

मापूर्वभाषमचलप्रतिहं समुद्रमापः प्रविशन्ति चक्षत् ।

तद्वत्कामा ये प्रविशन्ति सर्वे स शान्तिमाप्नोति न कामकामो ॥७०॥

पार्था आणि कि ही परी । तो जाणो येईल अवधारी
जैसा अश्वोभता सागरी । अखंडीत ॥ ५६ ॥
जन्ही सरिता उन्व समस्त । परिपूर्ण होउनि मिळत ।
तन्ही अधिक नव्हे इष्ट । मर्यादा न संडो ॥ ५७ ॥
ना तारे ग्रीष्मकाली सरिता । शोषांनि जाति सर्वथा ।
पारे न्यून नव्हे पार्था । समुद्र जैसा ॥ ५८ ॥
तैसा प्राप्ति कद्विसिद्धि । तैसासि क्षोभ नाही बुद्धी ।
आणि न पवता न वाधी । अभुति तैसातें ॥ ५९ ॥
साधें सूर्याचा घरी । काइ प्रकाशु वातिवेन्ही ।
कि न लविजे चि तारे आंधारी । कोडेल तो ॥ ६० ॥
देखै रिद्धी चि तिया परी । आली गेली से न करी ।
तो विगुंतला असे आंतरी । महामुखें ॥ ६१ ॥
जो आपुलेनि नागरपणें । इंद्रभवना पावळें सणें ।
तो रंजे केवि पालिवणें । भिलांचेनि ॥ ६२ ॥
जो अमृतासि ठी ठेवी । तो कांजी जैसा न सेवी ।
तैसा स्वमुखानुभवी । न भोगी रुद्धी ॥ ६३ ॥
पार्था हें नवल पाहीं । जेथ स्वर्गमुख लेखणिये नाही ।
तेथ रिद्धिसिद्धी इया काइ । प्राकृता होंति ॥ ६४ ॥

विहाय कामान्यः सर्वान्पुमांश्चरति निस्पृहः ।

निर्ममो निरहंकारः स शान्तिमधिगच्छति ॥७१॥

ऐसा जाणवोधें तोषला । जो परमानंदें पोखला ।
तो चि स्थिरप्रभु भला । बोलख तूं ॥ ६५ ॥
तो अहंकारातें जिणौनि । सकल कामना सांडुनि ।
विचरे विश्व होउनि । विश्वामाप्ति ॥ ६६ ॥

एवा ब्राह्मी स्थितिः पार्थ नैनां प्राप्य विमुक्तसि ।

स्थित्वास्थामंतकालेपि ब्रह्मनिर्वाणमुत्स्रजति ॥ ७२ ॥

हे ब्रह्मस्थिति निःसीम । जे अनुभवितां निष्काम ।

पातले परब्रह्म । अनायासे ॥ ६७ ॥

चिद्रूपि मिलतां । देहांतिची व्याकुलता ।

आड ठाकों न शके चित्ता । आज्ञा जिया ॥ ६८ ॥

ते चि हे स्थिति । स्वमुखें श्रीपति ।

साधतसे अर्जुनाप्रसिद्धि । संजयो हणें ॥ ६९ ॥

ऐसें कृष्णवाक्य आइकिलें । तेथ अर्जुनें मनीं हणितलें ।

आतां आमचेया चि काना आलें । उपपत्ती इया ॥ ३७० ॥

जें कर्मजात आघवें । एथ निराकारिलें देवें ।

तरि पाउखलें मियां जूझावें । हणौनियां ॥ ७१ ॥

ऐसा अभ्युत्ताचेया बोला । चित्ति धनुर्दर उवाइला ।

आतां प्रभु करील मला । शंकुनियां ॥ ७२ ॥

तां प्रसंगु असे नागर । जों सकल धर्मासि आगर ।

किं विवेकामृतसागर । प्रांतहीनु ॥ ७३ ॥

जो आपण सर्वज्ञ नाथु । निरूपिता होइल अनंतु ।

ते ज्ञानदेव सांगेल मातु । निवृत्तिदासु ॥ ३७४ ॥

७२ तत्सदिति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे
श्रीकृष्णार्जुनसंवादे सांख्ययोगो नाम द्वितीयोऽध्यायः ॥

॥ श्रीकृष्णार्पणमस्तु ॥

ज्ञानेश्वरी

अध्याय तिसरा

अर्जुन उवाच ॥

ज्यायसी चेत्कर्मणस्ते मता बुद्धिर्जनार्दन ।

तत्किं कर्मणि घोरे मां नियोजयसि केशव ॥ १ ॥

मग अर्जुन ह्मणिले । देवा तुहीं जें वाक्य बोलिलें ।

तें मियां परिसिलें । कमलापती ॥ १ ॥

तेथ कर्म आणि कर्ता । नुंर चि पट्टातां ।

ऐसें मत्त तूझे अनंता । निश्चित जरि ॥ २ ॥

तरि मातें केवि हरी । क्षणसि पार्था संग्रामु करीं ।

इये लाजसि ना घोरिं । कर्मी सुंतां ॥ ३ ॥

हो गा तूं चि कर्म अशेष । निराकरिसि निःशेष ।

आणि मजकरविं हिंसक । करवीसि कां ॥ ४ ॥

तरि हें विचारीं हृषीकेश । तूं मानु नेंदसि कर्मलेश ।

आणि एसणी हें हिंसा । करवीतासि ॥ ५ ॥

अपामिश्रेणैष वाक्येन बुद्धि मोहयसीव मे ।

तदेकं वद निश्चित्य येन श्रेयोऽहमाप्नुयाम् ॥ ६ ॥

देवा तुवां चि ऐसें बोलावें । तरि नेणतां आक्षीं काइ करावें ।

आतां सरलें क्षणों आवघें । विवेकाचें ॥ ६ ॥

हा गा उपदेशु जरि ऐसा । तरि अपभ्रंशु तो कैसा ।
 आतां पुरला पो धिक्सा । आत्मबोधाचा ॥ ७ ॥
 ब्रैधु पध्य वारुनि जाये । मग विष आपण चि सुये ।
 तरि रोगिया कैसेनि जिये । साविं मज ॥ ८ ॥
 जैसें आंधलेया अन्हांटा । कां माजवणश्चन मफटा ।
 तैसा उपदेशु हा गोमटा । उडवला आक्षां ॥ ९ ॥
 मीं आदीं चि काहीं नेणें । वरि कवलिलां सोहें एणें ।
 कृष्णा त्रिवेकु एया कारणें । प्रसिद्धा तूतें ॥ १० ॥
 तव तूझी एकएकि नवाई । एथ उपदेशामाक्षि गावाइं ।
 तरि अनुसरलेया काई । वोज साविं ॥ ११ ॥
 आक्षि तनुमनुजीवें । तूझेपा बोला उडंगावें ।
 आणि तुत्रां चि ऐतें बोलावें । तरि सरलें झगें ॥ १२ ॥
 आतां ऐसिया परी बोविसी । तरि नीकें आक्षां करिसी ।
 एथ झानाची आश काइसी । अर्जुनु हाणे ॥ १३ ॥
 तिये आणिवेचें कीरु सरलें । परि आणिक एक असे जालें ।
 जें धीतें हें डहुललें । हृदय माझें ॥ १४ ॥
 तेवि चि कृष्णा तूतें । हें चरित्र काहीं नेणिजे ।
 जरि चित्त पाहांसि माझें । एणें मीसें ॥ १५ ॥
 ना तरि झाकवीनु आहासि मातें । किं तत्व चि कथिलें धनितें ।
 हें अवगमितां निरुहें । जाणवे ना ॥ १६ ॥
 समौनि आईकें देवा । हा भावार्थु आतां न बोलावा ।
 मज त्रिवेकु तो सांघावा । मन्हाटा जी ॥ १७ ॥
 मीं अत्यंतु जडु असें । पारि ऐता ही नीकें परिहसें ।
 कृष्णा बोलावें तुत्रां तैसें । एकनिष्ठ ॥ १८ ॥
 देखें रोगातें जीणावें । उग्रध तरि घेयावें ।
 परि तें रुचिकर होआवें । मधुर जैसें ॥ १९ ॥

तैसें सकलार्थभरित । तब सांघावें उचित ।
 परि बोधे माझे चित्त । जिया परी ॥ २० ॥
 देवा तुज ऐसा निजगुरु । आजि आर्तिची धणि कां न करूं ।
 एथ भीड कवणाची धरूं । तूं माये आमची ॥ २१ ॥
 हां गा कामधेनूचें दुभरें । आणि देवें जालें आपैंतें ।
 तरि कामनेची कां तेथें । वाणि कीजे ॥ २२ ॥
 जरि चित्तामणि हाता चडे । तरि वासुनेचें कवण सांभडें ।
 कां आपुलेनि सुरवाडें । इछावें ना ॥ २३ ॥
 देखें अमृतसिंधुतें टाकावें । मग ताहाना जरि कूटावें ।
 तरि सायास कां करावें । मार्गील ते ॥ २४ ॥
 तैसां जन्मांतरीं बडुती । उपासितां लक्ष्मीपती ।
 तूं देवें आजि हाती । जालासि जरि ॥ २५ ॥
 तरि आपुलालिया सावेसा । कां न मगाबासि परेसा ।
 देवा सुकाल हा मानसा । पाहल्या असे ॥ २६ ॥
 देखें सकलार्तिचें जियालें । आणि पुण्य यशासि जालें ।
 हे मनोरथ जालें । निजई माझे ॥ २७ ॥
 जि परममंगलधामा । देवदेवोत्तमा ।
 तूं स्वाधीनु जी आखां । सर्णीनिपां ॥ २८ ॥
 देखें मातेचां ठाई । अपत्या अनवसरु नाहीं ।
 स्तन्यासि छागीनि पाई । जिया परी ॥ २९ ॥
 तैसें देवा तूतें । प्रसिजत असे आवडतें ।
 आपुलेनि आसैं । कृपानिधी ॥ ३० ॥
 जरि पारत्रिकां हित । आणि आचरतां उचित ।
 तें सार्वे एक निश्चित । पार्श्वे झणे ॥ ३१ ॥

श्रीभगवानुवाच ॥

लोकेऽस्मिन्निविधा निष्ठा दुरा मोक्षा भवत्यत्र ।

ज्ञानयोगेन सांस्थानां कर्मयोगेन चोपि चाम् ॥ ३३ ॥

तत्र येना बोला अच्युत । सांवेन कृणे विस्मृत ।

अर्जुना परितै हा ध्वनितु । अभिप्राउ ॥ ३२ ॥

जें बुद्धियोगु सांगता । सांख्यमतसंस्था ।

प्रकटिली स्वभावता । प्रसंगें आखी ॥ ३३ ॥

तो उदेलु तूं नेणसी चि । झणौनि क्षोभलासि बायां चि ।

तरि जाणें आतां मियां चि । उक्ता दोन्ही ॥ ३४ ॥

अवधारी वीरश्रेष्ठा । इये लोकीं इया दोन्ही निष्ठा ।

मज चि पासौनि प्रकटा । अनादिसिद्धा ॥ ३५ ॥

एकं ज्ञानयोगु झणजे । तो सांख्य अनुष्ठिजे ।

जेथ बोलखीसवें पाविजे । तद्रूपता ॥ ३६ ॥

एरु कर्मयोगु जाण । जेथ साधकजन निपुण ।

होउनिपां निर्वाण । पावति बेळे ॥ ३७ ॥

हे मार्ग तरि दोन्ही । परि एकावटति निदानी ।

जैसां सिद्धसाध्यभोजनीं । तृप्ति एकि ॥ ३८ ॥

कां पूर्वापर सरिता । भिजा दीसति पस्हातां ।

मग सिंघुमिलणीं ऐक्यता । पावति शेवीं ॥ ३९ ॥

तैसीं दोन्ही इयें मते । सूचीति एका चि कारणातें ।

परि उपास्ति ते योग्यते । अधीन असे ॥ ४० ॥

देखें उत्पन्नासारसा । पक्षिया फळासि शोबे जैसा ।

साथिं नरु केवि तैसा । पावे वेगें ॥ ४१ ॥

तो हळहळ ढालें । केतुकेनि एकें बेळे ।

मार्गाचेवि बळे । निश्चित दाकी ॥ ४२ ॥

तेसैं विहंगममते । अधिष्ठानि कृनाते ।
 सांख्य सद्य मोक्षाने । आकलित ॥ ४३ ॥
 एर योगिये कर्माधारें । विहितें चि निजाचारें ।
 पूर्णता अत्रसरें । पावते होति ॥ ४४ ॥

न कर्मणामनारंभात्तैश्चकर्म्यं पुरुषोऽग्रते ।

न च संन्यासनादेव सिद्धिं समधिगच्छति ॥ ४ ॥

वाचूनि कर्मरंभ उचित । न करितां सिद्धवन ।
 कर्महीना निश्चित । होइजे ना ॥ ४५ ॥
 का प्राप्त कर्म सांडिजे । एतुलेनि नैष्कर्म्या होइजे ।
 हें अर्जुना वायां चि बोलिजे । मूर्खपणें ॥ ४६ ॥
 सावैं पैल तीरा जावें । ऐसैं व्यसन जेथ पावे ।
 तेथ नावेतें त्यजावें । घडे केवि ॥ ४७ ॥
 ना तरि तृप्ति इछिजे । तरि कैसेनि पाकु न कीजे ।
 का सिद्ध ही न सेविजे । कंधि सावैं ॥ ४८ ॥

न हि कश्चित्क्षणमपि जातु तिष्ठत्यकर्मकृत् ।

कार्यते ह्यवशः कर्म सर्वः प्रकृतिजैर्गुणैः ॥ ५ ॥

जवें निरासता नाहीं । तवें व्यापारु असे पाई ।
 मग संतुष्टिचा ठाई । कुटे साहाजे ॥ ४९ ॥
 क्षणौनि आइकें पार्था । जेया नैष्कर्म्यपदी आस्था ।
 तेया उचित कर्म सर्वथा । त्याज्य नोहे ॥ ५० ॥
 आणिक आपुलिये चाडे । गा आपादिलें हें मांडे ।
 किं त्यजिलें कर्म सांडे । ऐसैं आहे ॥ ५१ ॥
 हें वायां चि सैरा बोलिजे । उकलु तरि देखों पाहिजे ।
 परि त्यजितां कर्म न त्यजे । निश्चान्त मानी ॥ ५२ ॥
 जवें प्रकृतिचें अधिष्ठान । तवें सांडि मांडि हें अज्ञान ।
 जे बेष्टा ते गुणाधीन । आपेसी असे ॥ ५३ ॥

देखैं विहित कर्म जेतुलें । तें सकल जग्हें उल्लसंडिलें ।
 तरि स्वमान काइ निमाले । इंद्रियांचे ॥ ५४ ॥
 सांचें श्रवणें आइकों ठेलें । किं नेत्रांचें तेज मेळें ।
 हें नासारंघ जुजालें । परिमल्ल नेघे ॥ ५५ ॥
 कां प्राणपानगती । खलन जालें इये मती ।
 किं क्षुधातृषादि आत्तां । खुंटलिया ॥ ५६ ॥
 हे स्वभावबोध ठेले । किं चरण चाळों विसरले ।
 हें असो काइ निमाले । जन्ममृत्यू ॥ ५७ ॥
 हें न टके चि जरि पाइ । तारें सांडिलें पृथ काई ।
 क्षणीनि कर्मासि त्यागु नाही । प्रकृतिमंतां ॥ ५८ ॥
 कर्म पराधीनपणें । निरुजतसे प्रकृतिगुणें ।
 एरि धरी मेकली अंतःकरणें । बाहिजे वायां ॥ ५९ ॥
 देखैं रथी आरुढां होइजे । मग जग्हें निश्चलां बैसिजे ।
 तन्हें चलां होउनि होडिजे । परतंत्रता ॥ ६० ॥
 कां उचललें वायुचलें । झुझलें पत्र जैलें ।
 निश्चेष्ट आकाशें । परिभ्रमें ॥ ६१ ॥
 तैसें प्रकृति आधारें । कर्मेन्द्रियें विकारें ।
 नैष्कर्म्य हीं व्यापारें । निरंतर ॥ ६२ ॥
 क्षणीनि संगु जवं प्रकृतिचा । तवं त्यागु न घडे कर्माचा ।
 पृथ कळू क्षणति तेयांचा । आग्रहो चि उरे ॥ ६३ ॥
 कर्मेन्द्रियाणि संयम्य य आस्ते भवन्ता स्मरन् ।
 इंद्रियार्थांश्चिन्तुद्वात्मा मिथ्याचारः स उच्यते ॥ ६४ ॥
 जे उचित कर्म सांडिति । मग नैष्कर्म्य हीं पाहांति ।
 पारि कर्मेन्द्रियप्रवृत्ति । निरुधुनि ॥ ६४ ॥
 तेयां कर्मत्यागु न घडे । जें कर्तव्य मनीं सांपडे ।
 वरि नटति ते कुडें । दरिद्र जाण ॥ ६५ ॥

आचार्यदीपिका.

देखे ते पार्थी । विषयासक्त सर्वथा ।

उल्लाखे अम्यथा । भ्रंति नाहीं ॥ ६६ ॥

यस्मिन्विद्याणि मनसा नियम्यारमतेऽर्जुन ।

कर्मैन्द्रियैः कर्मयोगमसक्तः स विशिष्यते ॥ ७ ॥

आतां देई अवधान । प्रसंगें तुज साधेन ।

एया निराशाचें चिन्ह । धनुर्धरा ॥ ६७ ॥

जो आंतरीं दडु । परमात्मरूपीं गूढ ।

बाहे तरि रूढ । लौकिकु जैसा ॥ ६८ ॥

जो इन्द्रियां आज्ञा करी । विषयांचें भय न धरी ।

प्राप्त कर्म नव्हेरी । उचित जें जें ॥ ६९ ॥

कर्मैन्द्रियें कर्मी । राहटतां तरि नियमी ।

परि तेथिचिया उमी । झांकोले ना ॥ ७० ॥

जो कामनामात्रें न वेपे । मोहमलें न लिपे ।

जैसें जलीं जलें न सिपे । पद्मपत्र ॥ ७१ ॥

तैसा संसर्गमाजि असै । सकलांसारिखा दीसै ।

जैसें तोयसंगें आभासे । भानुविन्व ॥ ७२ ॥

तैसा सामान्यत्वे पाहिजे । तारि साधारणू चि देखिजे ।

यन्हविं निर्द्धारितां नेणिजे । सोय जेयाची ॥ ७३ ॥

ऐसा चिन्हि चिन्हतु । देखसी तो चि मुगतु ॥

आशापाशरहितु । उल्लाख पां ॥ ७४ ॥

अर्जुना तो चि गा योगी । विशेषिजे जर्गी ।

हणौनि ऐसा हाथे ययालागि । हणियें तूतें ॥ ७५ ॥

नियतं कुरु कर्म त्वं कर्म ज्यायो ह्यकर्मणः ।

शरीरयात्रापि च ते न प्रसिद्ध्येदकर्मणः ॥ ८ ॥

तूं मानसासि नियमु करी । निश्चलु होउनि आंतरीं ।

मग कर्मैन्द्रियें व्यापारी । वर्ततु सुखें ॥ ७६ ॥

हणसि निष्कर्मा जरि होवावें । तारि येथ तें न संभवे ।
 आणि निषिद्ध केवि राहाटावें । विचारि पां ॥ ७७ ॥
 हणौनि जें जें उचित । आणि अवसरें करुनि प्राप्त ।
 तें कर्म हेतुरहित । आचार तू ॥ ७८ ॥
 पार्था आणि क ही एक । नेणसि तूं कवतिक ।
 जैसें कर्म चि मोचक । आपैसें असे ॥ ७९ ॥
 देखैं अनुक्रमाधारे । धर्म जो आचरे ।
 तो मोक्ष तेणें व्यापारें । निश्चित पावे ॥ ८० ॥

यज्ञार्थात्कर्मणोऽन्यत्र लोकोऽयं कर्मबंधनः ।

तदर्थं कर्म कौंतेय मुक्तसंगः समाचर ॥ ९ ॥

स्वधर्म जो बापा । तो नित्ययज्ञ जाण पां ।
 हणौनि वर्ततां तेथ पापा । संचार नाही ॥ ८१ ॥
 हा निजधर्म जें सोडे । कुकर्मी रति घडे ।
 तें चि बंधु पडे । संसारिकु ॥ ८२ ॥
 हणौनि स्वधर्मानुष्ठान । ते अखंड तुज यजन ।
 जो करी तेया बंधन । कहीं नाही ॥ ८३ ॥
 हा लोक कर्म बांधका । जो परतंत्र असे भूतला ।
 तो नित्ययज्ञातें असे चूकला । हणौनियां ॥ ८४ ॥

सहायहाः प्रजाः सृष्ट्वा पुरोवाच प्रजापतिः ।

अनेन प्रसविष्यध्वमेव घोऽस्त्विष्टकामधुक् ॥ १० ॥

आतां इथे चि विखें पार्था । तुज मी सांघेन एकि कया ।
 जें श्रिटि आदि संस्था । ब्रह्मेनि केली ॥ ८५ ॥
 ते नित्ययागसहिते । सृजिली भूतें समस्तें ।
 गरि नेणति चि तियें यज्ञातें । स्वमु हणौनि ॥ ८६ ॥
 तेन्हलि प्रजें विनविला ब्रह्मा । देवा आश्रो काह एथ जाणां ।
 तवें त्मे हणें कमलजम्मा । भूतां प्रति ॥ ८७ ॥

तुझा वर्णविशेषवसे । आह्मी बह्नु स्वधर्म विहिता असे ।
 एयातें उपासा मग अपिसे । काम पुरती ॥ ८८ ॥
 तुझी व्रतनियम न करावे । शरीरातें न पीडावे ।
 दुरिके ही न बचावे । तीर्थालि गा ॥ ८९ ॥
 योगादिके साधने । साकांक्षे आसधने ।
 मंत्रयंत्रविधाने । झुने करा ॥ ९० ॥
 देवतातरा भजावे । हे सर्वथा न करावे ।
 स्वधर्मयज्ञ यजावे । अनायासे ॥ ९१ ॥
 अहेतुकेनि धितें । अनुधा पां एयातें ।
 पतिव्रता पतितें । जेया परी ॥ ९२ ॥
 तैसा स्वधर्मरुतु मळु । हा चि सेंथु तुझा येकु ।
 ऐसे सत्यलोकनायकु । वो प्रजा जाल ॥ ९३ ॥
 देखा स्वधर्मातें भजाल । तरि कामधेनु हा होईल ।
 यन्हुवि प्रजा हा चि नाईल । तुमते सदा ॥ ९४ ॥

देवाभावयत्तानेन ते देवा भावयंतु धः ।

परस्परं भावयंतः श्रेयः परमवाप्स्यथ ॥ ११ ॥

ऐणेकरुनि समस्ता । परितोषु होईल देवता ।
 मग ते तुझा इछिता । अर्धातें देति ॥ ९५ ॥
 एया स्वधर्मपूज्य पूजिता । देवगणां समस्ता ।
 योगक्षेमु निश्चिता । करिति तुमचा ॥ ९६ ॥
 तुझी देवां जेया भजाल । ते देव तुझा तुष्टील ।
 ऐसी परस्परे वडेल । प्रीति जेध ॥ ९७ ॥
 तेध तुझां जे करु क्षणाल । तें अपिसे सिद्धी जाईल ।
 वांछित ही पुरेल । मानसिचें ॥ ९८ ॥
 वाचासिद्धि पावेल । आज्ञापक होवाल ।
 क्षणियें तुमते मागतील । मत्तासिद्धि ॥ ९९ ॥

जैसें रितुपतिचें दृष्ट । वनत्री निरंतर ।
उल्लगे फलभार । लावण्येसी ॥ १०० ॥

इष्टान्मोगाग्निहो देखा दास्यंते यज्ञभाविताः ।
तैर्देवानामप्रवायैभ्यो यो भुङ्क्ते स्तेन एव सः ॥ १०१ ॥

तैसें सर्वमुखें सहित । देव वि मूर्तिमंत ।
एईल देखां काढत । तुझां पाठी ॥ १ ॥
ऐसे समस्तमोगभरित । होभाल तुझी अनारत ।
जरि स्वधर्मकनिरत । वर्तल बापा ॥ २ ॥
कां जालिया सकल संपदा । जो अनुसरैल इंद्रियमदा ।
छुब्ध होडनि आस्वाद । विषयांचेया ॥ ३ ॥
तिही यज्ञभावितीं सुरी । जे हे संपत्ति दिधली पुरी ।
तिया स्वधर्में सर्वेश्वरी । न भजैल जो ॥ ४ ॥
अग्निमुखीं हावन । न करील देवतापूजन ।
प्राप्ते वेले भजन । ब्राह्मणांचें ॥ ५ ॥
विमुख होईल गुरुभक्ती । आदर न करिल आतिथि ।
संतोष नैदीळ हाती । आपुलिण ॥ ६ ॥
ऐसा स्वधर्मक्रियारहित । आथिलेपणें माजतु ।
केवल भोगासक्तु । होईल जो ॥ ७ ॥
तेपातें मग अपाउं थोर होण । जेणें तें हासिचें सकळ जाण ।
देखां प्राप्त ही न लाहे । भोग भोगुं ॥ ८ ॥
जैसें गतायुवे शरीरी । चेतन्य वासु न करी ।
कां निदेवांचां मंदिरी । न न्हाय लक्ष्मी ॥ ९ ॥
तैसा स्वधर्म जरि लोपला । तरि सर्व मुखाचा थारा जोडला ।
जैसा दीपासवें हारतला । प्रकाशु जाण ॥ १० ॥
तैली निजवृत्ति जेथ सांडे । तेथ स्वतंत्रते वस्ति न घडे ।
आइकां प्रजा हो हें फुडे । विरिंची छणे ॥ ११ ॥

स्रगौनि स्वधर्मु जो सांझीछ । तेयातें काळ दंडीछ ॥
 चोर स्रगौनु हरिछ । सर्वस्व तेयाचें ॥ १२ ॥
 मग सकळ दोष भवते । गिंवसूनि जेंति तेयातें ।
 रात्रीसुमैं स्मशानातें । भूतें जैसी ॥ १३ ॥
 तैसी त्रिभुवनिचीं दुःखें । आणिक नानाविधें पातकें ।
 वैश्यजात तेतुकें । तेय चि वसे ॥ १४ ॥
 ऐसैं होए तेय उन्मत्ता । मग न सुटे बापा रुद्रता ।
 परि कल्पाति हि सर्वथा । प्राणिगण हो ॥ १५ ॥
 स्रगौनि निजवृत्ति हे न संडाची । इंद्रियें बरळीं नेंदाचीं ।
 ऐसैं प्रजातें सिकवी । चतुराननु ॥ १६ ॥
 जैसैं जलचरा जळ सडि । आणि तलक्षणीं मरण घडे ।
 हा स्वधर्मु हीं तेंगें पाडे । विसंभों नए ॥ १७ ॥
 स्रगौनि तुझीं समस्ती । आपुळाळां कर्मी उचिती ।
 निरतां होआवें हें पुहुती पुहुती । सणिमत असे ॥ १८ ॥

कदाचिद्वाधिनः संतो मुच्यन्ते सर्वे किल्बिषैः ।

भुंजते तेत्यत्र पापा ये पचंत्यात्मकारणात् ॥ १३ ॥

देखें विहितक्रियाविधी । निहेतुका बुद्धी ।
 जो अस्तित्ये समृद्धी । विनियोगु करी ॥ १९ ॥
 गुरु भो अग्नि पूजी । अवसरें भजे द्विजी ।
 निमित्तादिकीं यजी । पितरोद्देशें ॥ २० ॥
 ह्या यज्ञक्रिया उचिता । पक्षेंसीं हवन करिता ।
 कुतशेय स्वमात्रता । उरे जें जें ॥ २१ ॥
 तें सुखें आपुळां घरीं । कुटुंबेंसीं भोजन करी ।
 किं भोग्य चि ते निवारी । कल्मषातें ॥ २२ ॥
 तें वाक्कशिक भोगी । स्रगौनि सांजिजे मा तो अवी ।
 जिया परीं सहारोगी । अमृतसिद्धि ॥ २३ ॥

कां सत्वमिदं जैसा । ना गये भ्रातिलेसा ।
 ते शेष भेदी तैसा । ना कले दोषां ॥ २४ ॥
 क्षणौनि स्वधर्मे जे जे आजें । ते स्वधर्मे चि विस्मयिनिजे ।
 मग उरे ते भोगिजे । संतोषैसी ॥ २५ ॥
 हें वाचूनि पार्था । राहाटें न ये अन्यथा ।
 ऐसी आथ हे कथा । मुरारि सावे ॥ २६ ॥
 जे देह चि आपणपे मानिति । आणि विषयवें स्नेह्य कणति ।
 यथा परीते न स्मरति । आणिक कांहीं ॥ २७ ॥
 हें यज्ञोपकरण सकल । नेणत साते बरल ।
 अहंबुद्धी केवल । भोगूं पाहांति ॥ २८ ॥
 इन्द्रियरुची सारखे । करवोति पाक नीके ।
 ते पापिये पातकें । सेविति जाणें ॥ २९ ॥
 जें संपत्तिजात आधर्मे । हें हवनद्रव्य मानवें ।
 मग स्वधर्मयज्ञे अर्पवें । आदिपुरुषी ॥ ३० ॥
 हें सांडूनियां मूर्ख । आपणपेया लागि देख ।
 निफजवीति पाक । नानाविध ॥ ३१ ॥
 जिहि यज्ञ सिद्धी जाये । परेसा संतोषू होये ।
 तें हे सामान्य अन्न नोहे । क्षणौनियां ॥ ३२ ॥

अकारुण्यं भूतानि पर्जन्यादभक्ष्यमवः ।

यज्ञाद्भवति पर्जन्यो यज्ञः कर्मसमुत्पन्नः ॥ ३३ ॥

हें न क्षणावें साधारण । अन्न ब्रह्मरूप जाण ।
 तें जीवनहेतू जाण । विश्वा एका ॥ ३३ ॥
 अन्ना तव भूतें । ग्ररोहो पावति समस्तें ।
 अन्न नर्तु एका भजालें । सर्वत्र प्रसवें ॥ ३४ ॥
 तेया पर्जन्या याही जन्म । यज्ञातें प्रकटी कर्म ।
 क्षणौनि कर्मासि आदि ब्रह्म । वेदरूप ॥ ३५ ॥

आचार्यदीपिका.

कर्म ब्रह्मोद्भवं विन्दि ब्रह्मात्मसमुद्भवं ।

तस्मात्सर्वगतं ब्रह्म नित्यं यच्च प्रतिष्ठितम् ॥ १५ ॥

मम वेदार्थे परापर । प्रसवतसे अक्षर ।

ह्यणौनि हें चराचर । ब्रह्मबंध ॥ ३६ ॥

पारं कर्माधिया मूर्ती । यही अधिवासु श्रुती ।

आइकें सुमद्रापती । अखंड गा ॥ ३७ ॥

एवं प्रवर्तितं यत्तं नानुवर्त्तयतीह यः ।

अथासुरिन्द्रियारामो मोघं पार्थ स जीवति ॥ १६ ॥

हे ऐसी आदिपरंपरा । संक्षेपें तुज धनुर्दरा ।

सांचितली एया अध्वरा । लागौनियां ॥ ३८ ॥

ह्यणौनि समूह हा उचित । स्वधर्मरूपु कतु ।

मनुष्टी जो मनु । लोकीं इये ॥ ३९ ॥

तो पातकांचा रासि । जाण भार मूर्तीसि ।

जो कुकर्में इंद्रियांसि । उपेगा गेला ॥ १४० ॥

तें जन्मकर्म सकल । अर्जुना अतिनिष्कल ।

जैसें कां अक्षपटल । अकालिचें ॥ ४१ ॥

कां गळा स्तन अजेचे । तैसें जियालें देख तेयाचें ।

जेया अनुष्ठान स्वधर्माचें । घडे चि ना ॥ ४२ ॥

ह्यणौनि आइकें पांडवा । स्वधर्मु कन्हणीं न संढावा ।

सर्वभावे भजावा । हा चि येकु ॥ ४३ ॥

हां गा शरीर जरि जालें । तरि कर्तव्य हें ओघें आलें ।

मग उचित कां आपुलें । उल्लंघावें ॥ १४४ ॥

यस्त्वात्मरतिरेव स्यादात्मसुखमात्मनः ।

आत्मभ्येव न संतुष्टः तस्य कार्यं न विद्यते ॥ १४५ ॥

देखैं असतेनि देहधर्मे । एय तो एकु न सिंपे कर्मे ।

जो अखंडित रमे । आपणपां ॥ ४५ ॥

જે તો આત્મચોરે તોપણ । તાર કૃતકાર્યુ દેલે જાણ ।
 ક્ષણોનિ સહજે સાંઢણ । કર્મસંગુ ॥ ૪૬ ॥
 તૃપ્તિ જાહેવાં જૈસી । સાધનેં સરતિ આપેસી ।
 દેલે આત્મતુષ્ટી સૈસી । કર્મે નાહી ॥ ૪૭ ॥

નૈવ તસ્ય કૃતેનાર્થો નાકૃતેનેહ કથન ।

ન જ્ઞાસ્ય સર્વભૂતેષુ કશ્ચિદ્ધર્મ્યપામયઃ ॥ ૧૮ ॥
 અર્થ વેરે અર્જુના । તો ઘોષુ ન મેટે મના ।
 તવં ચિ યેયા સાધના । મજાવે લાગે ॥ ૪૮ ॥

તસ્માયસત્ત્વઃ સતતં કાર્યં કર્મ સમાચર ।

અસત્તો જ્ઞાત્વત્કર્મ પરમાપ્નોતિ પૂરુષઃ ॥ ૧૯ ॥
 ક્ષણોનિ તૂં મિયતુ । સકલ કામરહિતુ ।
 હોઠનિયાં ડચિતુ । ધર્મુ રાહાટ ॥ ૪૯ ॥
 જે સ્વકર્મો નિષ્કામતા । અનુસરલે ગા પાર્યા ।
 તે કેવલ્ય પરમ તત્ત્વતા । પાતલે જગી ॥ ૧૫૦ ॥

કર્મનૈવ हि संभ्रिद्धिमास्थिता जनकादयः ।

લોકસંબ્રહ્મેષાપિ સંપ્રદ્યન્કર્તુમર્હસિ ॥ ૨૦ ॥
 દેલ પાં જનકાદિક । કર્મજાત અશેષ ।
 ન સંક્રિતાં ચિ મોક્ષમુખ । પાવતે જાલે ॥ ૫૧ ॥
 એવા કરણે પાર્યા । હોઆવી કર્મી અત્થ્યાં ।
 હે આળિકા હી ણ્કા અર્થા । ડપકરૈલ ॥ ૫૨ ॥

यद्यदाचरतिश्रेष्ठस्तत्तदेवेतरो जनः ।

સ યત્પ્રમાણં કુરુતે લોકસ્તદ્ગુણસતે ॥ ૨૧ ॥
 જે આચરતાં આપણેયા । દેલિ લાગીલ લોકા યેવા ।
 તાર ચૂકૈલ હા અપાયા । પ્રસંગે ચિ ॥ ૫૩ ॥
 દેલે પ્રમાણ જાલે । જે નિષ્કામતા પાતલે ।
 તેનાં હી કર્ત્વ અસે છરલે । લોકોજાનિ ॥ ૫૪ ॥

महिम्न संधारिषा । पुढा देखना ही जाळे तैसा ।
 अहा प्रकटाया धर्म तैसा । जाणतेन ॥ ५५ ॥
 हा गा जरि ऐसें न कीजे । तरि अहाना काह बीजे ।
 तेहि कवणी परी जाणिजे । मार्गते ॥ ५६ ॥
 एथ वदिल जे जे करिति । तेया नांव धर्म ठेविति ।
 तो चि एर अनुष्ठिति । सामान्य सकळ ॥ ५७ ॥
 हे ऐसें असे स्वभावें । क्षणौनि कर्म न संडावें ।
 विशेषें आचरावें । लागे संती ॥ ५८ ॥

न मे पार्थास्ति कर्तव्यं त्रिषु लोकेषु किञ्चन ।

मृतमसममृतम्यं वर्त एव च कर्मणि ॥ २२ ॥

आतां आणिकाचिया गोठी । तुज सांचो काह किरीडी ।
 देखें मी चि की इये राहाडी । वर्तत असे ॥ ५९ ॥
 काह सांकडे काहीं मातें । कि कव्हये येकें आर्षें ।
 अनुचरे मी कर्मातें । क्षणसि जरि ॥ ६० ॥
 तरि पुरतेणालागि । आणिकु दुसरा त्राहि अगि ।
 ऐसी सामग्री माझा आंगी । जाणसी तूं ॥ ६१ ॥
 परी स्वधर्म वर्तें कैसा । साकांक्षु कां होये जैसा ।
 तेया चि एका उद्देशा । लागौनियां ॥ ६२ ॥

अदि ह्यहं न वर्तेयं जातु कर्मण्यसद्भितः ।

मम मर्त्यमनुवर्त्तते मनुष्याः पार्थ सर्वदाः ॥ २३ ॥

जे भूतजात सकळ । असे आज्ञां चि अधीन केवळ ।
 तरि न स्वार्थें हे भरळ । क्षणौनियां ॥ ६३ ॥
 आधि पूर्णवत्स होउनि । जरि आत्मस्थिती राहूनि ।
 तरि प्रजा हे कैसेनि । निस्तरेळ ॥ ६४ ॥

उत्सीदेसुरिमे कोणा न कुर्या कर्म चेदहम् ।

संन्यस्य कर्मा त्यामुपहृष्यामिमाः कृजतः ॥ २४ ॥

इया आमची नस पावी । मग वर्तती परी आमची ।
ते लौकिकस्थिति आवची । नाशली होईल ॥ ६५ ॥

सकतः कर्मण्यविद्वांसो यथा कुर्वति मारतः ।

कुर्याद्विद्वांस्तथास्तकश्चिकीर्षुर्लोकसंग्रहम् ॥ ६५ ॥

हणौनि समर्थ जो एथे । आणि आणि सर्वज्ञते ।

तेणें सविशेष कर्मातें । लजावें ना ॥ ६६ ॥

देखें फलाचिया आशा । आचरे कां मूर्ख जैसा ।

कर्म भर होआवा तैसा । निराशा ही ॥ ६७ ॥

जें पुढुती पुढुती पार्धा । हे सकललोकसंस्था ।

रक्षणीय गा सर्वथा । हणौनियां ॥ ६८ ॥

मार्गाघातें वर्तवें । विश्व हें मोहरे लावावें ।

अलौकिकां नोहावें । लोकाप्रति ॥ ६९ ॥

जें सायासें स्तन्य संधी । ते पक्षासें कथि जेवी ।

हणौनि बालका जैसी नेंदावी । धनुर्दरा ॥ ७० ॥

न बुद्धिमेव जनयेद्ब्रह्मार्ता कर्मसंगिनाम् ।

जोषयेत्सर्वकर्माणि विद्वान्मुक्तःसमाचरेत् ॥ ७१ ॥

तैसी कर्म जेया योग्यता । तेया प्रति नैष्कर्म्यता ।

न प्रकटवी खेळतां । आदिकरुनि ॥ ७१ ॥

तेथ सत्किचा चि लावावी । ते चि एकि प्रसंसावी ।

नैष्कर्म्य ही दावावी । आचरौनि ॥ ७२ ॥

तेया लोकसंग्रहालागि । वर्ततां कर्मसंगी ।

तो कर्मबंधु आंगी । वाजेल ना ॥ ७३ ॥

ब्रह्मतेः कियमाणानि गुणैः कर्माणि सर्वज्ञः ।

भट्टकारविमूढात्मा कर्त्ताहमिति मन्वते ॥ ७४ ॥

देखें पुढिलाचें ओळें । जरी आगुळां मग्यां वेदजे ।

तरी सोंधें कां न शिंदजे । धनुर्दरा ॥ ७४ ॥

तेसीं ह्युभयभ कर्म । निफजती प्रकृतिधर्म ।
 तिये मूर्ख मतिभर्म । मी कर्ता ह्यणे ॥ ७५ ॥
 ऐसा भईकारारुढ । एकदेशी मूढ ।
 तेष्य परमार्थ गूढ । प्रकटावा ना ॥ ७६ ॥
 जे तत्त्वज्ञानां ठाई । तो प्रकृतिभाओ नाहि ।
 जेथ कर्मजात पाई । निफजत असे ॥ ७७ ॥
 तो देहाभिमानु सांडूनि । गुणकर्म उलखौनि ।
 साक्षिभूत होउनि । वर्ते देही ॥ ७८ ॥

तत्त्वविदु महाबाहो गुणकर्मविभागवोः ।

गुणागुणेषु वर्तते इति मत्वा न सज्जते ॥ २८ ॥

ह्यणीनि शरीरि जन्हे होति । तन्ही कर्मबंध बाधति ।
 जैसा भूतचेष्टा गभस्ती । वेपवे ना ॥ ७९ ॥
 एथ कर्म तो चि छिपे । जा गुणसंभर्म वेपे ।
 प्रकृतिचेनि आटोपे । वर्ततु असे ॥ ८० ॥
 इन्द्रिये गुणाधारे । राहाटति निजव्यापारे ।
 ते परकर्म बलात्कारे । आपादि जो ॥ ८१ ॥

प्रकृतेर्गुणसंभूताः सज्जते गुणकर्मसु ।

तानकृत्स्नविदो मंदाम्बुत्स्नविज विद्यालयेत् ॥ २९ ॥

मवि सर्वाणि कर्माणि संन्यस्याध्यात्मचेतसा ।

निराशीर्निर्ममो भूत्वा युध्यस्व विगतज्वरः ॥ ३० ॥

हे असो आतां प्रस्तुत । सांचिजैल तुज हित ।
 ते अर्जुना देउनि चित्त । अवधारि पां ॥ ८२ ॥
 तरि उचिते कर्म आधवी । तुकां आपरौनि मज अर्पावी ।
 परि चित्तहृति हे न्यसावी । आत्मरूपी ॥ ८३ ॥
 हे कर्म मी कर्ता । आपरैन मी येया अर्था ।
 ऐसा अभिमान जने चित्ता । रिगो देसी ॥ ८४ ॥

तुषी शरीरपरं मोहात्रे । कामनाजात सांडात्रे ।
 भग अवसरोचित भोगात्रे । भोग सकल ॥ ८५ ॥
 आता कोदंड घेडनि हातीं । आरूढ पां इण रथीं ।
 देह आलिंगन वीरवृत्ती । समाधाने ॥ ८६ ॥
 जर्गी कीर्तिते रूढथीं । स्वधर्माचा मानु वाढवीं ।
 येया भारापासनि सोडवीं । मेदिनी हे ॥ ८७ ॥
 आता पार्थ मिःशंकु हांडे । एया संग्रामा चित्त देई ।
 एथ हे वांचूनि काहीं । करूं नेण ॥ ८८ ॥

ये मे मदमित्रं नित्यमनुतिष्ठन्ति मानवाः ।

अस्त्राशंसो न सूर्यं ते मुख्यं तेऽपि कर्मभिः ॥ ३१ ॥

ऐसें अनुपरोध मत माझे । जिहिं परमादरे स्वीकारिजे ।
 अस्त्रासूं अनुष्ठिजे । धनुर्बरा ॥ ८९ ॥
 ते हीं सकल कर्मी वर्तत । जाण पां कर्मरहित ।
 हाणींनि हे निश्चित । करणीय गा ॥ १९० ॥

ये त्वेतदभ्यसूर्यंतो नानुतिष्ठन्ति मे मतम् ।

सर्वज्ञानधिभूढान्स्तान्बिद्धि मष्टानचेतसः ॥ ३२ ॥

नां तारी प्रकृतिमंत होडनि । इद्रिषां लला देडनि ।
 जे हे मत माझे अवेहनि । असंडिति ॥ ९१ ॥
 जे सामान्यत्वे विशेषिति । अवज्ञा करुनि देखति ।
 का हा अर्थवादु हाणति । वाचालपणे ॥ ९२ ॥
 ते मोहमदिरा भमले । विषयविषे धारले ।
 अज्ञानपंकी बुडाले । निभ्रांत जाणें ॥ ९३ ॥
 देखें शवाचा हाति दीधले । जैसे रत्न कां वायां गेले ।
 नातारें जाल्या पाहाले । प्रमाण नोहे ॥ ९४ ॥
 कां चंद्राचा उदयो जैसा । उपेगा न वधे मि वायसा ।
 मूर्खी विधेकु हा तैसा । रुचेल ना ॥ ९५ ॥

झणौनि ते न मनिति । आणिक निंदा ही करूं छाहाती ।
 सार्थें पतंग काडू साहांति । प्रकाशातें ॥ ९६ ॥
 तैसे ते पार्था । जे विमुख एया अर्था ।
 तिहिंसि संभाषण सर्वथा । करावें ना ॥ ९७ ॥

सदृशं चेष्टते स्वस्याः प्रकृतेर्हौनवानपि ।

प्रकृतिं यांति भूतानि निग्रहः किं करिष्यति ॥ ३३ ॥

झणौनि इंद्रियें इयें एकें । जाणतेन हीं पुरुषें ।
 लाळवी ना करतिकें । आदिकरुनि ॥ ९८ ॥
 हां गा सपेंसीं खेळों पडेल । किं व्याघ्रसंगु सिद्धी जाईल ।
 सार्थें हळाहळ जिईल । संधिलें काडू ॥ ९९ ॥
 देखें खेळतां अग्नि लाविला । मग तां न संघेरें जैसा उधळला ।
 तैसा प्रकृती मानु दीधला । भला नोह ॥ १०० ॥

इन्द्रियस्येन्द्रियस्याप्ये रागद्वेषौ व्यवस्थितौ ।

तयोर्न वशमागच्छेत्तौ ह्यस्य परिपंथिनौ ॥ ३४ ॥

यन्हविं तन्हि अर्जुना । एया शरीरा परार्थीना ।
 कां नामा भोगरचना । मेलवावी ॥ १ ॥
 आपण सायासें करुनि बहुतें । सकलें समृद्धिजातें ।
 मग उदो अस्तु येयातें । प्रतिपालावें ॥ २ ॥
 मग हें तव पांच मेलवा । शोषीं अनुसरेंल निजस्वभावा ।
 तेव्हलि लोके गिधिसावा । सीणु आपुला ॥ ३ ॥
 झणौनि केवल देहभरण । ते उचड जाणें नागवण ।
 एयालागि एथें अंतष्करण । देयावें ना ॥ ४ ॥
 यन्हविं इंद्रियांचिया आर्ता— । सरिस्त विस्त्रो वेधित्ता ।
 संतोखु किर चित्ता । आपजैल ॥ ५ ॥
 परि. तो सवंचोराचा सांघातु । जैसा नावें चि येक स्मरु ।
 जवें नगराचा प्रांतु । सांदिजैना ॥ ६ ॥

भाषा बिछाविका मधुरता । शनै आषडि उपजे विषा ।
 तो परिणामु न विचारिता । सेवावै ना ॥ ७ ॥
 देखैं इविणी कामु असे । तो लावा मुझ दुरासे ।
 जैसा जहाँ मीनु आविसे । भूळविजे ॥ ८ ॥
 परि तैया माझारि गळु ओढे । तो प्राणातें घेउनि जयि ।
 तो जैसा ताडया नोढे । सांकवलणें ॥ ९ ॥
 तैसें अभिलाषें एणें कीजेल । जरि विषयांची आश धरिजेल ।
 तरि वरपडेयां होइजेल । क्रोधानला ॥ २१० ॥
 जैसा कवळुनियां पार्थी । घातेचिये संधी ।
 आणि मृगातें बुद्धी । साधावेया ॥ ११ ॥
 एथ तैसी चि परि आहे । क्षणौनि तुज हा संसर्गु नोहे ।
 पार्थी दोन्ही कामकोथ हे । बलिक जाणें ॥ १२ ॥
 क्षणौनि आश्रो हा न कगवा । मनीं हीं आठौं न धरावा ।
 एकु निवृत्तिचा उल्लास । साशौं नेंदी ॥ १३ ॥

श्रेयान्स्वधर्मां चिगुणः परधर्मात्स्वनुष्ठितात् ।

स्वधर्मे निधनं श्रेयः परधर्मो भयावहः ॥ १५ ॥

आगा स्वधर्मु हा आपुला । जन्हें कां कठिणु जाला ।
 तन्हें ■ चि अनुष्ठिता । भला देखें ॥ १४ ॥
 एकु आचारु जो परधा । तो देखतां किर बरवा ।
 परि माचरतेनि आचराया । आपुला चि ॥ १५ ॥
 सार्थे शूद्रगृहीं आचरी । जन्हें पकालें आधि करवी ।
 तिर्ये द्विजें केचि सेवावी । दुबला जन्हें ॥ १६ ॥
 हें अनुचित कैसेनि कीजे । अप्राप्य केचि इच्छिये ।
 अथवा इच्छिलें हीं पाविजे । विचारि पा ॥ १७ ॥
 तारें लोकांचीं धबळारें । देखीनियां मनोहरें ।
 असातीं तण्हरें । सांडावीं केचि ॥ १८ ॥

हैं असो जनिता आपुखी । कुरूप जन्हें जाली ।
 तन्हें भोगितां ते चि मली । जिया परो ॥ १९ ॥
 तेहि आनंदतैसा सांकहु । आचरतां जन्हें दुखाहु ।
 तन्हों स्वधर्में चि मुरबाहु । पारत्रिकि ॥ २२० ॥
 हा गा शर्करा आणि दूध । हें माल्य किर होये प्रसिद्ध ।
 परि कृमिदोषों विरुद्ध । घेये केसि ॥ २१ ॥
 ऐसेनि हि जारि सेविजैल । तरि ते अलुकी चि आगा उरैल ।
 जें ते परिणामी पथ्य नव्हैल । धनुर्दर ॥ २२ ॥
 अणौनि आणिकांसि जें विहित । आणिक आपणेया अनुचित ।
 तें नाचरावें जारि दित । विचारिजे ॥ २३ ॥
 एया स्वधर्मातें अनुष्ठितां । जारि बेचु होईल जीविता ।
 तो ही नीका बर उभयता । दीसतमे ॥ २४ ॥

अर्जुन उवाच ॥

अथ केन प्रयुक्तोऽयं पापं चरति पूरुषः ।
 अतिदुष्टश्चपि धाण्येय बलादिव नियोजितः ॥ ३६ ॥
 ऐसें समस्तसुराशिरोमणी । बोलिजे जेथ शारंगपाणी ।
 तेथ अर्जुनु ह्मणे विनवणी । आधि देवा ॥ २५ ॥
 हें जें जें तुझी सांगितलें । तें सकल किर मियां परिसिलें ।
 परि आतां प्रसैन काहीं आपुलें । अपेक्षित ॥ २६ ॥
 तरि देवा हें कैसें । जें ज्ञानियां हीं स्थिति अंशे ।
 मार्ग सांगुनि अनारिसें । चालत देखों ॥ २७ ॥
 सर्वज्ञ जे ही होती । हेय उपादेय जाणति ।
 ते ही परधर्मी व्यभिचरति । कवणें गुणें ॥ २८ ॥
 बीजा आणिक भूसा । अंधु निबाहु नेणे कां जैसा ।
 नाव येक देखणा हीं तैसा । धरले कां पां ॥ २९ ॥

जे असता संगु सांडेति । ते चि संसर्गु करिता म. धाति ।
 वनवासी ही सेंवेति । जनपदाते ॥ २३० ॥
 आपण तारि पळति । सर्वस्वें पाप चुकविति ।
 परि बलिबडें मूडजति । तेया चि माझि ॥ २१ ॥
 जेयाची घेंति विवसी । तें जडौनि ठाके जीवेंसी ।
 चुकविति ते गिवसी । तेयाते चि ॥ २२ ॥
 ऐसा बलात्कार एकु द्दिसे । तो कोणाचा पृथ असे ।
 हें मोलाचें हपीकेशें । पार्थु हणे ॥ २३ ॥

श्रीभगवानुवाच ॥

काम एव क्रोध एव रजोगुणसमुद्भवं ।

महाकृष्णो महाबाहो विदधेनमिह वैरिणम् ॥ २७ ॥

तवें हृदयकमलरामु । जो योगियांचा कामु ।
 तो हणतु असे पुरुषोत्तमु । सांघौनि आडकें ॥ २४ ॥
 तरि हे कामक्रोध पाई । जेयांनं कृपेचा सांढोस नाही ।
 हे कृतांताचा ठाई । मानिजति ॥ २५ ॥
 हे ज्ञाननिर्धाचे भूवंग । हे विषयरानिचे शत्र ।
 भजनमार्गिचे मातंग । मारक हे ॥ २६ ॥
 हे देहदुर्गिचे जोंड । इन्द्रियद्रामिचे कोंड ।
 एयांचे व्यामोहांदिक भवड । जगावरि ॥ २७ ॥
 हे रजोगुणा मानेयाचे । समूल ऐसे आण्णलिचे ।
 धायेपण येयांचें । अविशा केलें ॥ २८ ॥
 हे रजाचे फिर जाले । परि तमांसि पळियते भले ।
 तेणें निजपद एयांसि दीधले । प्रमादजात ॥ २९ ॥
 हे मृत्युचा हान घरी । मानिजति निक्किवा परी ।
 जें जीविताचें वैरी । हणौनिया ॥ २४० ॥

शिष्याः शूरेक्षिणां आर्षिता । हे विश्व न पुरे चि चास्ता ।
 तिया कुलवादि एया चि आशा । चाळिजत असे ॥ ४१ ॥
 कवतिकें कवलितो मुष्टि । जिये चौदा ही भुवनें धेकुटी ।
 ते आसि तियेची भाकुटी । झणौनि सरे ॥ ४२ ॥
 जे लोकशपाचें भानुकें । फार करीति खाये कवतिकें ।
 ते दासिपणाचेंनि शिकें । तृष्णा जिण ॥ ४३ ॥
 हे असो मोहें मानिजे । एपांन अहंकार घेपेदीजे ।
 जेणें जग आपुलि भोत्रें । नाचविजत असे ॥ ४४ ॥
 मेणसि सत्याचा भोक्ता काढिला । मग अकृत्य सणकुटा भरिला ।
 तो दंडु नव्हे मत्तविला । लोकीं इही ॥ ४५ ॥
 साध्यां शांति नागविली । माया सांगि शिंघारिली ।
 शिंघेकरवि विटानविली । इही साधुवृंदें ॥ ४६ ॥
 एहीं शिवेकाचीं त्राये फेडिली । वेराग्याचीं खाळ काढिली ।
 जीतेया मान मोडिली । उपशमाची ॥ ४७ ॥
 इहीं संतोखवन खाडिलें । धैर्यदुर्ग पाडिलें ।
 आनंदरोप साडिलें । उपड्ढनियां ॥ ४८ ॥
 इहीं बोधाचीं चोपि छसिली । सुखाचीं लीपि घूसिली ।
 चिंत्तारीं आगि सूदली । तापत्रयां ॥ ४९ ॥
 हे आंगा तरि घडलें । जीवीं चि आयि जडले ।
 परि नांतुडति गिविसिले । ब्रह्मादिकां ॥ ५० ॥
 हे चैतन्याचां सेजारीं । वसति झानाचां एकहारीं ।
 झणौनि प्रवर्तले मारीं । संवरति ना ॥ ५१ ॥
 हे जलेंविण बुडलिति । आगींविण जालिति ।
 न ओळख कवलिति । प्राणिपातें ॥ ५२ ॥
 हे शलेंविण साधिति । दोरेंविण बांधिती ।
 झानियां तरि बधीति । पैज वेडनि ॥ ५३ ॥

हे निस्सर्लेविण रोधिनि । पतिसर्लेविण गावलि ।

हे कोण्हा हीं जोगे नव्हती । आतुवटपणें ॥ १४ ॥

धुमेमात्रिवते चम्बिर्वथाद्राँ मलेन च ।

कथोत्वेभापुतो गर्भेस्त्वथा तेनेवमावृत्तम् ॥ १५ ॥

जैसी चंदनाची मूली । गिबंसूनि घेये व्याली ।

ना तारि उल्हाची खोली । गर्भेस्थासी ॥ १५ ॥

कां प्रभाविण भानु । घुमेंविण हुताशनु ।

जैसा दर्पणु मलहीनु । कहीं चि नसं ॥ १६ ॥

तैसें एहीविण एकलें । आही ज्ञान नाही देखिलें ।

जैसें कोंडेनियां गुतलें । बीज विपाजे ॥ १७ ॥

आपुतं ज्ञानमेतेन ज्ञामिनो नित्यवैरिणा ।

कामरूपेण कर्तव्यं दुःपूरेणानलेन च ॥ १९ ॥

तैसें ज्ञान तारि विशुद्ध । परि एहिं दीसं प्रवद्ध ।

जणौनि तें अगाध । होउनि ठेलें ॥ १८ ॥

आदि एयातें जीणावें । मग तें ज्ञान पावावें ।

तबं एयां काहीं न प्रभवे । रागद्वेषां ॥ १९ ॥

एयातें साधावेया लागि । जें बल बाणिजे आगीं ।

तें इंधन जैसें आगीं । साक्षात् होये ॥ २० ॥

इन्द्रियाणि मनो बुद्धिरस्याधिष्ठानमुच्यते ।

एतैर्विभोहयत्वेन ज्ञानमावृत्य देखिन्म ॥ २० ॥

तैसें उपाये कीजति जे जे । तें येयांसी चि होति विरजे ।

जणौनि हाटियातें जीणिजे । इहीं चि जगीं ॥ २१ ॥

ऐसेचा ही साकडा बोळा । एकु उपात्त असे भळा ।

तो करि पां जरि आंगवळा । सार्धेन तुज ॥ २२ ॥

तस्मात्त्वमिन्द्रियाण्यादौ निबन्ध्य भरतर्षभ ।

पाप्मानं प्रजहि स्वेन ह्यवनिष्ठानमाराधय ॥ २३ ॥

तारि एयांचा पहिला कुरुटा इद्रिये । जेथीनि प्रवृत्ति जर्मातें विये ।
 आदीं निर्दळनि घाली तियें । सर्वथेंच ॥ ६३ ॥
 मग मनाची धाव पारुसैल । आणिक बुद्धी सोडवण होईल ।
 एतुलेंनि तगा एयां मोडेल । पापियांचा ॥ ६४ ॥
 हे आंतरीनि जरि फीटले । तरि निभ्रांत जाण निवटले ।
 जैसे रस्मीविण उरलें । मृगजल नाही ॥ ६५ ॥
 तैसे रागद्वेष जरि निमाले । तरि ब्रह्मिचें स्वारज्य आलें ।
 मग भोगी मुख आपुलें । आपण चि ॥ ६६ ॥

इन्द्रियाणि पराभ्याहुरिन्द्रियेभ्यः परं मनः ।

मनसस्तु परा बुद्धिर्यो बुद्धेः परतस्तु सः ॥ ४२ ॥

एवं बुद्धेः परं बुद्ध्या संस्तभ्यात्मानमात्मना ।

अहि शत्रुं महाबाहो कामरूपं दुरासदम् ॥ ४३ ॥

जे गुरुशिष्याची गोटी । पदपिंडाची गाटी ।
 तेथ स्थिर होउनि नुठी । कव्हुणी काली ॥ ६७ ॥
 ऐसें सकल सिद्धांचा राउ । देवी लक्ष्मीयेचा नाही ।
 राया आइकें देवदेउ । बोलता जाला ॥ ६८ ॥
 आतां पुनरपि तो अनेतु । आद्य एकि मतु ।
 सार्धेल तेथ पांडुमुतु । प्रभु करिल ॥ ६९ ॥
 तेया बोलचा हान पाडु । कां रसवृत्तिचा निवाडु ।
 जेणें श्रोतेया होईल सुरवाडु । श्रवणमुखाचा ॥ २७० ॥
 ज्ञानदेउ झणे निवृत्तिचा । चांगु उवाउ धरुतु उन्मेधाचा ।
 मग हा संवाडु हरिपार्थाचा । भोगां बापा ॥ २७१ ॥

ॐ तत्सदिति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां

योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे कर्मयोगो

नाम तृतीयोऽध्यायः ॥

॥ श्रीकृष्णार्जुनसंवादे ॥

ज्ञानेश्वरी

अध्याय चौथा

आजि श्रवणेद्रिया पीकलें । जेणें हे गीतानिधान देखिलें ।
आतां स्वप्न चि हें तूकलें । साचा संरिसे ॥ १ ॥
आदीं चि विवेकाची गोठी । वारं प्रतिपदी कृष्णु जराजेठी ।
आणिं भक्तराजु किरीटी । परिसतसे ॥ २ ॥
जैसा पंचमालापु सुगंधु । किं परिमल्ल आणि सुस्वादु ।
भला आला विनोदु । कथेचा इये ॥ ३ ॥
कैसी आगलीक दैवांची । जें गंगा जोडली अमृताची ।
हो काज तपें ओतेयांचीं । फला आलीं ॥ ४ ॥
आतां इंद्रियजात आघवें । तेणें श्रवणाचें घर रिगावें ।
मग संवादसुख भोगावें । गीताख्य हें ॥ ५ ॥
हा अतिशयो अतिप्रसंगें । सांडुनि कथा चि ते सार्थें ।
जें कृष्णार्जुन दोघें । बोलत होते ॥ ६ ॥
तेन्हलि संजयो रायातें खणे । अर्जुनु अधिष्ठिला दैवगुणें ।
जें अतिप्रीती नारायणें । बोलिजत असे ॥ ७ ॥
ईसी लक्ष्मी येतुली जवलिक । पारि तेही यया प्रेमाचें नेदखे चि मुख ।
आजि कृष्णस्नेहाचें पीक । ययातें चि आथि ॥ ८ ॥
सनकादिकांचेया दुरसा । बाढिनलेया किर बहुवसा ।
पारि तिपांडी घेजें सार्ने एषा । येती चि नः ॥ ९ ॥

यथा जगदीश्वराचें प्रेम । येथ दीसतसे निरूपम ।
 कैसें पार्थे येणें सर्वोत्तम । पुण्य केलें ॥ १० ॥
 ही काज येयाचेया प्रीती । हा अमूर्त आला न्यक्ती ।
 मज येकवकिचिया स्थिती । आवडतसे ॥ ११ ॥
 यन्हवि योगियां नाडले । वेदार्थासि नाकले ।
 जेथ ध्यानाचे डोले । पावतिना ॥ १२ ॥
 तें हा स्वरूप । जें अनादि निष्कंप ।
 परि कथणें मानें सरूप । जाळां असे ॥ १३ ॥
 हा त्रैलोक्यपटाची घडी । आकाराची पैल थडी ।
 भाइकें कैसा ययाचिया आयडी । आवरला असे ॥ १४ ॥

भीमगवानुवाच ॥

इमं विवस्वते योगं प्रोक्तवानहमव्ययम् ।
 विवस्वान् मनवे प्राह मनुरिक्ष्वाकवेऽब्रवीत् ॥ १ ॥
 मग हणें पांडुसुता । हा चि योग आझीं विवस्वता ।
 कथिला परि ते वार्ता । बहुतां दिसांची ॥ १५ ॥
 मग तेणें विवस्वतें रवी । हे चि योगस्थिति आववी ।
 निरोपिली बरवी । मनूप्रति ॥ १६ ॥
 मनू आपण अनुष्ठिली । मग इक्ष्वाकूसि उपदेधिली ।
 ऐसी परंपरा विस्तारली । आय हे ॥ १७ ॥
 एष परंपराप्राप्तमिमं राजर्षयो विवुः ।
 सकालेनेह महता योगो नष्टः परंतप ॥ २ ॥
 मग आणिक ही या योगातें । राजर्षी जाले जाणते ।
 परि तेथीनि आतां सांप्रतें । नेणजे हा ॥ १८ ॥
 जें प्राण्यां कामीं भरु । देहा चि वरि आदर ।
 बद्धत करुनि बिसरु । आत्महिताचा ॥ १९ ॥
 अविट नाथिली आस्थाबुद्धि । विषयसुख चि परमावधी ।

जीठ तैसा उपाधि । आत्रडे लोकां ॥ २० ॥
 यन्हावि तन्ही खवणेयाचां गात्री । पाटाउचें काइ करावी ।
 सावै जात्येचा रवि । याजा आधि ॥ २१ ॥
 कां महिराचिये आस्थानी । कवहणां गीतातें हावमानी ।
 कां कोल्हेयां चंदनीं । आवडि उपजे ॥ २२ ॥
 पै चंद्रोदया आरीते । जेयांचे डोले फूटति असते ।
 ते काउले केवि चंद्रातें । उज्ज्वलति ॥ २३ ॥
 तैसी वैराम्याची सांधे नेदखति । जे त्रिवेकाची भाष नेणति ।
 ते सूर्य केवि पावती । ईश्वरातें ॥ २४ ॥
 कैसा नेणों सोहो वाढनिळा । तेंणें बहुते येकु वेळु गेळा ।
 जणौनि योगु हा लोपला । लोकां इये ॥ २५ ॥

स एवायं मया तेऽयं योगः प्रोक्तः पुरातनः ।

भक्तोऽस्ति मे सखा चेति रहस्यं ह्येतदुत्तमम् ॥ ३ ॥

तो चि हा आजि आतां । तुजप्रती कुंतीमुता ।
 साधितला आझीं तत्वता । भ्रांति न करी ॥ २६ ॥
 हें जीविचें गा गुज । परि न न्हाइजें चि तूज ।
 जें पढियंसि तूं मज । क्षणींतियां ॥ २७ ॥
 तूं प्रेमाचा पूतला । मक्तिचा जीवाला ।
 मंत्रियेची कला । धनुर्दरा ॥ २८ ॥
 तूं अनुसंगाचा ठाऊ । आतां तुज काइ राहों ।
 जन्ही संभामारूढ आहों । जालों आझीं ॥ २९ ॥
 तन्हीं नावेक हें साहावे । गाजावेव्य ही धरावे ।
 परि तूजें अज्ञानतत्व हरावे । लागे आझीं ॥ ३० ॥

अर्जुन उवाच ॥

अपरं भवतो जन्म परं जन्म विवस्वतः ।

कथमेतद्विजानीयां त्वमाद्यैः प्रोक्तवानिति ॥ ४ ॥

तव अर्जुन सणे हते । माये आपुलेयाचा खेहो करी ।
 एच विस्मयो काइ अवधारी । कृपानिधी ॥ ३१ ॥
 तूं सर्वसारखाताचा साडली । अनायाचा माडली ।
 आमतें फिर प्रसवली । तूही चि कृपा ॥ ३२ ॥
 देवा पांगूळ एकार्थे वीजे । तरि जन्मौनि जोजाव सादिए ।
 हे मोला काइ तूहें । तुज चि पुढां ॥ ३३ ॥
 आतां पूसैन जें मी काहीं । तेथ नोंकें चित्त देई ।
 तैवि चि देवें कोपायें नाही । बोलू एक ॥ ३४ ॥
 तारि मागीलकी जे वार्ता । तुवां सांगितली होती अनंता ।
 ते नावेक मज चित्त । येचि ना ॥ ३५ ॥
 जें तो विवस्वतु सणिजे काइ । ऐसें हें वडिलां हीं ठाडवें नाही ।
 तरि तुवां चि केवि पाई । उपदेशिळा ॥ ३६ ॥
 तो आइकिजे बहुतां काळोचा । आणि तूं तव कृपा सापेचा ।
 सगीनि गा इये मातूचा । विसंजदु ॥ ३७ ॥
 तैवि चि चरित्र देवा तूहें । आपण काहीं नेणिजे ।
 हें लटिकें केवि सणिजे । येकी हेलं ॥ ३८ ॥
 परि हे चि मातु आघवी । मो पारसें तैसी सांघावी ।
 जें तुवां चि सेवा रवी । उपदेशु केडा ॥ ३९ ॥

भीमगवानुवाच ॥

बहूनि मे व्यतीतानि जन्मानि तव चार्जुन ।
 तान्यहं वेद सर्वाणि न त्वं वेत्थ परंतप ॥ ५ ॥
 तव कृष्ण सणे पांडुमुता । तो वैवस्वतु जें होता ।
 तें आझी नसों ऐसी चित्ता । प्रतीति तुज ॥ ४० ॥
 तरि तूं मा हें नेमसों । पै जन्म आझां तुझांसे ।
 बहूने जेजो परि न स्मरसी । आपुली तूं ॥ ४१ ॥

मी जेणें जेणें बबखरें । जें जें होउनि अबतरें ।
तें सनस्त हीं स्मरें । धनुर्दरा ॥ ४२ ॥
झणौनि हें आघवें । मागील मज आठवें ।
मी अजुही परि संभवें । प्रकृतियोगें ॥ ४३ ॥

अजोऽपि सन्नख्ययात्मा भूतानामीश्वरोऽपि खम् ।
प्रकृतिं स्वामधिष्ठाय संनवाभ्यात्ममात्रया ॥ ६ ॥

माझे अभ्यस्तत्व न नशे । परि होणें जाणें एक दीसे ।
तें प्रतिबिम्बे भायावरी । स्वस्वरूपी ॥ ४४ ॥
माझी स्वतंत्रता न मोडे । परि कर्माधीनु ऐसा भावडे ।
तें हीं आतिबुद्धी तरि घडे । यन्त्रविं नाहिं ॥ ४५ ॥
जें येक चि दीसे दुसरें । तें दर्पणाचेनि आधारे
यन्त्रविं काह वस्तुविचारें । दूजें आहे ॥ ४६ ॥
तैसा अमूर्त चि मीं किरीटी । परि प्रकृतितें जें अधिष्ठीं ।
तें साकारपण नटी । काजा येया ॥ ४७ ॥

यदा यदा हि धर्मस्य ग्लानिर्भवति भारत ।

अभ्युत्थानमधर्मस्य तदात्मानं सृजाम्यहम् ॥ ७ ॥

जें धर्मजात आघवें । युगीं युगिं मियां चि रक्षार्वें ।
ऐसा ओधु हा स्वभावे । आयु असे ॥ ४८ ॥
झणौनि अज्ञत्व परांतें ठेवीं । मीं अभ्यस्तपण हीं नाठवि ।
जेन्हाळि धर्मांतें अभिमवीं । अधर्मु हा ॥ ४९ ॥
तेन्हाळि आपुलेयाचेनि कैवारें । मी साकार होउनि बबतरें ।
मज अज्ञानाचें आधारे । गीळनि घालीं ॥ ५० ॥

परित्राणाय साधूनां विनाशाय च दुष्कृताय ।

धर्मसंस्थापनार्थाय संनवामि युगेयुगे ॥ ८ ॥

अधर्माचें अबाधे तोडीं । दोषांचें लिहिलें फेडीं ।
सज्जनाकरचि गुदी । उभवीं मीं ॥ ५१ ॥

दैत्यांची कुलें नारीं । सांभूचा मालु गिबली ।
 धर्मासि नीतीली । सेस भरीं ॥ ५२ ॥
 मी अधिवेकाची काजली । फेह्नी विवेकुदीपु उजळी ।
 तें योगिया पाहे दिवाली । निरंतर ॥ ५३ ॥
 स्वसुखें बिभ कोदे । धर्माचें जगें नांदे ।
 अत्तासि होति दोंदें । सात्विकार्थी ॥ ५४ ॥
 तें पाप्या अचलु फीटे । पुण्याचो पाहाट फूटे ।
 जें मूर्ति माझी प्रकटे । पांडुकुमरा ॥ ५५ ॥
 येया ऐसेया काजाळगि । अवतारजें गा युगी युगी ।
 पारि हें चि बोलखे जो जगी । तो विवेकिया ॥ ५६ ॥
 जन्मकर्मण्य मे दिव्यमेवं यो वेत्ति तत्त्वतः ।
 त्यक्त्वा देहं पुनर्जन्म नैति मायेति सोऽर्जुन ॥ ९ ॥
 माझे अजत्व जन्मणें । अक्रियता चि करणें ।
 अधिकार जो जाणे । तो मुक्तु मानो ॥ ५७ ॥
 तो चालिला संगें न चले । देहिचा देहा नाकले ।
 मग पंचत्वी तनं मिले । माझां चि रूपी ॥ ५८ ॥
 वीतरागमथक्रोधाः मन्मया मामुपाश्रिताः ।
 बहवो ज्ञानतपसा पूता मद्भावमागताः ॥ १० ॥
 यन्हृदि तन्हीं परापर न शोचति । जे कामनाभून्य होती ।
 वाढा केव्हलि न वचति । क्रोधाचिये ॥ ५९ ॥
 जे मिमां सदा आधिले । माक्षिपाचि सेवा जियाले ।
 कां आत्मबोधें तोखले । वीतराग ॥ ६० ॥
 जे तपोतेजाचे राशी । कां येकायतन ज्ञानांसी ।
 जे पवित्रता तीर्थासि । तीर्थरूपी ॥ ६१ ॥
 ते मद्भावा साहाजें आले । मी ते चि होउन ठेले ।
 जें मजें तेयां सरले । पदर नाही ॥ ६२ ॥

साँचें पितलेचो गंधिकालिक । फीटली होये निःशेष ।
तें सुवर्णवाइ आणिक । जोडूं जाइजे ॥ ६३ ॥
तैसे यमनियमी कडसले । जे तपोहानी चोखालले ।
ते मी ते चि जाळे । एथ संशयो काइसा ॥ ६४ ॥

ये यया मां प्रपद्यंते तांस्तथैव भजाम्यहं ।

मम भर्माऽऽनुवर्तते मनुष्याः पार्थ सर्वथाः ॥ ११ ॥

यन्हवि तन्हीं पाहीं । जे जैसे माझां ठाई ।
भजति तेयां मीं हीं । तैसाचि भजे ॥ ६५ ॥
देखें मनुष्यजात सकल । हें स्वभावता चि भजनशील ।
आलें असे केवल । माझां ठाई ॥ ६६ ॥

कांक्षंतः कर्मणां सिद्धिं यजंत इह देवताः ।

क्षिप्रं हि मानुषे लोके सिद्धिर्भवति कर्मजा ॥ १२ ॥

परि हानेविण नाशदें । जें बुद्धिभेदासि आलें ।
तेणें एकी कल्पलें । अनेकत्व ॥ ६७ ॥
क्षणैनि अभेदा भेदु देखति । अनामा नामें ठेविति ।
देवो देवी क्षणती । अषाड्यातें ॥ ६८ ॥
जें सर्वत्र सदा सम । तेथ विभाग अधमोत्तम ।
मतिवसें संभम । दिव्यश्रुती ॥ ६९ ॥
मग नाना हेतूपकारें । यथोचितें उपचारें ।
मानलीं देवतांतरे । उपासिति ॥ ७० ॥
तेथ जें जें काही अपेक्षित । तें तैसेचि पावती समस्त ।
परि तें कर्मसिद्ध निश्चित । उगडण तूं ॥ ७१ ॥
वांचुनि देतें घेंतें आणिक । निश्चित नाहीं संभ्यक ।
बेध कर्म चि फलसूचक । मनुष्यलोकां ॥ ७२ ॥
जैसें क्षेत्री जें पेरिजे । तें वांचोनि आनं न निफजे ।
कांक्षिजे ते चि देखिजे । दर्पणाधारें ॥ ७३ ॥

ना तरे कहेयासि तलवटीं । जैसा आपुला चि बोहु किरीटी ।

पडिसादा होउनि उठी । निमित्तयोगें ॥ ७४ ॥

तैसा समस्तां यां भजनां । मी साक्षिभूतु भर्तृमा ।

येथ प्रतिस्फले ते भावना । आपुलाली ॥ ७५ ॥

आतुर्वर्ण्यं यथा स्वं गुणकर्मविभक्तयः ।

तस्य कर्तारमपि मां विद्वद्यकर्तारमव्ययम् ॥ १३ ॥

आतां यया चि परी जाण । हे व्याव्ही वर्ण ।

सुजिले मियां गुण— । कर्मविभागें ॥ ७६ ॥

न मां कर्माणि लिपंति न मे कर्मफले श्रद्धा ।

इति मां योऽभिजानाति कर्मभिर्न स बध्यते ॥ १४ ॥

हे मज चि तत्र जालें । परि मियां नाही केले ।

ऐसें साच जेणें देखिलें । तो सुटला गा ॥ ७७ ॥

एवं ज्ञात्वा कृतं कर्म पूर्वैरपि मुमुक्षुभिः ।

कुरु कर्मैव तस्मादयं पूर्वं पूर्वतरं कृतम् ॥ १५ ॥

जें प्रकृतिचेनि आधारें । गुणाचेंनि व्यभिचारें ।

कर्म तदनुसारें । विवंचलि ॥ ७८ ॥

येथ येक चि हें धनुषपाणी । परि जालें गा खड्गवर्णी ।

ऐसीं गुणकर्मां कडसणी । केळी साहाजें ॥ ७९ ॥

अणौनि आइकें पार्था । हे वर्णभेद संस्था ।

मी करिता नोहें सर्वथा । तें यया चि हेतू ॥ ८० ॥

सागीळ मुमुक्ष जे होते । तिहीं ऐसें चि जाणोनियां भलें ।

कर्म केलीं समस्तें । धनुर्वरा ॥ ८१ ॥

परि तियें बीजें जैसीं दग्धळी । कां नुसवती चि पेरीळी ।

तिसिं कर्म चि तियां जालीं । मोक्षहेतू ॥ ८२ ॥

किं कर्म किमकर्मेति कथयोऽप्यत्र मोहिताः ।

तत्रे कर्म प्रवक्ष्यामि यत्कृत्वा मोक्षयतेऽश्रुनाम् ॥ १६ ॥

येथ आणिक ही एक अर्जुना । हे कर्मकर्मविवचना ।
 आपुलिये चाहे सक्काना । योग्य नव्हे ॥ ८३ ॥
 कर्म हाणिजे तें कवण । अथवा अकर्मा काय लक्षण ।
 ऐसें विचारितां विचक्षण । गुणानि ठेले ॥ ८४ ॥
 जैसे कां कुडें नाणें । खरेयाचेंनि सारिखेणें ।
 झोलेयाचें ही पाहाणें । संशय घाली ॥ ८५ ॥
 तैसें वैष्णवतेचेन भ्रम । गिर्वसिजत आहाति कर्म ।
 जिहीं दृष्टी भृष्टी मनोभ्रम । करू शकती ॥ ८६ ॥
 बांचूनि मूर्खाची गोठि काहसी । एथ मोहलले गां कांतदर्शी ।
 हाणानि तेंचि आतां परिहर्से । सार्धन तुज ॥ ८७ ॥

कर्मणोऽपि बोद्धव्यं बोद्धव्यं च विकर्मणः ।

अकर्मणश्च बोद्धव्यं गहना कर्मणो गतिः ॥ १७ ॥

तारि हें कर्म हाणिजे स्वभावे । जणें हा विश्वाकारु संभवे ।
 तें सावेष आदीं जाणावें । ठागे एथ ॥ ८८ ॥
 मग वर्णाश्रमासि उचित । जें विशेष कर्म विहित ।
 तें ही ओलखावें निश्चित । उपेगेंसी ॥ ८९ ॥
 पाठि जें निपिद्ध हाणिजे । तें ही बुझावें स्वरूपें ।
 वेतुलेनि येथ काहीं न गूणें । आपैसैं चि ॥ ९० ॥
 यन्हावि जग हें कर्माधीन । ऐसी व्याप्ति याची गहन ।
 पारि तें असो आदिकें चिन्ह । प्राप्ताचें ॥ ९१ ॥

कर्मण्यकर्म यः पश्येत्कर्मणि च कर्म यः ।

स बुद्धिमान् मनुष्येषु स युक्तः कृत्स्नकर्मकृत् ॥ १८ ॥

जो सकल कर्म वर्त्ततां । देखे निष्कर्मता ।
 कर्मसंगें निरासता । फलाधिया ॥ ९२ ॥
 आणि कर्तव्यसें त्यागि । जेया दूसरें नाहिं जर्गि ।
 ऐसी निष्कर्मता तारि चांगी । बोधला असे ॥ ९३ ॥

यस्य सर्वे समारंभाः कामलकल्पवर्जिताः ।

* ज्ञानाभिदग्धकर्माणं तमाहुः पंडितं दुघाः ॥ १९ ॥

पारि क्रियाकलापु आधना । आचरतु दीसे बरबा ।

तारि तो इही चिन्ही जाणया । ज्ञानियां गा ॥ १४ ॥

जैसा जो जलापासि उभा ठाके । तो जन्हें आपणपें जलमाजि देखे ।

तन्हीं निभ्रात उलखे । झणे मी बेगला आहे ॥ १५ ॥

अथवा नावे हान रिये । तो धडियेचे रुखजात देखे बेगें ।

साचेकारें पाहों लागे । तथ रुख झणे अचल ॥ १६ ॥

तैसें सकल कर्मा असणें । ते कुडें मानूनिया वायाणें ।

मग आपणपां जो जाणें । नैष्कर्म्यता ॥ १७ ॥

आणि उदाअस्तचेनि प्रमाणें । जैसें न चलतां सूर्यो चालणें ।

तैसें नैष्कर्म्यची जाणें । कर्म जो गा ॥ १८ ॥

तो मनुष्यासारखा आवडे । परि मनुष्यत्व तेपासि न घडे ।

जैसें जलाधारे न जुडे । भानुबिंब ॥ १९ ॥

तेणें न पांतां बिम्ब देखिलें । न कारितां सर्व केलें ।

न भोगितां भोगिलें । भोग्यजात ॥ १०० ॥

येके ठांडें बसला । परि सर्वत्र तो चि गेला ।

हे असो बिम्ब जाला । देहें चि तो ॥ १ ॥

जेया पुरुषाचां टांडें । कर्माचा तरि खेदु नाही ।

पारि फलापेक्षा काहीं । संचरेना ॥ २ ॥

आणि हे कर्म मी करीन । अथवा आदारिलें सिद्धी नेहून ।

येणें संकल्पें हीं जेयाचें मन । बिटाले ना ॥ ३ ॥

ज्ञानाग्नीचेनि मुहें । जेणें जालिलीं कर्म अदोषें ।

तो ब्रह्मचि मनुष्यवेखें । उलख तूं ॥ ४ ॥

स्वकत्वा कर्मफलासंगं नित्यवृत्तो निराश्रयः ।

कर्मण्यभिप्रवृत्तोऽपि नैव किंचित् करोति सः ॥ २० ॥

जो शरीरें उदासु । फलभोगों निरासु ।
 निस्पृता उल्लासु । होउनि असे ॥ ५ ॥
 जो संतोषाचा गाभारा । आत्मबोधाचेया उगारा ।
 पुरे न झणे चि धनुर्हरा । आरोगितां ॥ ६ ॥
 कैसा अधिकाधीक आवडी । घेत महासुखाची मोडी ।
 सोडीनि आशां सीकु खंडी । अहंभावाची ॥ ७ ॥

निराशीर्षिताचित्तात्मा त्यक्तसर्वपरिग्रहः ।

शारीरं केवलं कर्म कुर्वन्नाप्नोति क्लिष्टकम् ॥ २१ ॥

झणौनि अवसरें जें जें पावे । तेणें चि तो सुखावे ।
 जेया आपुलें आणि परावें । दोन्ही नाही ॥ ८ ॥
 तो दीडी जें पाहे । तें आपण चि होउनि जाये ।
 आइके तें आहे । तो चि जाला ॥ ९ ॥
 करणीं हान चाले । कां मुखें जें जें वोळे ।
 ऐसें चेष्टाजात तेसुळे । आपण चि जो ॥ ११० ॥

यदृच्छा लाभसंतुष्टो ब्रह्मार्तातो विमत्सरः ।

समः सिद्धावसिद्धौ च कृत्वापि न निबद्धयते ॥ २२ ॥

हें असो विश्वे पाई । जेया आपणें वाचूनि नाही ।
 कर्म तें कवण काइ । वाधी तेयातें ॥ ११ ॥
 आणि हा मत्सर जेथ उपजे । ॥ पुरे चि तेया वूजें ।
 तो निर्मत्सर काइ झणिजे । बोलवरी ॥ १२ ॥

गतसंगस्य मुक्तस्य ज्ञानावस्थितचेतसा ।

यज्ञायाचरतः कर्म समग्रं प्राविलीयते ॥ २३ ॥

झणौनि सर्वा परीं जो मुक्त । तो सकर्म चि कर्मरहित ।
 सगुण परि गुणातीत । येथ भांति नाही ॥ १३ ॥
 तो देहसंगें तारि असे । पारि नीतभ्यां तारिखा दोसे ।
 पाहतां वरजस्यचेनि कसें । बोलखलु भला ॥ १४ ॥

ऐसा ही तो कवतिकें । जरि कर्म करी यज्ञादिकें ।
 तारि तियें लया जाति अशेषें । तेयाचा चि ठाई ॥ १९ ॥
 अकाळिचीं अर्जे जैसी । ऊर्मीर्माण आकाशी ।
 हारपाति आपसी । उदैली सांती ॥ १६ ॥
 तैसि विधिविधानरहितें । जन्हीं आचरला तो समस्तें ।
 तन्हीं तियें ऐक्यभावे ऐक्यातें । पावर्ताळ ॥ १७ ॥
 जें हें हवन मी होता । को हये यज्ञी हा भोक्ता ।
 ऐसी बुद्धीसि नाहीं भिन्नता । झणीनिर्या ॥ १८ ॥
 जें यज्ञा यज्ञ यजावे । ते हविर्मन्त्रादीक आचवे ।
 तो देखे अविनाभावे । आत्मबुद्धी ॥ १९ ॥

ब्रह्मार्पणं ब्रह्म हविर्ब्रह्माग्री ब्रह्मणा हुतं ।

ब्रह्मैव तेन गन्तव्यं ब्रह्मकर्मसमाधिना ॥ २४ ॥

झणौनि ब्रह्म तें चि कर्म । ऐसें बोधा आलें जेया सम ।
 तेया कर्तव्य तें नैष्कर्म्य । धनुर्दरा ॥ १२० ॥
 आतां अविनेककुमारत्वा मूकलें । जेया विरक्तीचें पाणिग्रहण जालें ।
 मग उपासन जिहि आणिलें । योगाग्रीचें ॥ २१ ॥
 जे यजनशील अहर्निशी । जिही अविद्या हवीली मनेसी ।
 गुरुवाक्य हुताशी । हवन केलें ॥ २२ ॥
 तिही योगाग्रीकि यजिजे । तो देवयजु पीजे ।
 तेथ आरमभुल कामिजे । पांडुकुमरा ॥ २३ ॥

देवमेवापरे यज्ञं योगिनः पर्शुपासते ।

ब्रह्माग्नावपरे यज्ञं यज्ञेनैवोपजुहोति ॥ २५ ॥

आतां अवधारी साधेन आणिक । जे ब्रह्माग्निक सामिक ।
 तेथतिं यज्ञें चि यज्ञु देख । उपासिजे ॥ २४ ॥
 एक संयमाग्री होत्री । ते बुक्तित्रयाचा मंत्री ।
 यजन करिति पवित्री । इन्द्रियद्रव्यी ॥ २५ ॥

भोक्तृवर्णादिवाच्ये संयमाभिषु जुहति ।

शास्त्रापीन विषयान्ये इन्द्रियाभिषु जुहति ॥ २६ ॥

एका वैराग्यरवी विवर्लले । तव संयती विहार केले ।

तेथ अपावृत जाले । इन्द्रियानल ॥ २६ ॥

तिहि विरक्तिची ज्याला घेतली । तव विकारांचीं इंधनें पलिपलीं ।

तेथ आशाधूमें सांडिली । पांचे कुडें ॥ २७ ॥

मग वाक्यविधीचिया निरिचिडी । विषयाडुती उडंडी ।

हवन केले कुडी । इन्द्रियासीचा ॥ २८ ॥

सर्वार्णादिचकर्माणि प्राणकर्माणि चापरे ।

आत्मसंयमयोगाग्री जुहति ज्ञानदीपिते ॥ २७ ॥

येकिं यियानि परीं पार्थी । दोष क्षपिले सर्वथा ।

अग्निर्की हृदयारणीं मधा । विवेकु केला ॥ २९ ॥

तो उपशमीं निहिटिला । धीरें बरीं दाटिला ।

गुरुवाक्यें काढिला । बलिकटपणें ॥ १३० ॥

ऐसें समरसें मधन केले । तेथ सडकरी काजा आले ।

जें उज्ज्वल जाले । ज्ञानासीचें ॥ ३१ ॥

पहिला रिद्धीसिद्धीचा संभ्रमु । तो निवर्त्तौनि गेला धूम ।

मग प्रकटला सूक्ष्म । विस्फुलिंगु ॥ ३२ ॥

तेथ ममाचें मोकळे । पेटवण घातले ।

जें यमनिमगीं हल्लवारले । आइसें होतें ॥ ३३ ॥

तेणें सांधुक्षणे ज्याला समृद्धा । तेथ बासनांतराचिया समिधा ।

केहेसि विभिधा । जाळीलीया ॥ ३४ ॥

मग सोहंमत्री दीक्षिति । इन्द्रियकर्माचिया आडुती ।

लिये ज्ञानानलीं प्रदीती । दीधलिया ॥ ३५ ॥

पाठि प्राप्पश्चिमेमेन सृजेनसीं । पूर्णाहुति पळिली हुताशीं ।

तेथ अवमुधः समरसीं । साहाजें जालें ॥ ३६ ॥

मग आत्मबोधिबे सुख । ते जैसे संवसारीबे लेख ।
 तो बि पुरोडाभु देख । वेतला तिहि ॥ ३७ ॥
 येक ऐसा यजनी । मुक्त जाले गा त्रिमुबनी ।
 इया यज्ञक्रिया तारि आनामी । परि प्राप्य ते एक ॥ ३८ ॥

द्रव्ययज्ञास्तपोयज्ञा योगयज्ञास्तथापरे ।

स्वाध्यायज्ञास्तपज्ञाश्च यतयः संशितमताः ॥ ३८ ॥

येक द्रव्ययज्ञ क्षणपती । एक तपसामग्निया निरुजति ।
 येक योगयाग ही आहाती । जे सांघातले ॥ ३९ ॥
 येकि शर्द्धां शर्द्ध बि यजिजे । तो वाग्यहु क्षणिजे ।
 ज्ञाने ज्ञेय गमिजे । तो ज्ञानयहु ॥ ४० ॥
 हे अर्जुना सकल कुवाडे । जे अनुष्ठितां अति सांकडे ।
 पारे जितेदिशासी बि चडे । योग्यतावसे ॥ ४१ ॥
 ते प्रवाण येथ भडे । योगसमृद्धी आधिडे ।
 क्षर्णानि आपणपां तिहीं केले । आत्महवन ॥ ४२ ॥

अपाने जुहति प्राणं प्राणेऽपानं तथापरे ।

प्राणापानगतौ रुद्धा प्राणायामपरायणाः ॥ ४२ ॥

एक अपानाग्रीचा मुखी । प्राणद्रव्ये देखे ।
 हवन केले एकी । अम्यासपांगे ॥ ४३ ॥
 एक अपानु प्राणीं अर्पिती । एक दोहोंते ही निरुक्षिती ।
 ते प्राणायामी क्षणिपती । पांडुकुमरा ॥ ४४ ॥

अपरे नियताहाराः प्राणायामेभु जुहति ।

सर्वेऽप्येते यज्ञविदो यज्ञक्षपितकर्मणाः ॥ ४५ ॥

येक यज्ञयोगक्रमे । सर्वाहारसंयमे ।
 प्राणीं प्राणु संभ्रमे । हवन करिती ॥ ४५ ॥
 ऐसे मोक्षकाम सकळ । समस्त हे यज्ञनक्षीळ ।
 जिही यज्ञदारी मळ । क्षाळन केले ॥ ४६ ॥

वक्रशिष्टास्तुतुञ्जी वसन्ति ब्रह्मस्तमास्तनम् ।

नार्यं लोकोऽस्त्ययज्ञस्य कुतोऽस्यः कुतस्तम ॥ ३१ ॥

जैयां अविद्याज्जत आकलितां । जें उरलें निज स्वभावता ।
 तेथ अग्नि आणि होता । उरोधिना ॥ ४७ ॥
 जेथ यजितेयात्रा कामु पुरे । यज्ञीचें निधान सें ।
 माघीतें जेथौनि असरे । क्रियाजात ॥ ४८ ॥
 विचार जेथ न रिगे । हेतु जेथ नेघे ।
 जें द्वैतदोषसंगें । सिंपै चि ना ॥ ४९ ॥
 ऐसें अनादिसिद्ध खोखट । जें ज्ञानयज्ञावशिष्ट ।
 तें ते सेविति ब्रह्मनिष्ठ । ब्रह्माहमंतें ॥ १५० ॥
 ऐसे सेवामृतें घाले । कीं अमृतभावासि जाले ।
 ह्मणौनि ब्रह्म ते जाले । अनायासे ॥ ५१ ॥
 एरां विरक्ती माल न घळी चि । जैयां संयमाद्वीची सेवा न घडेचि ।
 जे बोगयानु ही न करीती चि । जन्मले सांते ॥ ५२ ॥
 एयां जैहिक ही एक धड नाही । मग परत्रीक सांघिजेल काह ।
 ह्मणौनि असो हे गोठि पाई । पांडुकुमरा ॥ ५३ ॥

एवं बहुविधा यज्ञा विलसन् ब्रह्मणो मुखे ।

कर्मजातमिह तांस्तर्पामेवं ब्राह्मण विमोक्षयते ॥ ३२ ॥

ऐसे बहुतीं परी अनेग । जें साधितले कां याग ।
 ते विस्तारुनि वेदें चांग । ह्मणितले आहाति ॥ ५४ ॥
 परि तेणें विस्तारें कज्ज करावें । हे कर्मसिद्ध जाणावे ।
 एतुलेनि कर्मबंधु स्वभावे । पारिल ना ॥ ५५ ॥
 अर्जुना वेदु जेहाचें मूल । जें क्रियाविशेषें स्थूल ।
 जैयां नव्हालियेचें फल । स्वर्गसुख ॥ ५६ ॥

अथान्द्रव्यमवायशाब्दानवतः परततः ।

सर्वं कर्माकिलं पर्यं काले परितस्तप्यते ॥ ३३ ॥

ते द्रव्ययाग किर होती । परं ज्ञानयज्ञाची सरी न पत्रती ।
 जेवि तारतेज संपती । दिनकरेंसी ॥ ५७ ॥
 देखें परमात्ममुखनिधान । साधवेया योगीजन ।
 जें न विसंभति अंजन । उन्मेखनेत्री ॥ ५८ ॥
 जें धावंसेया कर्माची लागि । नैष्कर्म्य बोधाची खाणि ।
 जें भूकैलेया धणि । साधनाची ॥ ५९ ॥
 जेथ प्रवृत्ति पांगुल जाली । तर्काधि दृष्टि गेली ।
 जेणें इंद्रियें विसरलीं । विषयसंगू ॥ ६० ॥
 मनाचें मनपण गेलें । जेथ बोलाचें बोलणें ठेलें ।
 जेयामाजि सांपडलें । हेय दीसे ॥ ६१ ॥
 जेथ वैराग्याचा पांगु फांटे । विवेकाचा ही सोंसु तूटे ।
 जें न पांतां साहाजें भेटे । आपणां पै ॥ ६२ ॥

तद्विद्धि प्रणिपातेन परिप्रयोगेन सेवया ।

उपवेश्यंति ते ज्ञानं ज्ञानिनस्तत्त्वदर्शिनः ॥ ३४ ॥

तें ज्ञान पै गा भरवें । जें मनीं आधि जाणावें ।
 तें संतां ययां भजावें । सर्वस्वेंसी ॥ ६३ ॥
 जेदांचा ज्ञानकुलठा । तेथ साधुसेवा हो दारबडा ।
 तो स्वाधीनु करी सुभटा । उल्लसौनि ॥ ६४ ॥
 जारे तनुमनुजीवें । विचारासि लग्नावें ।
 आणि अगर्भता करावें । दास्य सकल ॥ ६५ ॥

यज्ज्ञात्वा न पुनर्मोहमेवं यास्यसि पांडव ।

येन भूतान्यशेषेण ब्रह्मस्यात्मन्यथो मयि ॥ ३५ ॥

मग अपेक्षित जें आपुलें । तें ही सांगतील घूसिलें ।
 जेणें अंतःकरण बोधलें । संकल्पा नये ॥ ६६ ॥
 जेहाचेनि उजीवई । जालें चित्त निभडें ।
 ब्रह्माचेनि पाडें । निशंक होईल ॥ ६७ ॥

लेखलि आपणपेन सहिते । ये अशेपे ही भूते ।
मायां स्वरूपी अखंडिते । देखसी तू ॥ ६८ ॥
ऐसे ज्ञानप्रकाशे पाहिल । ते मोहांधकार जाइल ।
जें गुरुकृपा होइल । पार्श्वी गा ॥ ६९ ॥

अपि वेदसि पापेभ्यः सर्वेभ्यः पापकृत्तमः ।

सर्वं ज्ञानमुधेनेन वृजिनं संतर्गिष्यासे ॥ ७० ॥

जन्ही कल्मषांचा आनर । तू आसिचा सागर ।
व्यामोहाचा डोंगर । होउनि आहांसि ॥ ७० ॥
तन्ही ज्ञानशक्तीचि न पावें । हे व्याधवेंचि मा थोकरें ।
ऐसे सामर्थ्य जेयाचें चोखडें । ज्ञानी इथे ॥ ७१ ॥
देखे विश्वसंभ्रमा ऐसा । जो अमूर्तीचा कडवसा ।
तो जेयाचेया प्रकाशा । पुरे चि ना ॥ ७२ ॥
तेया काइसे मनोगल । हे बोलतां चि अति कीडाल ।
नाहि येणें पावें दिसाल । दुजें जगों ॥ ७३ ॥

यथेधांस्ति सभिखोऽग्निर्भस्मसात्कुरुतेऽर्जुन ।

ज्ञानाग्निः सर्वकर्माणि भस्मसात्कुरुते तथा ॥ ७४ ॥

सार्धें भूतत्रयाची काजली । जे गगनामाजि उधळी ।
तिये प्रलङ्घचिये वाडुटली । काइ अन्न पुरे ॥ ७४ ॥
कि पचनाचेनि कोपें । पाणियें चि जो पळिये ।
तो प्रलयानल काइ दडये । तृणें नाथे ॥ ७५ ॥

नहि ज्ञानेन सद्गुरुं पवित्रमिह विद्यते ।

तत्स्वरूपं योगसंसिद्धः कालेनात्मनि विद्यति ॥ ७६ ॥

झणौनि असो हें न घडे । जें विचारितां चि असंघडे ।
पुढुतीं ज्ञानाचेनि पावें । पवित्र न दिसे ॥ ७६ ॥
एक ज्ञान ही उत्तम होये । आणिक ही येथ तैसें चि आहे ।
तारि सार्धें चैतन्य कां नोहे । दूसरें गा ॥ ७७ ॥

ना तरि महतेजाचेनि कसे । चोखाल प्रतिबिम्ब दीसे ।
 कां गवसलें गवसे । आकाश हें ॥ ७८ ॥
 ना तरि पृथ्वीचेनि पाडे । कांढालें जरि जोडे ।
 तरि ज्ञानासि उपमा घडे । पांडुकुमरा ॥ ७९ ॥
 हणौनि बहुतीं परी पाहातां । पुडुतीं पुडुतीं निर्द्धारितां ।
 हे ज्ञानिची पवित्रता । ज्ञानीचि आधि ॥ १८० ॥
 जैसी अमृताची चवि निशडिजे । तरि अमृता चि सारिखी क्षणिजे ।
 तैसें ज्ञान हें उपमिजे । ज्ञानेंसीं चि ॥ ८१ ॥
 आतां ययाचारि बोलणें । बायां चि वेतु फेडणें ।
 तव साच जी हें पार्थु हणें । बोलिजत असां ॥ ८२ ॥
 परि तेंचि ज्ञान केवि जाणावें । ऐसें जव अर्जुनें पूसावें ।
 तव तें मनोगत देवें । जाणीतलें ॥ ८३ ॥

अज्ञाथांलुभते ज्ञानं तत्परः संयतेंद्रियः ।

ज्ञानं लब्ध्वा परां शान्तिमचिरेणाधिगच्छति ॥ १९ ॥

भग हणतसे किरीटी । आतां चित्त देह इये गोठी ।
 सांचेन ज्ञानाचिये भेटी । उपावां तुज ॥ ८४ ॥
 तरि आत्मभुलाचिया गोडिया । विटला जो विपयां ।
 जेयाचां टांई इंद्रियां । मानु नाही ॥ ८५ ॥
 जां मनासि चाड न संवे । जेयां प्रकृतिचें केलें ने वे ।
 जो श्रद्धेचेनि संमों । सुखिया जाला ॥ ८६ ॥
 तेयार्ते चि गिवसित । हें ज्ञान पावे निश्चित ।
 जेयामाजि अचुबित । शांति असे ॥ ८७ ॥
 तें ज्ञान हृदयीं प्रतिष्ठे । आणि शांतिचा अंकुर फुटे ।
 भग विस्तारु बद्धत प्रकटे । ततक्षणीं ॥ ८८ ॥
 तेन्हां जेडति वांस पाहिजे । तेडती शांती चि एकि देखिजे ।
 तेथ पारामार नेणिजे । निर्द्धारितां ॥ ८९ ॥

ऐसा हा उत्तरोत्तर । ज्ञानबीजाचा विस्तार ।

हा सांगतां असे अपार । परि असो आतां ॥ १९.० ॥

अज्ञानादज्ञानस्य संशयात्मा विनश्यति ।

नायं लोकोऽस्ति न परो न सुखं संशयात्मनः ॥ ४० ॥

आइकें जेया प्राण्यांचां टांड । यया ज्ञानाचें पाहिलें नाहि ।

तेयाचें जियाळें क्षणों काड । बरि मेलें चांग ॥ १९.१ ॥

भून्य जैसें गृह । कां चैतन्येवीण देह ।

तैसें जीवांत तें संमोह । ज्ञानहीन ॥ १९.२ ॥

अथवा ज्ञान कोर आपु लेहे । परि तें चाड येकि जन्हीं वाहे ।

तेथ जीवाला काही अहे । प्राप्तिचा ॥ १९.३ ॥

वांचूनि ज्ञानाची गोष्टि काडसी । परि ते आस्था ही न धरीजो मानसी ।

तो संशयरूप हुताशी । पडिला आपण ॥ १९.४ ॥

जें अमृत ही परि नावडे । ऐसें संवियां चि अरोचक जें पडे ।

तें मरण आळें असें फुडें । हें जाणों ये कां ॥ १९.५ ॥

तैसा विषयमुखरजें । जो ज्ञानेसीं चि माजे ।

तो संशई अंगिकारिजे । पथ भ्रान्ति नाही ॥ १९.६ ॥

मग संशई जरि पडिला । तरि निश्चांत जाणें नाराळा ।

तो अहिकाही परि मूकळा । मुखासि गा ॥ १९.७ ॥

जेया कालज्वर आंगीं वाणे । तो शीतोष्णें जैसी नेणे ।

आणि आणि चांदिणें । सारसैं चि मानें ॥ १९.८ ॥

तैसें साच आणि लटिकें । वीरू अथवा नीकें ।

संशई तो नेलखे । हितहितें ॥ १९.९ ॥

हा रासिदिवसु पाहि । जैसा जात्येवा ठाउवा नाहि ।

तैसें संशया सत्य काहीं । मना ने ये ॥ २०.० ॥

ज्ञानांनि संशयाद्वनि धोर । आणिक पाप नाहि धोर ।

हा विनाश्याचो बागुर । प्राणियासि ॥ १ ॥

योगसंख्यस्तकर्माणं ज्ञानसंख्यस्तस्यम्

आत्मवन्तं न कर्माणि निधयन्ति धर्मजय ॥ ४१ ॥

क्षणैनि हा खजाव । हाणि येकु जीणाया ।

जो ज्ञानाचिया अवात्रा— । माजि असे ॥ २ ॥

जे अज्ञानाचे गडदे पडे । ते हा यहुयसु मनी वाढे ।

क्षणौनि सर्वथा मार्गु मेडे । विश्वासाचा ॥ ३ ॥

तस्माद्ज्ञानसंभूतं हृत्स्व ज्ञानासिवात्मनः ।

छिन्धेन संशय योगमातिष्ठोत्तिष्ठ भारत ॥ ४२ ॥

हृदई हाचि न समाए । आणि बुद्धिते गवसूनि ठाए ।

तेथ संशयात्मक होए । लोकजय ॥ ४ ॥

ऐसा हो जन्ही थोरथे । तन्ही उपाये येके आंगवे ।

जारे हातो होये वरये । ज्ञानखड्ग ॥ ५ ॥

तार तेणें ज्ञानशास्त्रे तांणटे । जिवळु हा निघटे ।

मग निःशेष स्वता भिटे । मानसिवा ॥ ६ ॥

या कारणे पार्थी । उठो धर्मो वर्गता ।

नाशु करुनि हृदयत्वा । संशयासि ॥ ७ ॥

ऐसे सर्वज्ञाचा वापु । जो कृष्ण ज्ञानलीपु ।

तो जणतसे सकृपु । आईके राया ॥ ८ ॥

तवे एया पूर्वापर बोलाचा । विचारुनि कुमर पांडुचा ।

केता प्रभु हान अवसरिचा । करेता होईल ॥ ९ ॥

जेयाचां वरधेपणी । कीजे आटां रसांचा ओलावणी ।

जो सज्जनाचिये आणा । विसावां जर्गी ॥ २१० ॥

तो ज्ञातू चि अभिलषेल । ते परियसां मन्हाटे बोल ।

जे समुद्रा ही हूनि खोल । अर्थभारत ॥ ११ ॥

जैसे विन्न तरि बचकेयेपडे । परि प्रकाशा त्रैलोक्य चौकडे ।

शब्दाचा व्याप्ति तेणें पाडे । अनुभवोकी ॥ १२ ॥

ना तारे कामितेयाचिया इछा । फळे कष्टवृक्षु जैसा ।
 बोलु व्यापक होये तैसा । तारे अवधान देयावे ॥ १३ ॥
 हे असो काये सणावे । सर्वज्ञ जाणती स्वभावे ।
 तन्हीं नांकेनि चित्त देयावे । हे विनती माझी ॥ १४ ॥
 जें साहित्य आणि शांती । हे रेखा विसे बोलती ।
 जैसी लावण्यगुणयुक्ती । आणि प्रतिमता ॥ १५ ॥
 आदि चि साखर आवडे । आणि ते चि जरि ओखधा जोडे ।
 तारि न सेवावी कां कोडे । नाचां नाचां ॥ २१६ ॥
 साहाजें मलयानीलु सुंदु । तेया ही होये अमृताचा स्वादु ।
 आणि तेथ चि जोडे नादु । दैवंगत्या ॥ १७ ॥
 तारि एके सवांग जोववी । स्यादें जोमेतें नाचवी ।
 तेथि चि कानाकरवि लगवी । वापु माझा ॥ १८ ॥
 तैसें कथेचें इये आइकणें । एक श्रवणासि होये पारणें ।
 आणि संसारदुःखा मोकळवणें । विकृतीविण ॥ १९ ॥
 जरि मैत्रें चि घरी मरे । तारे वापां कां बोधावे कटारे ।
 रोगु जाये दूवें ओंगरें । तारे नीत्यु कां पियावा ॥ २२० ॥
 तैसा मनाचा मारु न करितां । इंदियां दुःख नेंदितां ।
 एथ मोक्षु असे आइकती । श्रवणायासि ॥ २१० ॥
 क्षणीनि आयिलिया आराणुका । गीतार्थु हा नीका ।
 ज्ञानदेव० क्षणे आइकां । निवृत्तिदासु ॥ २२२ ॥

ॐ तत्सदिति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां
 योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे ज्ञानयोगो
 नाम चतुर्थोऽध्यायः ॥

॥ श्रीसर्वात्मगुरुमहोपाध्यायस्य ॥

ज्ञानेश्वरी

अध्याय पांचवा.

अर्जुन उवाच ॥

संन्यासं कर्मणां कृष्ण पुनर्योगं च शंससि ।

वच्छेद्य एतयोरेकं तन्मे ब्रूहि सुनिश्चितम् ॥ १ ॥

मग पार्थ कृष्णातें हाणे । हां हो हें कैसें तुमचें बोलणें ।

एक होये तरि अंतर्करणें । विचारं ए ॥ १ ॥

मागां सकळ कर्मांचा संन्यासु । तुझीं चि निरोपिला होता बहुवसु ।

तरि कर्मयोगीं केचि अतिरसु । पोखित असा ॥ २ ॥

हैं ऐसें द्वैतार्थ बोलतां । आत्मां नेणतेयांचेया चिन्ता ।

आपुलिये चाडे अनंता । उमजु नोहे ॥ ३ ॥

आइकें एकसरां तें बोधिजे । तरि एकनिष्ठ चि बोधिजे ।

हैं आणिकिं कांय सांविजे । तुझाप्रति ॥ ४ ॥

तन्हीं येया चि लागींनि तुमते । मियां माझेरासे एक विनविलें होतें ।

जें ॥ परमार्थु धनितें । न बोलावा ॥ ५ ॥

परि तें मागील असो देवा । आतां प्रस्तुतीं उकळु देखावा ।

सांघें दोहोंमाझि बरवा । मार्तु कवणु ॥ ६ ॥

जों परिणामीचा निर्वाला । अचुंविता ये फला ।

आणि अनुष्ठितां प्रांजळा । सबियां चि ॥ ७ ॥

जैसे निद्रिचे सुख न मोडे । आणि मार्गु तरि नई सडे ।
तैसे सौखासना साधने । सोहणे होये ॥ ८ ॥

श्रीभगवानुवाच ॥

संन्यासः कर्मयोगश्च निःश्रेयसकराद्युभौ ।

तयोस्तु कर्मसंन्यासात्कर्मयोगो विशिष्यते ॥ २ ॥

एणे अर्जुनाचेनि बोलें । देवां मनीं रिहले ।
मग होईल आइकें झणितलें । संतोखीनियां ॥ ९ ॥
देखां कामधेनु ऐसी माये । सदेवां जेपा होये ।
तो चंद्र चि परि लाहे । खेळावया ॥ १० ॥
पाहा पां शंभूची प्रसन्नता । तेया उपमन्युचिया आर्त्ता ।
काये क्षीराब्धि दूधभाता । देई चि ना ॥ ११ ॥
तैसा औदार्याचा कुरुठा । कृष्णु आपु जालियां सुभटा ।
कां सर्व सुखाचा वसैठा । तो चि नोहावा ॥ १२ ॥
एथ चमत्कार काइसा । गोसांवि लक्ष्मीकांता ऐसा ।
आतां आपुलाखिया सावेसा । मागाचा किं ॥ १३ ॥
झणौनि अर्जुने झणितलें । तें हांसौनि येरें दीधलें ।
तें चि सांचेन बोलिलें । काइ कृष्णें ॥ १४ ॥
तो झणे गा कुंतीसुता । हे संन्यासयोग विचारिता ।
मोक्षकर तत्त्वता । दोन्हीं होति ॥ १५ ॥
तन्हीं जाणां नेणां सकलां । हा कर्मयोग किर पाजला ।
जैसी नाथ स्त्रियां बालां । तोयतरणी ॥ १६ ॥
तैसें सारासार पाहिजे । तरि सोहोपा हा चि देखिजे ।
एणे संन्यासफल लाहिजे । अनायासें ॥ १७ ॥

श्रेयः स वित्यसंन्यासी यो न द्वेष्टि न कांक्षति ।

निर्वैद्यो हि महाबाहो सुखं बभूवमुच्यते ॥ ३ ॥

आता येया थि लागि सांचेम । तुज संन्यासियाचें चिन्ह ।
 मग साहाजें हें अभिज्ञ । जाणसी तूं ॥ १८ ॥
 तदि गेल्याची से न करी । न पयतां चाड न धरी ।
 जो मुनिश्चलु आतरी । मेरु तैसा ॥ १९ ॥
 आणि मी माझें हे आठवण । विसरलें जेयाचें अंतःकरण ।
 तो पार्था संन्यासी जाण । भिरंतर ॥ २० ॥
 जो मनें ऐसा जाला । तंगि तो थि सांडिला ।
 हणौनि मुखें मुख पातळा । अखंडीत ॥ २१ ॥
 आता गृहादीक आघवें । तें काहीं च नलगे त्यजावें ।
 जें घेतें जालें स्वभावे । निःसंगु हाणुनि ॥ २२ ॥
 देखें अग्नि विज्ञौनि जाये । मग जें राखौकी केवल होये ।
 तें ते कापुसे हीं गवसूं ये । जिया परीं ॥ २३ ॥
 तैसा असंतन उपाधी । नाकलिजे तो कर्मबंधी ।
 जेयाचिये बुद्धी । संकल्पु नाही ॥ २४ ॥
 हाणुनि कल्पना जें सांडे । तें थि ना संन्यासु घडे ।
 येया कारणें दोन्ही सांघडे । संन्यासयोग ॥ २५ ॥

सांख्ययोगी पृथग्चालाः प्रवर्द्धन्ति न पेक्षिताः ।

एकमन्यास्थितः सम्यगुभयोर्धिदृते फलम् ॥ ४ ॥

यन्हुवि तःही पार्था । जे मूर्ख होति सर्वथा ।
 ते सांख्यकर्मसंस्था । जाणति केवि ॥ २६ ॥
 साहाजें ते अज्ञान । हाणौनि हाणति हें भिन्न ।
 यन्हुवि दीप प्रति काइ आनान । प्रकाश आह्वाति ॥ २७ ॥
 पै सम्यक् एकानुभवे । जेहि देखिलें सख आघवे ।
 दोहोंतें हीं एकभावे । मानिति या ॥ २८ ॥

वत्सांख्यैः प्राप्यते स्थानं तद्योगैरपि गम्यते ।

एकं सांख्यं च योगं च यः पश्यति स पश्यति ॥ ५ ॥

आग्नि सांख्यी जे पाविजे । ते चि योगी गमिजे ।
 ह्मणीनि ऐक्य दोहों साहाजे । इया ही परो ॥ २९ ॥
 देखें आकाशा आग्नि अवकाशा । भेदु को नाहि जैसा ।
 तैसे ऐक्य योगसंन्यासा । बोलखे जो ॥ ३० ॥
 तेया चि जगी पाहलें । आपणपें तेणें चि देखिलें ।
 जेया सांख्ययोग जाणवले । भेदेविण ॥ ३१ ॥

संन्यासस्तु महाबाहो दुःखमाप्नुमयोगतः ।
 योगयुक्तो मुनिर्ब्रह्म न विरेणाधिगच्छति ॥ ३२ ॥

जो युक्तिपथें पार्था । चडे मोक्षपर्वता ।
 तो महासुखाचा निमया । वहिला पावे ॥ ३२ ॥
 ऐसी योगस्थिति जेया साडे । तां वायां चि हव्यासी पडे ।
 परि प्राप्ति कहीं न घडे । संन्यासाची ॥ ३३ ॥

योगयुक्तो विभुर्ब्रह्मा विजितात्मा जितैर्द्रियः ।

सर्वभूतात्मभूतात्मा कुर्वन्नपि न लिप्यते ॥ ३४ ॥

जेणें भ्रांतीपासोनि हीतलें । गुरुवाक्यें मन घूतलें ।
 मग अहमस्वरूपी घातलें । हरीनियां ॥ ३४ ॥
 जेसें समुद्रीं लवण न पडे । तत्रं वेगलें अल्प आवडे ।
 मग होये सिंधू चि एवढें । मिले तेव्हां ॥ ३५ ॥
 तैसें संकल्पौनि काढलें । जेयाचें मन चैतन्य जालें ।
 तेणें एकदेशिये परि व्यापिलें । लोकत्रय ॥ ३६ ॥
 आतां कर्ता कर्म करावें । हें कुटलें तेया आचवें ।
 आणि करी तन्हीं स्वभावें । अकर्ता तो ॥ ३७ ॥

श्रीव-विजित्करोमिति युक्तो मन्येत तत्त्ववित् ।

पश्यन्पुण्यवन्दुशान्तिप्रसन्नमनाच्छान्दस्यपश्यन्सर्व ॥ ३८ ॥

जे पार्था तेया देहीं । मी ऐसा आटी नाही ।
 तारि कर्तुन्य कैचें काह । उरे सार्व ॥ ३८ ॥

भाषार्थटीपिका.

ऐसें तनुस्वामोधिण । अमूर्तिचे गुण ।
 दीसति संपूर्ण । योगयुक्ता ॥ ३९ ॥
 यन्त्रेणि आणिकाचिया परी । तो ही येकु शरीरी ।
 अशेयी ही व्यापारी । वर्ततु असे ॥ ४० ॥
 तो ही नेत्री पाहे । भ्रवणी आइकतु आहे ।
 परि तेथिचा सर्वथा नोहे । हे भवळ देखें ॥ ४१ ॥
 स्पर्शासि तरि जाणे । परिमळु सेवी घ्राणें ।
 अवसरोचित बोलणें । तेया ही आधि ॥ ४२ ॥
 आहारालें स्वीकरी । त्याग्य तें परिहरी ।
 भिद्रेचा अवसरी । निदिजे मुखें ॥ ४३ ॥
 आपुलेनि इछावसें । तो ही गा चालतु दीसे ।
 ये सकळ कर्म ऐसें । राहटि किर ॥ ४४ ॥

प्रलपन्विस्तृजन्गृहश्रुन्मिपक्षिमिपक्षपि ।

इन्द्रियाणीन्द्रियाण्येव चर्तत इति धारयन् ॥ ९ ॥

हे सांधों काइ एकैक । देखें आसोआसदादिक ।
 आधि निमेषानिमेष । आदिकरुनि ॥ ४५ ॥
 पार्थी तेयाचां ठाई । हे आवयें चि आधि पाई ।
 परि तो करित नोहे काही । प्रतीतिबळे ॥ ४६ ॥
 जें आतिसेजे गुनट्या ॥ तें स्वप्नमुखें भूतला ।
 मग तो ज्ञानोदयी चेंडला । ह्मणोनियां ॥ ४७ ॥
 अतां अविष्टानसंगति । अशेना ही इन्द्रियवृत्ती ।
 आपुलाळी अर्थी । वर्तत आर्थी ॥ ४८ ॥

ब्रह्मण्याधाय कर्माणि संगं त्यक्त्वा करोति यः ।

लिप्यते न स पापेन पक्षपक्षमिवाभसर ॥ १० ॥

दीपाचेनि प्रकाशें । गृहिचे व्यापार जैसे ।
 देहीं कर्मजात तैसें । योगयुक्त ॥ ४९ ॥

तो कर्म करी सकलें । परि कर्मबंधा नाकले ।

जैसे न सिरे जालि जले । पद्मपत्र ॥ ५० ॥

कायेन मनसा बुद्ध्या केवलैर्गिद्वैरपि ।

योगिनः कर्म कुर्वन्ति संगं त्यक्त्वात्मशुद्धये ॥ ५१ ॥

देस बुद्धीची भाष नेभिजे । मनाचा अंकुश जुदेजे ।

ऐसा व्यापार तो बोलिजे । शरीर गा ॥ ५१ ॥

हे चि मन्हाटे परिहसै । तारे बालकाची चेष्टा जैसी ।

योगिये करिति कर्म तैसी । केवला तन् ॥ ५२ ॥

मग पांचभूतिक सांचले । जेव्हा शरीर असे निदळे ।

तेथ मन चि राहाटे एकलें । स्वामी जेवि ॥ ५३ ॥

मवल आईकें भनुर्दरा । कैसा कामनेचा सर्वसारा ।

देहा हों नेदी उजगरा । परि सुषुप्तुःखे भोगी ॥ ५४ ॥

बाहि इंद्रियांचा गाधि नेभिजे । ऐसा व्यापार जो निकजे ।

तो केवल मा हाणिजे । मानसाचा ॥ ५५ ॥

योगिये तो हों करिति । परि अकर्म तेसें मुहति ।

जे सभेडिला आहे संगती । अहंभावाची ॥ ५६ ॥

आतां जालेपां अमहन । जैसे विशाचाचें चित ।

मग इंद्रियांचें चेष्टित । विकल दीसे ॥ ५७ ॥

स्वरूप तारे देखे । आलविळें आइके ।

हाण्डु बोले मुखें । परि ज्ञान नाही ॥ ५८ ॥

हे असो काजेंविण । जें जें काही करण ।

ते केवल कर्म जाण । इंद्रियांचें ॥ ५९ ॥

अग सर्वत्र जें जाणतें । ते बुद्धांचें कर्म निरुतें ।

बोलक अर्जुनातें । सजे हरी ॥ ६० ॥

ते बुद्धि धोर करुनि । कर्म करे चित देउनि ।

पारि नैष्कर्म्यापासीनि । मुक्त दीमति ॥ ६१ ॥

जे बुद्धिचिये ठाडनि देहीं । तेयां अहंकाराची शंका नाही ।
 क्षणीनि कर्में चि करित पाहीं । चोखालले ॥ ६२ ॥
 आगा करितेन विण कर्म । तें चि तें नेष्कर्म ।
 हें जाणति गुरुगम्य । सुखम जे ॥ ६३ ॥
 आतां शांतरसाचें भरितें । सांडित आहे पालतें ।
 जें बोलणें बोला परांतें । बोलवलें ॥ ६४ ॥
 एथ इंद्रियांचा पांगु । जेवा फोटला आहे चांगु ।
 तेयांतां चि आवि लागु । पारसविषा ॥ ६५ ॥
 हा असो अतिप्रसंगु । न संडि पां कथालागु ।
 होईल श्लोकसंगती भंगु । लग्नीनियां ॥ ६६ ॥
 जें मना कळितां कुवाडें । घांघवसितां बुद्धी नातुडे ।
 तें देवाचेन सुरवाडें । सांघवलें तुज ॥ ६७ ॥
 जें शहातीत स्वभावे । तें बोली चि जाँर फावे ।
 तरि आणिकें काड करावे । सांघें कथा ॥ ६८ ॥
 हा आर्त्तिविशेषु श्रोतेयांचा । जार्णानि दासु निवृत्तिचा ।
 क्षणे संवादु तेयां दोषांचा । परियमां तरि ॥ ६९ ॥
 मग कृष्णु क्षणे पार्थातें । आनां प्रामाचे चिन्ह पुरतें ।
 सांघेन तुज निरुतें । चित्त देई ॥ ७० ॥

श्रुतः कर्मफलं त्यक्त्वा शान्तिमाप्नोति नेष्टिकीम् ।

अश्रुतः कामकारेण फळे सक्तो निवर्त्त्यते ॥ १२ ॥

तरि आत्मयोगें आविल्ल । जो कर्मकलासि वीटला ।
 तो घर रिगोनि वरिला । शांती जगों ॥ ७१ ॥
 एरु कर्मब्रंजे किरीटी । अभिजात्याचिया गांठी ।
 कालासला खुंटी । फळभोगाचा ॥ ७२ ॥
 फळाचिये आववे । ऐसे कर्म करी आववे ।
 मग न कीजे येणें भावें । उपेक्षि जां ॥ ७३ ॥

सर्वकर्मणि मनसा संस्पृश्याऽऽस्ते सुखं वशी ।

मयद्वारे पुरे देही नैव कुर्वन्कारयम् ॥ १३ ॥

तो जियाकडे वास पाहे । तेउती सुखाची सृष्टि होये ।

तो झमे तेथ राहे । महाबोध ॥ ७४ ॥

नैवद्वारे देही । तो असे परि नाही ।

कार्तू चि न करी काही । फलन्यगी ॥ ७५ ॥

न कर्तृत्वं न कर्मणि श्लोकस्य सृजति प्रभुः ।

न कर्मफलसंयोगं स्वभावस्तु प्रवर्त्तते ॥ १४ ॥

जैसा कां सर्वेश्वर । पाहेजे तवे निर्व्यापार ।

परि तो चि रची विस्तार । त्रिभुवनार्या ॥ ७६ ॥

आणि करिता ऐसें क्षणिये । तरि कर्म कळणि न सिंये ।

जें हातुपाऊ न विंये । उदासवृत्तिचा ॥ ७७ ॥

योगनिद्रा तरि न मोंडे । अकर्त्तव्यणः मांचळु न पडे ।

परि महाभूतचें दळवाडें । उमारी भलें ॥ ७८ ॥

जगाचां जिवें आहे । परि कळणांचा काहि नोहे ।

जग चि होये जाये । तो शुद्धि ही नेणे ॥ ७९ ॥

नादत्ते कस्यचित्पापं न चैव सुकृतं विभुः ।

महानेनावृत्तं ज्ञानं तेन मुह्यति जंतवः ॥ १५ ॥

पापपुण्ये अशेवें । तो पासि चि असतु न देखे ।

आणि साक्षि ही दोहों न टके । पुरे मोटि काइसी ॥ ८० ॥

पै मूर्त्तिचेनि मेलें । तो मूर्त्तु चि होउनि खेले ।

वरी अमूर्त्तपण न मेलें । दाहलेयाचें ॥ ८१ ॥

तो सुजी पाली संहारी । ऐसें खोलति जे खराचरी ।

ते अज्ञान गा अवचारी । पांडुकुमरा ॥ ८२ ॥

ज्ञानेन तु तदज्ञानं येषां माशितमात्मनाः ।

तेषामादित्यवज्ज्ञानं प्रकाशयति तत्परम् ॥ १६ ॥

तैं चि भग्नान जैं समूल तूटे । तैं जातिचें मसैरें कीटे ।
 भग अकर्तृत्व हें प्रकटे । ईश्वराचें ॥ ८३ ॥
 एथ ईश्वर एकु अकर्ता । ऐसें मानलें जरि चित्ता ।
 तो चि मी हें स्वभावता । आदि चि आहे ॥ ८४ ॥
 ऐसेनि विवेकें उदो चित्ति । तेयांसि भेदु कैचा ग्रीवस्यसी ।
 देखैं आपुलिया प्रतीती । जग चि मुक्त ॥ ८५ ॥
 जैसी पूर्व दिशेचां राउली । उदयाची मूर्धें होये दिवाली ।
 कि एन्हीं हीं दिशां निते चि काळी । कालिमा नाहिं ॥ ८६ ॥
 ऐसें व्यापक ज्ञान अलें । जेयांजेया हृदया गिवसत आले ।
 तेयांची समतादृष्टि बोले । विशेयू काई ॥ ८७ ॥

तद्गुह्यस्तदाग्मानस्तसिद्धास्तत्परायणाः ।

गच्छन्त्यपुनरावृत्तिं ज्ञाननिर्धूतकल्मषाः ॥ १७ ॥

एक आपणयां चि जैसें । ते देखति विश्व तैसें ।
 हें बोळणें काहू ऐसें । गवळ एथ ॥ ८८ ॥
 परि देव जैसें कवतिकें । काहिं चि सरांनि दैन्य न देखे ।
 कां विवेकु हा नोळखे । आसितें ॥ ८९ ॥
 ना तारि अंधकाराचो यानी । जैसा सूर्य नेणें द्यमी ।
 अमृत नाइके आपुले कार्नी । सृष्ट्युक्त्या ॥ ९० ॥
 हें असो संतापु कैसा । सगौनि चंद्र कां न स्मरे जैसा ।
 भूति भेदु नेणति तैसा । ज्ञानिये ते ॥ ९१ ॥

विद्याविनयसंपन्ने ब्राह्मणे गति ह्यस्तनि ।

शुनि खैव श्वपाके च पांडिताः समदर्शिनः ॥ १८ ॥

मग मशकु हा गजु । कां श्वपकु हा द्विजु ।
 पैल इतर हा आत्मजु । हें उरैल कें ॥ ९२ ॥
 ना तारि श्रेतु हे श्वान । एक उरुपे एक हीन ।
 हें अस्त्रे कैचें स्वप्न । जागतेया ॥ ९३ ॥

एष भेदु तारि देखावा । जरि अहंभाजो उरला होआवा ।
तो आदीं चि नाहिं आषवा । आतां विषम काइ ॥ ९४ ॥
क्षामीनि सर्वत्र सदा सम । तें आपण चि अद्वय ब्रह्म ।
हें संपूर्णता जाणें बर्म । समदृष्ट्यांचें ॥ ९५ ॥

इदं च तैर्जितः सगो येषां साम्ये स्थितं मनः ।

निर्वोचं हि समं ब्रह्म तस्माद्ब्रह्मणि ते स्थिताः ॥ १९ ॥

जिहि विषयसंगु न संडिता । इन्द्रियांतें न दंडिता ।
भोगिणी निःसंगता । कामेंधिण ॥ ९६ ॥
जिहि लोकाचेन आधारें । लौकिकें चि व्यापारें ।
सांडिलें निदसुरें । लौकीक हें ॥ ९७ ॥
जैसा जनामाजि खेचर । असतू चि जना नव्हे गौचर ।
तेसे शरीरीं ते परि संसार । नोलखे तेंयां ॥ ९८ ॥
हें असो पक्वनाचेनि मलें । जैसे जळि जळ चि लोळे ।
आणिकें क्षणति वेगळे । कढोळ हे ॥ ९९ ॥
तैसें नामरूप तेंयाचें । यन्त्रि ब्रह्म चि ब्रक्षिचें ।
मन साम्या आलें जेंयाचें । सर्वत्र गा ॥ १०० ॥

न ब्रह्मण्येति श्रुत्वा प्रप्य नोद्विजेत्प्राप्य चातिबन्धम् ।

स्थिरबुद्धिरसंमूढो ब्रह्मविद्ब्रह्मणि स्थितः ॥ २० ॥

ऐसेन समदृष्टी जो हांये । तेंया पुरुषा लक्षण हीं आहे ।
अर्जुना संक्षेपें सांघेन पाहे । अन्युतु क्षणे ॥ १ ॥
तरि मृगजलाचेनि पूर्वे । जैसे न लोटिजे कां गिरिचरें ।
तैसा बुभाबुभीं न विकरे । पातलां जो ॥ २ ॥
तो चि तो मिरुता । समदृष्टी तत्वता ।
हरि क्षणे पांडुसुता । तो चि ब्रह्म ॥ ३ ॥

बाह्यरूपशेष्वसक्तात्मा विदित्यात्मनियत्सुखम् ।

स ब्रह्मयोगयुक्तात्मा सुखमक्षय्यमश्नुते ॥ २१ ॥

जेया आपणपे सांडुनि कहीं । इद्रिपमामुंवर एणें नह्णी ।
 तो विषय न सेवी हें काइ । चित्र एथ ॥ ४ ॥
 साहजें स्वसुखिचेन अपरें । मुरवाडे जातों ।
 रचला झणौनि धाहिरे । पाटल न घली ॥ ५ ॥
 सार्धें कुमुददलाचेनि ताटें । जेविला चंद्रकिरणें चोखटें ।
 तो चकोर वालुबटें । चुंबितु आहे ॥ ६ ॥
 तैसे आत्मसुख उपाइलें । जेयासि आपणपां चि पावळें ।
 तेयां विषय साहजें सांडले । सार्धें काइ ॥ ७ ॥

ये हि संस्पृशंजा भोगा दुःखयोनय एव ते ।

आर्घतवंतः कान्तेय ॥ तेषु रमते बुधः ॥ २२ ॥

यन्हि तन्हीं कवतिकें । विचारुनि पाहें पां भाकें ।
 एयां विषयांचेन सुखें । झांकवति कवण ॥ ८ ॥
 जिहि आपणपे नाहि दितिलें । ते चि हों इद्रियार्थी रंजले ।
 जैसें कां आलुकें । तुपान सेवी ॥ ९ ॥
 ना तारि घुगें लुभापीडितें । संभ्रमें विसरीनि जलतें ।
 मन तोयबुद्धि बरडीतें । टाकुनि एति ॥ ११० ॥
 तैसे आपणपे नाहि दीडें । जेहासें स्वसुखाचे सदा खराटे ।
 तेयांसी चि विषय हे गोमटे । आवडति ॥ ११ ॥
 यन्हि विधि काइ मुख आहे । हें बोलणें चि सारिलें नोंहें ।
 तारि विद्युत्स्फुरणें कां न पाहें । जगाभाशि ॥ १२ ॥
 सार्धें वातातापु हा धरें । ऐसें अभलाया चि सरें ।
 तारि त्रिमालिकें धवलरें । कराशीं कां ॥ १३ ॥
 झणौनि विषयसुख जें बोलिजे । ते नेणतां गा वायां जल्पिजे ।
 जैसें महुरे हान कां झणिजे । विपकंदातें ॥ १४ ॥
 ना तारि भौमा नावे मंगळु । राहिणीतें झणिजे जळु ।
 तैसा सुखप्रवादु बरळु । विश्वकु हा ॥ १५ ॥

हे असो आघवी बोली । सांघ पां सर्पफणिची साउली ।
 ते शीतल होईल केतुली । मुखकांसि ॥ १६ ॥
 जैसा आमीषकबळ पांडवा । मीनु न सेवी तबं चि बरवा ।
 तैसा विषयसंगु आववा । निभ्रांत जाणें ॥ १७ ॥
 हें चि विरक्तिचिया दृष्टी । जें निहाळिजे किरीटी ।
 तें पांडुरोगाचिये पुष्टी । सारखें दीसे ॥ १८ ॥
 ह्मणौनि विषयभोगीं जें सुख । तें सार्धत चि जाण दुःख ।
 पारि काइ करीतु मुखें । तें न सेवितां ॥ सरें ॥ १९ ॥
 ते आंतर नेणती चि बापुडे । ह्मणौनि अगत्या सेवणें घडे ।
 सार्धें प्रयपंकिचे कीडे । काइ चिलिसि घेती ॥ २० ॥
 तेयां दुःखियां दुःख चि जिन्हार । ते विषयकर्दमिचे दर्वूर ।
 तें चि जळातें जलनर । सांडितु केवि ॥ २१ ॥
 आणि दुःखयोनी जिया आह्वाति । तिया निरर्थका तारि नव्हति ।
 जरि विषयांवरि विरक्ति । धरीति जीव ॥ २२ ॥

शक्नोतीहैच यः सोढुं प्राक्शरीराभिमोक्षणात् ।

कामक्लेशोद्भवं वेगं स युक्तः स सुखी नरः ॥ २३ ॥

ना तारि गर्भवासादि संकट । कां जन्ममरणींचे कष्ट ।
 हे विसावेनिविण वाट । वाहवी कवण ॥ २३ ॥
 जरि विषहं विषयो सांडिजेल । तारि महादोषि कें वसिजेल ।
 आणि हा संसारशब्दु नव्हेल । लटका जगीं ॥ २४ ॥
 ह्मणौनि अविद्याजात नाथिलें । तें तिहिं चि साच दाखिलें ।
 जिहिं सुखबुद्धी घेतलें । विषयदुःख ॥ २५ ॥
 एया कारणें गा सूभटा । विचारितां विसो ओखटा ।
 तूं क्लेश कहीं इया वाटा । विसरौनि जासी ॥ २६ ॥
 पै ययातें विरक्त पुरुष । त्यजीति कां जैसें विष ।
 निराशां तेयां दुःख । दाविलां नाबडे ॥ २७ ॥

ज्ञानियांचां टांडं । एयाची मातु ही किर नाहि ।
 देहीं देहभाव जिहीं । स्ववश केले ॥ २८ ॥
 जेभातें बाह्याची भाप । नेणिते चि निःशेष ।
 आंतर चि मुख । एक आधि ॥ २९ ॥
 परि ते वगलेपणें कां भोगिजे । जेसें पक्षियें फळ चुबिजे ।
 जेसें नव्ह तेंच विसरिजे । भोगितेपण ॥ ३० ॥
 भोगि अवस्था एकि उठि । ते अहंकाराचछु लोटी ।
 मग मुखेसीं घे आंटी । गाढेपणें ॥ ३१ ॥
 तिये आलिंगनमेलीं । होये आपेंआपु कवळी ।
 तेंच जळ जेसें जळीं । वेगळें न दिसे ॥ ३२ ॥
 कां अक्काशीं वायु हारेंप । तेच दोनि हा भाऊ लोपे ।
 तेसें मुख चि उरें स्वरूपें । मुरति तिये ॥ ३३ ॥
 ऐसीं हेंताची भाप जाये । मग झणों जर येक चि होये ।
 तारि तेच साक्षि कवण आहे । जाणतें जें ॥ ३४ ॥
 झणौनि असो हें आघवें । एथ न बोलणें काइ बोलवें ।
 ते सुण चि पावळ स्वभावे । आत्मरामी ॥ ३५ ॥
 जे ऐसेन मुखें मातले । आपणपां चि आपण गुंतले ।
 ते मी जाण निखळ आंतले । समरसाचे ॥ ३६ ॥
 ते आनंदाचे अनुकार । मुखाचे अंकुर ।
 किं महाबोधे विकार । केले जैसे ॥ ३७ ॥
 ते विवेकाचे गार्ध । किं परब्रह्मिचे स्वभाव ।
 ना तारि अलंकरले अवयव । ब्रह्मविद्येचें ॥ ३८ ॥
 ते सत्वाचे सात्विक । किं चैतन्याचे आंगिक ।
 हें बडु असो एकैक । वानिसि काइ ॥ ३९ ॥
 तूं संतस्तवनीं रचसी । तारि कथेंची ते न करीसि ।
 किर मिराळीं बोल देखसी । सनागर ॥ ४० ॥

कर तो हस्तातिसमो मुकुटी । मग प्रथार्थुदीप उजळि ।
 करी साधुद्वयराउली । मंगलउखा ॥ ४१ ॥
 ऐस गुरुंचा उवाइला । निवृत्तिदासासि पातळा ।
 मग तो कणे कृष्ण काइ बोलिला । तें चि आइका ॥ ४२ ॥
 'सोऽतःसुखोऽनिरामस्तथातज्योतिरेव यः ।
 स योगी ब्रह्म निर्वाणं ब्रह्मभूतोऽभिगच्छति ॥ २४ ॥
 अर्जुना अंतःसुखाचा जोही । येकसरा तलु घेतला जिही ।
 मग थिरावौनि ते ही । ते चि जाले ॥ ४३ ॥
 अथवा अहमप्रकाशें चोखें । जो आपणपां चि निख देखे ।
 तो देहें चि ब्रह्मसुखें । मानू येइल ॥ ४४ ॥

लभते ब्रह्म निर्वाणमृषयः क्षीणकल्मषाः ।

छिन्नद्वैधा यतारमानः सर्वभूतहिते रताः ॥ २५ ॥

जें साचोकारें परम । नातःपर निःसीम ।

जिये गाविंचे निष्काम । अधिकारिये ॥ ४५ ॥

जें महर्षी वांटलें । विरक्तां भागा पीटलें ।

जें निःसंशयां पीकलें । निरंतर ॥ ४६ ॥

कामक्रोधद्वियुक्तानां यतीनां यतचेतसाम् ।

अभितो ब्रह्म निर्वाणं वर्तते विदितात्मनाम् ॥ २६ ॥

जिहि विषयांपासांनि हीतलें । चित्त आपुलें आपण जीतलें

ते निश्चित जेथ सुतले । सेति चि ना ॥ ४७ ॥

तें परब्रह्मनिर्वाण । जें आत्मविदांचे कारण ।

तें चि ते पुरुष जाण । पांडुकुमरा ॥ ४८ ॥

ते ऐस कैसेन आले । जें देहें चि ब्रह्मत्या आले ।

हे ही प्रससि तारि मलें । संक्षेपें मांवां ॥ ४९ ॥

स्पर्शान्कृत्वा बहिर्बाह्यांश्चक्षुर्ध्वान्तरे सुषोः ।

श्रान्तापानी समौ कृत्वा नासाभ्यंतरचारिणी ॥ २७ ॥

सहि बैलगाधेन अथारें । तिहि विषय दखूनि नाहि ।
 शरीरी एकदरें । केले मग ॥ १५० ॥
 साहाजे तिहि संधिति भेटी । जेथ अपलुवा पवे गीति ।
 तेथ पाठिमोरी दीठी । पाउसीमियां ॥ ५१ ॥
 सांगुनि दक्षिण बाग । प्राणापानसम ।
 चित्तोसि ज्योम । गामिये करिति ॥ ५२ ॥

बर्तेद्विषमनोबुद्धिमुनिमोक्षपरायणः ।

विगतेश्छाभयकोथो यः सदा मुक्त एव सः ॥ ५८ ॥

तेथ जैसी रथ्योदकें सकलें । घेउनि गंगा समुद्री मिले ।
 मग एकैक वेगलें । काढूं नये ॥ ५३ ॥
 तैसी वासनांतरांची निर्बचना । मग आपैसी पाउखे भर्षुना ।
 जेव्हालि भगनीं लो मना । पत्रें कांजे ॥ ५४ ॥
 जेथ हें संसारचित्र उमटे । नो मनोरूप पट फाटे ।
 जैसा सरोवर अटे । मग प्रतिभा नाही ॥ ५५ ॥
 तैसी मनपण मुदल जाये । मग अहंभावादिक कें आहे ।
 कणोनि शरीरें चि गगन होये । अनुमवी तो ॥ ५६ ॥
 आझि सागा मन संधितलें । जें देही चि मलाल पातले ।
 ते एयें मार्गे अखे । कणोनियां ॥ ५७ ॥
 समनियमाचे डोंगर । अभ्यासांचे सागर ।
 ऋगुनि हें पार । पातले ते ॥ ५८ ॥
 तिहि आपणपें कहीनि निर्लेप । प्रपंचा वसलें माप ।
 मग साचाचें चि रूप । होउनि ठेले ॥ ५९ ॥
 ऐसा योगयुक्तिचा उद्देशु । जेथ बोलिला इरीकेशु ।
 तेथ अर्जुनु सुदंसु । चमत्कारला ॥ १६० ॥
 तें देखिलेयां कृष्णें जाणितलें । मग हांसोनि पार्थ सजितलें ।
 हें काह पां चित्त उवाडलें । इयें बोलीं तुजें ॥ ६१ ॥

तब अर्जुन जण दे० ॥ परितलक्षणाचा राखे ॥
 मला जाणितला जी भा० ॥ मानसु माझा ॥ ६२ ॥
 मिया जे निवरुनि काही पूसावे । ते आदि च कलिले देवे ।
 तारे कोलिले ते चि सांघावे । विवळ करुनि ॥ ६३ ॥
 यन्हुनि तन्हें अवधारी । जे दाखविला तुझी अनुसारा ।
 तो पळणेयाहुनि पणेटतारा । सोरोप जैसा ॥ ६४ ॥
 तैसा सांख्याहुनि पहा प्रांजला । परि आखांसारिखेयां जी अमोला
 एथ आयि काहि प्रकाला । तो साहो ए वर ॥ ६५ ॥
 क्षणौनि एकु वेळ देवा । तो चि पदिताला घेयावा ।
 विस्तारेल तन्हें सांघावा । साधंतु चि ॥ ६६ ॥
 तब कृष्ण सणति हो का । तुज हा मार्गु गमला नीका ।
 तारि काइ जालें ऐकिये का । मुखे बोळो ॥ ६७ ॥
 अर्जुना तूं परियसर्सा । परियसैनियां अनुष्ठिसि ।
 तारि आखासि बाणि काइसी । सांघे बांपां ॥ ६८ ॥
 आदि चि चित्त मायेचें । वरि मीस जालें पदियंत्याचें ।
 आतां तें अद्भुतपण जेहाचें । कथण जाणें ॥ ६९ ॥
 ते क्षणो कारुण्यरसाची वृष्टि । किं नवेया जेहाची सृष्टी ।
 हें असो नेणजे दिठी । हरिची वार्तु ॥ १७० ॥
 जे अमृताची जाणो ओतली । किं प्रेम चि पेटनि मातली ।
 क्षणौनि कां अर्जुनमोहें गुंतली । निगो नेणे ॥ ७१ ॥
 हें बहू जें जें जल्पिजेल । तेणें कथेसी चि फाकु होईल ।
 परि तें ओहत्या नै येईल । बोलवरि ॥ ७२ ॥

मोक्षारं यज्ञतपसां सर्वलोकमहेश्वरम् ।

सुहृदं सर्वभूतानां श्रुत्वा मां शान्तिमुरुच्छति ॥ २९ ॥

क्षणौनि किसुरा काइ येणें । तो ईश्वर कवलखा कोणें ।
 जो आपुलें मान नेणे । आपण चि ॥ ७३ ॥

तन्ही अगिला ध्वनी आंतु । मज गमल्य साजिवा चि मोहितु ।
 जे बलाकारे असे झणतु । पारिस्से परिस ॥ ७४ ॥
 अर्जुना जेणे जेणे भेदे । तुझे कां चित्त बोधे ।
 तेसे तेसे विनोदे । निरूपिजेल ॥ ७५ ॥
 तो काइसेथा नावे योगु । तेथाचा कवण उपयोगु ।
 अथवा अधिकारप्रसंगु । कवणां एथ ॥ ७६ ॥
 ऐसें जे जे काही । उक्त असे इथे दाई ।
 ते आघवे चि पाही । साधिन आत्ता ॥ ७७ ॥
 तू चित्त देउनि अवधारी । ऐसें त्पणैनियां हरी ।
 बोलिजेल ते पुढारी । कथा आहे ॥ १७८ ॥

ॐ तसदिति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां

योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे संन्यासयोगो नाम

पंचमोऽध्यायः ॥

॥ श्रीकृष्णार्जुनसंवादे ॥

ज्ञानेश्वरी

अध्याय साहावा

श्रीगणेशायनमः

रायातें झणे संजयो । तो चि अभिप्रा३७ अवधारिजो ।
कृष्णु सांघति आतां जो । योगरूपु ॥ १ ॥
साहाजें ब्रह्मरसाचें परगुणें । केलें अर्जुनालागि नारायणें ।
किं तिया चि अवसरी पाहुणे । पातलों आर्क्षीं ॥ २ ॥
कैसी देवाची थोरी नेणजं । जैसें तान्हेंलेयां तोय सेविजे ।
किं तें चिये विकरुसु पाहिजे । तव अमृत आहे ॥ ३ ॥
तैसें आह्मांतुझां जालें । जें आठमुठीं तव फावलें ।
तव धृतराष्ट्रें झणितलें । हें न पुसों तूतें ॥ ४ ॥
तेसा संजया येणें बोलें । रामाचें हृदय चोजवलें ।
जें अवसरी आहे घेतलें । कुमारांचिया ॥ ५ ॥
हें आणौनि मनीं होसिला । झणे सातारा मोहें नासिला ।
यन्हवि बोलु तारि भला जाला । अवसरिचा ॥ ६ ॥
परि ते तैसें कैसेन होईल । जाल्यां कां केचें पाहील ।
तेवि न एह सें वेईल । झणौनि भिए ॥ ७ ॥
परि आपण चिसिं आपुलां । निकिया परीं संतोषला ।
जें तो संवाहु कां फावला । कृष्णार्जुनाचा ॥ ८ ॥

तेजें आनंदाचेनि धालेपणें । साभिप्रायें अंतःकरणें ।
 आतां आदरेंसीं बोलणें । घडेल तेया ॥ ९ ॥
 तो गीतेमाजि वष्टिचा । प्रसंगु असे अगणिचा ।
 जैसा क्षीरार्णवि अमृताचा । निवाडु जाला ॥ १० ॥
 तैसें गीतार्थाचें सार । जें विवेकसिंधुचें पार ।
 नाना योगविभवभांडार । उघडलें कां ॥ ११ ॥
 जें आदिप्रकृतिचें विसंवणें । जें शब्दब्रह्मासि न बोलणें ।
 जेधीनि गीतावष्टिचें ठाणें । प्ररोहो पावे ॥ १२ ॥
 तो अध्या३ हा साहावा । वरि साहित्याचिया वरवा ।
 साविजेल हणौनि परियसावा । चित्त देउनि ॥ १३ ॥
 माझा मन्हाटा चि बोलु कवतिकें । परि अमृतातें हीं ऐजेंसीं जीको
 ऐसीं अक्षरें चि रसिकें । मेलवीन ॥ १४ ॥
 जिये कौवलिकेचेनि पाडे । दीसति नादिचे तरंग थोकडे ।
 वेधें परिमलाचें बाक मोंडे । जेयाचेंनि ॥ १५ ॥
 भाइकां रसावपणाचेया लोभा । कि अवणि चि होधि जीभा ।
 बोलें इद्रियां लागे कलभा । येकमेकां ॥ १६ ॥
 साहाजें शब्दु तरि विषो अवणाका ।
 परि रसना हणें कां रसु चि हा आमचा ।
 घ्राणासि भावो जाये परिमलाचा ।
 हा तो नि का होईल ॥ १७ ॥
 मवल बोलतिये रेखेची वाहाणी । दावितां डोळेयां हीं पुरों जागे अगणि ।
 ते हणति उघडिल्यां कां खाणि । रूपांची हे ॥ १८ ॥
 जेथ संपूर्ण पद उभारें । तेथ मन चि धावे बाहिरें ।
 बोलुमुजांहीं आशे भरे । आलिंगावेया ॥ १९ ॥
 ऐसां इद्रियें आपुलालां भाषि । झोबतां परि तो सरैसेपणें चि गुहावी ।
 जैसा एकला जग जेववी । सहस्रकर ॥ २० ॥

तैसें शब्दाच व्यापकपण । देखिजे असाधारण ।
 पाठेयां भावज्ञां फावति गुण । चिंतामणिचे ॥ २१ ॥
 हे असो तेयां बोलाचीं तांटे भलीं । वरि कैवल्यरसें आगरला ।
 हे प्रतिपत्ति मियां केली । निष्कामासि ॥ २२ ॥
 आतां आत्मप्रभा नीचनवी । ते चि करुनि ठाणा दिवी ।
 जो इंद्रियांतें चोरुनु जेवी । तेयासी च फावे ॥ २३ ॥
 एथ श्रवणाचेनि पांगें । त्रिण श्रोतेयां होआवें लागे ।
 हें मनाचेनी चि आंगें । भोगिजे गा ॥ २४ ॥
 आह्वाच बोलाचीं वालीप फेडिजे । आणि ब्रह्माचेया चि आंगा वडिजे ।
 मग सुखेंसीं सुरवाडिजे । तेयामाहि ॥ २५ ॥
 ऐसें हलुवारपण जरि घेईल । तरि चि हें उपेगा आइल ।
 यन्हुर्वि आधवी गोठि होईल । मूकां बोलेंतेयाचीं ॥ २६ ॥
 परि तें असो आतां आंधरें । न लगे श्रोतेयां कडसावें ।
 जें एथ अधिकारिये स्वभावें । पूर्णकाम ॥ २७ ॥
 जेही आत्मबोधाचिया आवडी । केली स्वर्गसंसाराची कुरकडी ।
 ते बांचीलु एथिची गोडी । नेणति आणिफ ॥ २८ ॥
 जेसा बाघसीं श्वेदु नोदखिजे । तेसा प्राकृतीं ग्रंथु हा नेषिजे ।
 आणि तो हिमांशु जेविं खार्जे । चकोरांचें ॥ २९ ॥
 तेसा सहानांसि तरि हा ठाऊ । आणि अहानांसि आन गाऊ ।
 झणौनि बोलजेया विषो पाहा हो । विशेषें नाहि ॥ ३० ॥
 परि अनुवादलो मी प्रसंगें । तें सजनीं उपसाहावें लागे ।
 आतां सांचेन काइ श्रीरंगें । निरूपिलें जें ॥ ३१ ॥
 तें बुद्धी हीं कप्रलितां सांकडे । झणौनि बोलीं विपारीं सांपडे ।
 परि निवृत्तिकृपाउजियेडें । देखैन मी ॥ ३२ ॥
 जें दिठी हीं न पविजे । तें दिठीविण देखिजे ।
 जन्हें अतीव्रिय लाहिजे । ज्ञानबलें ॥ ३३ ॥

ना तरि जे धातुबादिया ही न जोडे । ते ओही चि पन्हरे सांदडे ।
 जारि दैवयोगें चडे । परिसु हाता ॥ ३४ ॥
 तैसी सद्गुरूपा होए । तरि करितां काइ आपु नोहे ।
 अणौनि अपार मातें आहे । ज्ञानदेउ^० खणे ॥ ३५ ॥
 तेणें कारणें मीं बोलैल । बौली अरुपाचें रूप दाखीन ।
 अतींद्रिय परि भोगवीन । इंद्रियांकरणि ॥ ३६ ॥

श्रीभगवानुवाच ॥

अनाश्रितः कर्मफलं कार्यं कर्म करोति चः ॥

स संन्यासी च योगी च न निरग्निरन चाक्रियः ॥ ३७ ॥

आइकां यशश्रीभौदार्य । ज्ञानवैराग्यऐश्वर्य ।
 हे साही गुणवर्य । वसति जेथ ॥ ३७ ॥
 तेथ तो भगवंतु । जो निःसंगाचा सांगातु ।
 अणे पार्थ दत्तबिभु । होई आतां ॥ ३८ ॥
 आइकें योगी आणि संन्यासी जर्मी । हे एक चि सिनाने जमैं मानी ।
 यन्त्रिं विचारिजति जवें दोन्ही । तवें एकु चि ते ॥ ३९ ॥
 सांडिजे दुजेया नामाचा आभासु । तरि योगु तो चि संन्यासु ।
 पांतां ब्रह्मी नाहि अवकाशु । दोहीमाझि ॥ ४० ॥
 जैसें नावांचेनि अनारिसेपणें । एका पुरुषांतें आलवणें ।
 कां दोही मार्गी जाणें । एका चि ठाया ॥ ४१ ॥
 ना तरि एक चि उदक साहाजें । पारि सिनानां घटीं भरिजे ।
 तैसें भिन्नत्व हें जाणिजे । योगसंन्यासांचें ॥ ४२ ॥
 आइकें सकलसंमतें जगि । पाहे तो चि योगी ।
 जो कमें करौनि रागी । नव्हे चि फलें ॥ ४३ ॥
 जैसी मही हे उद्विजें । जनी अहंबुद्धिविण साहाजें ।
 तेथिचीं तियें बीजें । अपेक्षी ना ॥ ४४ ॥

तस्य आम्नायाचेनि आधारे । जातीचेनि अनुकरे ॥
 जे जे अवसरें । करणें पावे ॥ ४५ ॥
 ते तैसे चि उचित करी । परि साठोप नाहि शरीरी ।
 बुद्धि ही करौलु फलवेन्ही । जाये चि ना ॥ ४६ ॥
 ऐसा तो चि गा संन्यासी । पार्था परियसि ।
 तो चि मरवसेंसी । योगीश्वर ॥ ४७ ॥
 बांचूनि उचित कर्म प्रासंगिक । तेपातें कणें हें सांडीन बद्धक ।
 तरि टाकटाकीं आणिक एक । मांडी चि तो ॥ ४८ ॥
 जैसा झालीनियां लेणु एकु । सवें चि लाविजे आणिकु ।
 तैसा आप्रहाचा पाइलु । विचवे वार्या ॥ ४९ ॥
 गृहस्थाश्रमाचें ओष्ठें । कपालीं आदिं चि अहि साहाजें ।
 किं तें चि संन्यासु सवा ठेविजे । सरिसें पुढुती ॥ ५० ॥
 करणौनि अग्निसेया न संदितां । कर्मरेखा नोळडिता ।
 आयि योगमुख स्वभावता । आपणपां चि ॥ ५१ ॥
 आर्कें संन्यासी तो चि योगी । ऐसी एकवाक्यतेची जर्गि ।
 गुदी उमिली अनेकीं । शास्त्रांतरी ॥ ५२ ॥
 यं संन्यासमिति प्राहुर्योगं तं चिद्धि पांडव ॥
 न ह्यसंन्यस्तसंकल्पो योगी भवति कश्चन ॥ २ ॥
 आरुतक्षोर्मुनेर्योगं कर्म कारणमुच्यते ।
 योगारूढस्य तस्यैव शमः कारणमुच्यते ॥ ३ ॥
 जेथ संन्यासैला संकल्पु तूटे । तेथ चि योगाचें सर्वस्व भेटे ।
 ऐसें हें अनुभवाचेनि धट्टे । साच तेया ॥ ५३ ॥
 आतां योगाचलाचा निमधा । जरि टाकावा आधि पार्था ।
 तरि सोपाना या कर्मपंथा । चूकसि ज्ञानें ॥ ५४ ॥
 एणें यमनियमाचेनि तलवटें । रिगें आसमाचिये पाडडवाटे ।
 एई प्राणापानाचेनि आडकटें । करीता ना ॥ ५५ ॥

मग प्रत्याहाराचा अभ्यास । जो बुद्धिचेवा ही मार्गा-विसरण ।

जेथ हाटये सांखित होडा । कढेलग ॥ ५६ ॥

तर्हि अभ्यासाचेनि वलें । तिये प्रत्याहारें निराळे ।

नासि कागेल वेई डालें । वैराग्यार्ची ॥ ५७ ॥

ऐसा पचनाचेनि पाठारें । एता धारणेचें पैशरें ।

क्रमिध्या नावें चवरे । सांडे तवें ॥ ५८ ॥

मग तेवा मार्गाची बाव । पुरैल प्रवृत्तिची हवं ।

जेथ साव्यसाधना खेव । समरसें होइल ॥ ५९ ॥

जेथ पुढेल पैसु पाव्ये । मार्गाल स्मरणें तें ठाके ।

ऐसिये सरसिये भूमिके । समाधि राहे ॥ ६० ॥

येणें उपायें योगारूढ । जो निरवधी जाला प्रौढ ।

तेवाचेवा चिन्हाभाजि निवाडु । तें साधेन आइक ॥ ६१ ॥

यदा हि नैवेद्यार्थेषु न कर्मस्वनुपज्यते ॥

सर्वसंकल्पसंन्यासी योगारूढस्तदोच्यते ॥ ४ ॥

सरि जेवाचेवा इन्द्रियांचेवा घरा । नाहिं विषयांचिया एरझारा ।

जो आत्मबोधाचेवा उभारा । पचवला असे ॥ ६२ ॥

जेवाचें सुखदुःखाचेनि आंगें । झगटलें मानस चेउनेचे ।

विखा पासीं हीं आलियां आशे न रिगे । हें काइ झणौनि ॥ ६३ ॥

इंद्रिये कर्माचीं च ठाई । वाढिनलीं परि कही ।

फलहेतुचीं राल नाहीं । अंतश्करणीं ॥ ६४ ॥

असतेनि देहें येतुला । जो चेतू चि देखसी निद्रेला ।

तो चि योगारूढ मला । बोलख तूं ॥ ६५ ॥

तेथ अजुलु झणे अनंता । हें मज विस्मो बडू आइकतां ।

सर्वें तेंपा ऐसी योग्यता । कवणें दीजे ॥ ६६ ॥

उद्धरेदात्मनात्मानं नारमानमवसादयेत् ।

भारमैव ह्यात्मनो बंधुरात्मैव रिपुरात्मनः ॥ ५ ॥

जह हाँसीनि कण्ठु बाणे । तूसें नवल ना हें कौळीं ।
 कवण्यासि काइ दीजैळ कवणें । एय अहैतीं इये ॥ ६७ ॥
 पै म्याबोहाचिये सेजे । बलियां अविद्या निद्रितां सिंगिजे ।
 तेव्हलि ॥ दुःस्वप्नु भोगिजे । जन्ममृत्युचा ॥ ६८ ॥
 पाठि अवसांत ये चेउ ॥ तै ते आघवें चि होये बाबो ।
 ऐसा उपजे नित्य सद्बाबो । तो ही आपणपां चि ॥ ६९ ॥
 हाणीनि आपण चि आपणपेया । धातु कीजतसे धनंजया ।
 विश्व देउनि येया नाथिलेया । देहाभिमाना ॥ ७० ॥

ब्रह्मुरात्मात्मनस्तस्य येनात्मैवात्मना जितः ॥

अनात्मनस्तु शत्रुत्वे वर्तेतास्मैव शत्रुघ्न ॥ ६ ॥

हा विचारुनि सांडिजे । भग अनती चि वस्तु होइजे ।
 तारि आपुली शास्तिं साद्राजें । आपण केळी ॥ ७१ ॥
 यन्हवि कोसेकीटकिण्विया परी । तो आपणपेया आपण बैरी ।
 जो आत्मबुद्धि शरीरी । चारुस्थला ॥ ७२ ॥
 कैसा प्राप्तिचिये वेळे । निदैवां आंधलेपणाचे डोंळे ।
 कि असते आपुले डोंळे । आपण बांधे ॥ ७३ ॥
 कां कव्हणी येकु अपलपणें । मी तो नोहें या चोरलां बाणे ।
 ऐसा नाथिला संतु अंतष्करणें । वेउनि ठाके ॥ ७४ ॥
 यन्हवि होय तें चि तो आहे । पारि काइ कीजे बुद्धि तैसी नोहे ।
 देखां स्वमिचेंनि बायें । कि मेरे साचे ॥ ७५ ॥
 जैसी तेया झुकाचेनि आगभारें । नलिका भविनली परी मोहरे ।
 तारि तेणें जुडावें कां पारि न पुरे । मनाशके ॥ ७६ ॥
 बाणां चि मान पीली । आठूंइ हियें आवली ।
 दिग्विवांतु नली । धरुनि ठाके ॥ ७७ ॥
 सणें बांधला मी फुडा । ऐसिये भावनेचिये पडे खोडां ।
 कि मोकलेयां पांयांचा चवडा । गुप्ती अधिकें ॥ ७८ ॥

बोली पुंजीत सततमात्मानं रहसि स्थितः ॥

एकाकी यतचित्तात्मा निराशीरपरिग्रहः ॥ १० ॥

जेवाचें मग गा तीर्थरात्र ॥ दर्शनं प्राप्तिचा चि ठाउ ॥

जेवाचेनि संगें ब्रह्मभाउ ॥ आंतांसी गा ॥ २ ॥

जेवाचेनि बोले धर्मु जिण् । दीटि महासिद्धिसें विये ।

देखें स्वर्गमुखादि इण् । खेळु जेवाचा ॥ ३ ॥

विपायें जारि आठवला चित्ता । तरि दे आपुळी योग्यता ।

हें असो तेहासें प्रसंसितां । लाभु आधि ॥ ४ ॥

पुढुतीं अस्तवेना ऐसें । जेवा पाहलें अद्वैतादिवसें ।

मग आपणपां चि आपण असे । अखंडीत ॥ ५ ॥

ऐसिया द्विष्टि जे विवेका । पार्था तो एकाकी ।

साहाजें अपरिग्रही जें तिहि लोकीं । तो चि क्षणौनि ॥ ६ ॥

ऐसि इयें असाधारणें । जिण्नाचीं लक्षणें ।

आपुलेन बाहसपणें । बोले कृष्ण ॥ ७ ॥

जे ज्ञानियांचा बापु । देखण्यांचिये दीढी दीपु ।

जेवा दादुलेयाचा संकल्पु । विश्व रची ॥ ८ ॥

प्रणवाचिये पेंढे । जालें शब्दब्रह्म मांजिठें ।

तें जेवाचेचा यशा घाकुटें । वेद न पुरे ॥ ९ ॥

जेहाचेनि अंगिकें तेजे । आउ रविशशिचिये वणिजे ।

क्षणौनि जग हें बेसजे । पोसे तेयां ॥ १० ॥

हां गा नांव चि येक जेहाचें । पातां गगन हीं दीसे खेचें ।

गुण येकैक काड तेहाचे । कलिस्तीळ तूं ॥ ११ ॥

क्षणौनि असो हें घानणें । सांचें नेणां कवणाचीं लक्षणें ।

दावाचीं मीसें एणें । बोलिलां तां ॥ १२ ॥

आइकां द्वैताचा ठाउ चि फेडी । ते ब्रह्मविद्या कीजेक उघडी ।

तरी अर्जुनु पादिये हे गोडी । नासिल हान ॥ १३ ॥

ह्यग्नौनि तै तैसैं बोलणें । नन्हें सततल आह लावणें ।
 केलें मेळ चि वेगलेपणें । भोगावेया ॥ १४ ॥
 जै शोहमाओ हा ढंकु । मोक्षसुखा लागौनि रंकु ।
 सेयाविये दीठिचा झन कलंकु । लागे प्रेमा ॥ १५ ॥
 विपायें अहमाओ येयाचा जाइल । मि तें चि जरि हा होईल ।
 तरि काह कीजल । एकलेयां ॥ १६ ॥
 दीठी चि पाहातां निथिजे । कां तोंड भरुनु बोलिजे ।
 दादूनु खेवं देइजे । ऐसैं कवण आहे ॥ १७ ॥
 आपुलेया मना बरवी । जे असमाई गोठि जीवी ।
 ते कवणेंसि मग चावलावी । जरि ऐक्य जालें ॥ १८ ॥
 इथा काकुलती जनार्दन । अन्योपदेशाचेनि हातासने ।
 बोलासाक्षिं मन मने । आळिगुं सरलें ॥ १९ ॥
 हें परिसतां जरि कानडें । तरि जाण पां पार्थु उधडें ।
 श्रीकृष्णसूत्राचें चि रूपडें । ओतलें आहे ॥ २० ॥
 हें असो वयसेचिये सेवटी । जैसैं येक चि विये वाझीटी ।
 मग ते मोहाची तुगुटी । नाचों लागे ॥ २१ ॥
 तैसैं जालें अनंता । ऐसैं तरि मी न हणतां ।
 जरि तेथ न देखतां । अतिशयी एथ ॥ २२ ॥
 पाहा पां नवल कैसें चोज । के उपदेश के ज्ञास ।
 पारि पुढें बाळभाचें चि भोज । नाचतसे ॥ २३ ॥
 आवडि ह्यग्नौनि न लजवी । व्यसन जैसैं न सीणवी ।
 पीसैं आणि न मुलवी । तरि तें चि काडसैं ॥ २४ ॥
 ह्यग्नौनि भावार्थ हा ऐसा । अर्जुनु मैत्रिण्या कुळांसा ।
 किं मुखें हंगारलेया मानसा । दर्पणु तो ॥ २५ ॥
 बापु पुण्य पवित्र । जगीं भक्तिबीजासि क्षेत्र ।
 तो कृष्णरूपे पात्र । एया चि लागि ॥ २६ ॥

हो काज आत्मनिवेदनातलिची । जे पीठिका आहे संपत्तीची ।
 पार्थ अधिष्ठात्री तेथिची । मातृका गा ॥ २७ ॥
 पार्सि चि गोसांशि वर न वनिजे । मग पाहकाचा गुण बेरजे ।
 ऐसा अर्जुनु तो साहाजे । पढिए हरी ॥ २८ ॥
 पाहे पां अनुरागे मजे । जे प्रियोत्तमं मानिजे ।
 ते पती ही इतु काइ न वनिजे । पतिव्रता ॥ २९ ॥
 तैसा अर्जुनु विशेषे स्तवाचा । ऐसं आवडलें मज जीवा ।
 जें तो त्रिभुवनीचेया देवा । आयतन जाला ॥ १३० ॥
 जेयाचिये आवडीचेन पागे । अमुर्तु ही मूर्ति आवगे ।
 पूर्णा पार लाग । अवस्था जेयाची ॥ ३१ ॥
 तजें श्रोते स्मरति देव । केसी बोलोनी हवाथ ।
 काइ नादाते हान वरिव । जणौनि आले ॥ ३२ ॥
 हां हो नवल मांहे देखी । मन्हाटी बोलिजे तरि ऐसी ।
 बाणें उमटत आहे मा आकाशी । साहित्या रंगानें ॥ ३३ ॥
 कैसें उन्मत्तचांदिणें तार । आणि भाषार्थ पडतसे मार ।
 हें चि श्लोकार्थ कुमुदि तरि फार । सेवितां होतें ॥ ३४ ॥
 चाड चि निचाडां करी । ऐसी मनोस्थीं इण थोरी ।
 तेणें विवळलें जेथ आंतरीं । तेथ डोलु आला ॥ ३५ ॥
 तें निवृत्तिदासें जाणीतलें । मग अवधान देखां हाणितलें ।
 नवल पांडवकुली पाहलें । कृष्णदिवसें ॥ ३६ ॥
 देवकिया उदरीं बाहिला । यज्ञोदा सायासें पाहिला ।
 कि शेथीं आइता उपेगा गेला । पांडवांसी ॥ ३७ ॥
 जणौनि बहुत दीवसु ओळगावा । कां अवसर पाहोनि विमवावा ।
 हा ही सोसु तया सदेवां । पडे चि मा ॥ ३८ ॥
 हें असोसु काया तांघि वेगीं । मग अर्जुनु हाणे सलगी ।
 देखा इये संतचिन्हें हान लागीं । न हांति माझी ॥ ३९ ॥

कर्तृविषयां लक्षणाचेया सारा । मी अपातें मित्त अशुरा ।
 परि तुमचेनि बोलें अवधारा । थोरवें जरि ॥ १४० ॥
 जी तुझी चित्त देआल । तरि ब्रह्म माझे होइल ।
 काह् जाले अम्यासिजेल । सोघाल तें ॥ ४१ ॥
 हा हो नेणो कोणाची काहाणी । अधिजत असे अंतष्करणी ।
 ऐसो जालेपणाची स्त्रियाणी । काइसी तर्हे ॥ ४२ ॥
 तें आंगें चि मियां होइजो कां । एतुलें गोसांविपणें आपुलें कीजो कां ।
 तव हांसानि कृष्ण हो कां । करूं द्वाणधी ॥ ४३ ॥
 देखां संतोसु एकु न जोडे । तव मुस्ताचें सैय सांकडे ।
 मग जोडलेयां काही कवणीकडे । अपुरें जसे ॥ ४४ ॥
 तैसा सर्वेश्वर चि बलिया सोंके । क्षणौनि ब्रह्म होये कवतुकें ।
 परि कैसा भारें आतला पां पोके । देवांचेनि ॥ ४५ ॥
 जो जन्मसहस्रांचिया साटी । इंद्रादिकां महासु भेटी ।
 तो आधीनु केतुळा किरीटी । जें बोलु ही न साहे ॥ ४६ ॥
 भग आइकां जें पांडवें । क्षणितलें ब्रह्म मियां चि होआवें ।
 तें अशेष ही देवें । निर्झरिलें ॥ ४७ ॥
 तैय ऐसें चि एक विचारिलें । जें यया ब्रह्मत्वाचे डोहोले ।
 परि उदरा बैराग्य आहे आलें । बुद्धिचेया ॥ ४८ ॥
 यन्महि दिवस तरी येया अपुरे । परि तें बैराग्यब्रह्मताचेनि भारें ।
 जें सोहभावमद्धरें । मोडीचि आलें ॥ ४९ ॥
 क्षणौनि प्राप्तिफली फलतां । प्यासि वेळु न लगेळ आतां ।
 होये विरगतु ऐसा अनंता । भरवसा जाला ॥ ५० ॥
 सणे जें जें हा अधिष्टील । तें आतां आरंभी चि एआ फावेल ।
 क्षणौनि साधितला न वचेल । अभ्यासु पायां ॥ ५१ ॥
 ऐसें विवरीनियां श्रीहरी । क्षणितलें तैय अवस्वरी ।
 कर्जुना हा अवधारी । पंथराज ॥ ५२ ॥

जेव जगतिस्तरचा बुडि । दीसरी मिहसिस्तराचिचा चोडी ।

जिये मार्गिचा कापडी । महेष्टु आसुंइ ॥ ५३ ॥

पै योमिहंदें बहिर्दी । आड चि आकाशें निगाली ।

किं तेय अनुभवाचा पाडली । घोरणु पडिल्या ॥ ५४ ॥

ते ही आत्मशोभाचेनि उज्जुकरि । धांव घेतली एकसरें ।

एर सकल मार्ग निदुसरे । सांइनियां ॥ ५५ ॥

पाठि महर्षी एणें आले । सावकाचे सिद्ध जाले ।

आत्मविद धोरावले । एणें चि पथें ॥ ५६ ॥

हा मार्गु जें देखिजे । तें ताहन भूक निसरिजे ।

रात्रि दिवसु नेणिजे । वाटे इथे ॥ ५७ ॥

चालतां पाडल जेय पडे । तेथ अपवर्गाची खाणि उघडे ।

अन्हाटलेयां जोडे । स्वर्गसुख ॥ ५८ ॥

मिमिजे पूर्विली मोहोरा । किं येइजे पश्चिमाचेया घरा ।

मिथळपण धनुर्दरा । चालणें एथिचें ॥ ५९ ॥

एणें मार्गें जेया जाइजे । तो गाऊं आपण होइजे ।

हें साधों काइ साहाजें । जाणसी तूं ॥ ६० ॥

तेथ पार्थें क्षणितले देवा । तरि ते चि मग केन्हां ।

अं आर्त्तिसमुद्रांनि न कदावा । बुडुतु जी मी ॥ ६१ ॥

तुजो देशे प्रतिष्ठाप्य स्थिरमासनमात्मनः ॥

मात्स्युच्छ्रितं नानिर्नाचं चैलाजिनकुशोत्तरम् ॥ ६१ ॥

तवं कृष्णु क्षणति ऐसें । उत्सुक बोलणें काइसें ।

आक्षि साधल असों आपसें । वरि पूसिलें तुवां ॥ ६३ ॥

तारि विशेषें आतां चि बोलिजेल । परि ते अनुभवं उपेग्न जाइल ।

क्षणानि तैसें एक लागेल । स्थान पाहावें ॥ ६३ ॥

जेथ आराणुकेचेनि कोठें । बैठलेयां उठूं नवडे ।

वैराग्यासि दूण वडे । देखिलेयां जें ॥ ६४ ॥

जो बसविला ठाळ ॥ सतोपासि साव्हा ॥
 मन्त्र होवे सान्हा ॥ धैर्याचा ॥ ६५ ॥
 अभ्यासू चि आपणेयांतें करी । हृदयांतें अनुभूत चि विवरी ।
 ऐसी रम्यपण्याची थोरी । अखंड जेथें ॥ ६६ ॥
 जेपा आइ जासां पार्था । तपश्चर्येचेयां मनोरथा ।
 पाखाडिपाची हो आस्था । मूल होये ॥ ६७ ॥
 समानें वाटा येतां । जरि वरिपहा जाला अवचित्ता ।
 तरि सकासु हीं परि मावौता । निर्गो विसरे ॥ ६८ ॥
 ऐसें न ऱ्हतिआतें राहावी । भ्रमातुकातें बसवी ।
 धापटनि घेववी । विरगसिते ॥ ६९ ॥
 हें राज्य घर सांडिजे । मग निवासां एथ चि अमिजे ।
 ऐसें श्रिंगारिआंहीं उपजे । देखत खे ॥ १७० ॥
 जें एणें मानें बरवट । तैसें चि अति चोखट ।
 जेथ अधिष्ठान प्रकट । डोळां खीसे ॥ ७१ ॥
 आणिक येक पावें । जें साधकें वसतें होआवें ।
 आणि जनायेनि पाएरये । मैले चि ना ॥ ७२ ॥
 जेथ असृताचेनि पाहें । मुलां हीं सकट गोंडें ।
 जोडति दाटें झाडें । सदा फलति ॥ ७३ ॥
 पाउलां पाउलां उदकें । परि वरिवाकालि हि चोखें ।
 निश्चरें कां अक्षेपें । सुलभें जेथ ॥ ७४ ॥
 हो अतपु ही आळुमाळु । जाणिजे तन्हीं सीतळु ।
 पवसु अति निर्वलु । मंदु मुलुका ॥ ७५ ॥
 बहुतकळनि निःशब्द । वाट न रिगे स्वापद ।
 छुक हान पदपद । तेपांचे नाही ॥ ७६ ॥
 पाणिर्लगे हंसें । दोनि च्यारि सारसें ।
 कम्हावी एकी वेली बैस । तरि कोकिलु ही हीर ॥ ७७ ॥

भिन्नतर नाही । तन्ही आला गेला कही ।
 होतु का मयूरे ही । तें आम्ही न म्हणों ॥ ७८ ॥
 पारि आधसिक पांडवा । ऐसा ठाओ जोडावा ।
 तेथ निर्गुडु मडु होआवा । कां शिवाळया ॥ ७९ ॥
 दोहोंमाजे आवडतें । जें मानलें होये चित्तें ।
 बहुतकरुनि एकांतें । बैसिजे गा ॥ १८० ॥
 क्षणौनि तैसें तें जाणावें । मन राह्यांतें पावें ।
 राहील तेथ रचावें । आसन हें ॥ ८१ ॥
 वारि चोखट भृगसेवडी । माशि वस्त्राची घडी ।
 तलवटीं अमोडी । कुशांकुर ॥ ८२ ॥
 सकीमळ सरिसे । सुबद्ध राह्यांति आपसे ।
 एके पाडे तैसें । ओजा घालीं ॥ ८३ ॥
 पारि सोव्हिआं चि उंच होईल । तरि आंग हान डोलेल ।
 नीचा तरि पावेल । भूमिदोखु ॥ ८४ ॥
 म्हणौनि तैसें न करावें । सामभेनिआ पं धरावें ।
 हें बहू असो होआवें । आसन ऐसें ॥ ८५ ॥

तथैकाग्रं मनःकृत्वा यतचित्तैर्द्रियक्रियः ॥

उपविश्यात्मने युञ्ज्याग्रोममात्मनेषु द्वये ॥ १२ ॥

मन तेथ आपण । एकाग्र अंतष्करण ।
 करुनि गुरुस्मरण । अनुभविजे ॥ ८६ ॥
 जैसेनि स्मरतेनि आदरें । सबाळ सात्विकें भरे ।
 जवें कठिनपण कां विरे । अहंभावाचें ॥ ८७ ॥
 विषयांचा विसर पडे । इंद्रियांची कसपस मोडे ।
 नमाची घडी घडे । इद्र्यामाप्ति ॥ ८८ ॥
 ऐसें ऐक्य हें साहाजें । पावे तब राहिजे ।
 मम तेजेंचि शोधें बैसिजे । आसनावारी ॥ ८९ ॥

आतां आंगालें आंग करी । पयनालें पयनु चि धरी ।
 ऐसी अनुभवाची उजिरी । हो चि लागे ॥ १९० ॥
 प्रवृत्ति मागौति मोहरे । समाधि ऐलाडि उत्तरे ।
 आधर्मे अभ्यासु सरे । विसत खेवो ॥ १९१ ॥

समं कायशिरोप्रीवं धारयन्मखलं स्थिरम् ॥

संप्रेक्ष्य नासिकाग्रं स्वं दिशश्चानवलोकयन् ॥ १९२ ॥

मुढेची प्रौढि ऐसी । ते चि सांधिजेळ आतां परिहसैं ।
 तरि ऊरू इया जवनेंसी । जडूनि घाली ॥ १९२ ॥
 चरणतले देव्हडी । आधारद्रुमाचां बुडी ।
 मुघटितें गाढी । संचरि पां ॥ १९३ ॥
 सव्य तें तलीं ठेविजे । तेणें सीवणिमध्यु पीडिजे ।
 वरि वैसे तो साहाजें । वामचरणु ॥ १९४ ॥
 गुदमेदू आंतौती । व्हारि चि आंगुलें निकती ।
 तेथ सार्द सार्द प्रांती । मांडुनियां ॥ १९५ ॥
 माक्षि अंगुल एक नीगे । तेथ टांकचेन उत्तरभागें ।
 निहटिजे वरि आंगें । पेल्लेनि ॥ १९६ ॥
 उचलळें कां नेणिजे । तैसें पृष्ठांत उचलिजे ।
 गुल्फद्वय धरिजे । तेणें चि मानें ॥ १९७ ॥
 मग शरीरुसंस्तु पार्था । हा अशेषु ही सर्वथा ।
 पांथिचा माथा । स्वयंभु होथे ॥ १९८ ॥
 धर्जुना हें जाण । मूलबंधाचें लक्षण ।
 भक्तासन गीण । नाम एयासि ॥ १९९ ॥
 ऐसी आधारीं मुद्रा पडे । आणि अधिचा मार्गु मोडे ।
 तेथ भपासु आंतुलीकडे । उभट्यो लागे ॥ २०० ॥
 तबं करपुट आपैसैं । वाम चरणीं वैसे ।
 बाहुमूलीं दोसैं । धोसी आली ॥ १ ॥

माझि उभारलेनि दंडें । शिरकमल होवे गालें ।
 नेत्रद्वंद्वरेखीं कवाडें । छागों पाति ॥ २ ॥
 वरिचिलें पाति न ढळति । तलिलें तलि पुंजाळति ।
 ते अर्धोन्मीलमस्थिति । उपजे तयां ॥ ३ ॥
 वीठि राहुनु आंतुलीकडे । बाहिरे पाउल वाली कोठें ।
 तें ठायें ठाऊं पडे । नासाप्रपीठी ॥ ४ ॥
 ऐसें अहंचें आंतु चि रचे । बाहिरील माघौते न बचे ।
 सणौनि राहाणें आधि ए दीठिचें । तेथ चि होमै ॥ ५ ॥
 आतां दिशांची भेटि घेयावी । कां रुपाची वाट पाहावी ।
 हे चाड सरे आचवी । आपैसेया ॥ ६ ॥
 मग कंठनाल आटे । हणौटी हडौती दाटे ।
 ते गाढी होउनि निहंटे । वक्षस्थली ॥ ७ ॥
 माझि घंटिका लोणे । वरि बंधु जो आरोपे ।
 तो जालांधरु सणिपे । पांडुकुमरा ॥ ८ ॥
 नाभी वरि पोखे । उदर हें थोंकें ।
 आंतरीं फांके । हृदयकोश ॥ ९ ॥
 स्वाधिष्ठानावरिली कांठी । नाभिस्थावातलवटी ।
 बंधु पडे किरीटी । उडियाणु तो ॥ २१० ॥

प्रशांतारमा विगतभीर्ब्रह्मचारिमतो स्थितः ॥

मनः संयम्य मचिष्ठो युक्त आसीत् मत्पराः ॥ २११ ॥

ऐसी शरीराबाहिरिलीकडे । अभ्यासाची फातर पडे ।
 तथ आंतु त्राये मोडे । मनोभर्माची ॥ २१ ॥
 कल्पना निमे । प्रवृत्ति समे ।
 आंगें मन विरमे । साविह्वां चि ॥ २२ ॥
 क्षुधा काड जाली । निद्रा केडती गेली ।
 हे आठवण हीं हीरतली । न दिसे वेगां ॥ २३ ॥

जो मूलबंधें अडल्य । अपानु मावीता मुरडली ।
 तो सर्वे चि बरि सांकडली । फांकु भरी ॥ १४ ॥
 क्षोभलेपणें माजे । उवाइला ठाई गाजे ।
 मणिफुलेंसीं जूते । राडूमियां ॥ १५ ॥
 मग थावली ते बाहुंठली । सैग घेउनि घर उडुली ।
 बालपणिवि कोठली । बाहिर घाली ॥ १६ ॥
 भीतर बलि न धर । कोटेओ माझि संचर ।
 कफपिताचे धारे । उरो नेंदी ॥ १७ ॥
 घातुचे समुद्र उलंडी । मेदानें पर्वत फंडी ।
 आटली-मज्जा काढी । अस्तिगत ॥ १८ ॥
 नाडितें सोडवी । गात्रातें विचडवी ।
 साधकातें मेडसवी । परि विद्वानें नां ॥ १९ ॥
 व्याधिणें दावी । सर्वे चि हारवी ।
 आप पृथ्वी कालवी । एकावट ॥ २० ॥
 तव एरीकडे धनुर्दरा । आसनाचा उबारा ।
 शक्ति करी उजगरा । कुंडलिणि ॥ २१ ॥
 नागाचे पिळें । कुंकुमें न्हाळें ।
 बलण देउनि आळें । सेंजे जैसें ॥ २२ ॥
 तैसी ते कुंडलिणी । मोटकां ओंटे बलणीं ।
 अधोमुख सर्पिणी । मिंदली असं ॥ २३ ॥
 विष्णुहृतेची बिडी । बन्हिज्वालांची घडी ।
 पन्हैरयाची चोखडी । खोटि जैसी ॥ २४ ॥
 तैसी सुबद्ध आढली । पुटीं होती दाढली ।
 ते बजासनें चिमूटली । सावध होये ॥ २५ ॥
 तैथ मक्षत्र जैसें उलंढलें । का सूर्याचें आसन मोडलें ।
 तेजाचें बीज विरुडलें । अंकुरेंसीं ॥ २६ ॥

तैसी बेढेयांतें सांडिती । कवतिके आंग मोंडिती ।
 कंदाचरि शकति । उठिली दीसे ॥ २७ ॥
 साहजें वडुवां दिआंची भूक । वरि चवविळी तें होये मीळ ।
 मग आवेसें पसरि मुख । ऊर्ध्वाडजू ॥ २८ ॥
 तेथ हृदयाकाशातलवटी । जो पवतु भरे किरीटी ।
 तेया सगलेयाचीं मीठी । देउनि धाळी ॥ २९ ॥
 मुखिचां जालीं । तलीं वरि कुवली ।
 मांसाचिया बडवालीं । आरोगुं लागे ॥ ३० ॥
 जे जे ठायें समांस । तेथ आहाच जोंडे घाउस ।
 पाठीं एकदांनि घांस । ते ही भरी ॥ ३१ ॥
 मग तळवे तळहाथ शोबी । ऊर्ध्विचें खंड भेदी ।
 झाडा घे संत्री । प्रत्यंगीचां ॥ ३२ ॥
 आधार तारि न संडी । परि नखिचें ही सत्व काढी ।
 खचा धुनि जळी । पांजरेसी ॥ ३३ ॥
 अस्थिचे नळे निरप । शिरांचें हार उभरप ।
 तब बाहिरि बिरुद्धि करपे । रोमबीजाची ॥ ३४ ॥
 मग सप्तधातुचां सागरीं । तान्हेली घोंटु भरी ।
 आणि सवें चि उन्हाला करी । खडखडितु ॥ ३५ ॥
 नासापुटौनि वारा । जो जातु असे अंगुलें वारा ।
 तौ गच्छि वरुनि माधारा । आंतु घाळी ॥ ३६ ॥
 तेथ अथ धरोतें आकुंचे । ऊर्ध्व तलहोतें खांचे ।
 तेआ खेवामाजि चक्रांचें । पदर उरे ॥ ३७ ॥
 एन्हवि तेव्हा चि दोन्हां मीलती । परि कुडलिणी नापेक दुषिती ।
 जे तेयांतें लपे पन्हीती । तुझी काइसी ॥ ३८ ॥
 आइकें पार्थिव धातु आघवी । आरोगिता काही भुरवी ।
 आणि बापातें तब ठेवी । वृत्तुनिया ॥ ३९ ॥

ऐसी दीर्घा भूते खायि । तेकहलि संपूर्ण भाय ।
 का सौम्य होउनि राहे । सुमुखेपासी ॥ २४० ॥
 तेथ नृसिंहेनि संतोषे । गरुड जे बसी मुखे ।
 तेणे सियेचेनि त्रिषे । प्राणु जिये ॥ ४१ ॥
 तो आगी आंतौनि निगे । परी सबाह्य निषव् चि लागे ।
 तेथ कसु बांधति आगे । सांडिला पुढुती ॥ ४२ ॥
 मार्ग मोडथि नाडीचे । नवविधपण वायुचे ।
 आये क्षणौनि शरीरिचे । धर्म नाही ॥ ४३ ॥
 इडा पिंगला एकवटथि । गांठी तीन्हीं सूटति ।
 साही पदर फूटथि । चक्रांचे हे ॥ ४४ ॥
 मग शशि आणि भानु । ऐसा कल्पी जो अनुमानु ।
 तो वातिधरी मनु । गिवसितां न दिसे ॥ ४५ ॥
 बुद्धिची पुलिक विरे । परिमलु प्राणी उरे ।
 तो ही सकतीसर्वे संचरे । मध्यमेमाशि ॥ ४६ ॥
 तब बरिलीकडौनि ढाले । चंद्रामुताचे तले ।
 काननडौनि भिटे । शक्तिमुखी ॥ ४७ ॥
 तेणे नातके रसु भरे । तो सर्वागामाशि अरे ।
 जेथिचा तेथ सुरे । प्राणपवन ॥ ४८ ॥
 तातलिये मूसे । मेण निर्गोनि जाय जैसे ।
 मग कोदली ठाये रसे । उल्लेखनि ॥ ४९ ॥
 तैसी पिंडाचेनि आकारे । ते कला शि का अवतरे ।
 बरि त्वचेचेनि पदरे । पांगुतलीसे ॥ २५० ॥
 जैसी अमालिखी बुध । कल्पनि राहे गभस्ति ।
 मग फोटलेयां दीप्ति । धरु नेण ॥ ५१ ॥
 तैसा आहानुबरि कोरडा । त्वचेचा असे पातवडा ।
 तो झडौनि जमे कांडा । जैसा होये ॥ ५२ ॥

भग काश्मिराचें स्वयंभ । का रत्नवीजा विनाले कोज-
 अवेवकांतिची भोम । तैसी दीसे ॥ ५३ ॥
 ना तरि संध्यारागिचे रंग । काळुनि कळिलें तें आंग ॥
 कि अंतर्गोतिचें लिंग । मिर्वाळिलें ॥ ५४ ॥
 कुंकुभाचें भरिष । सिद्ध रसाचें अतिव ।
 मज पाहातां सविष । शांती चि तें ॥ ५५ ॥
 तें आनंदविषिचें छप । ना तरि महामुखाचें रूप ।
 किं क्षतोपसकचें रोग । धावळें जैसें ॥ ५६ ॥
 तो कनकचंपकाचा कला । किं अमृताचा पूतला ।
 नाना सासिनला मला । कोवळिकेचा ॥ ५७ ॥
 हों काज शारदियेचेनि उल्ले । चंद्रविष पाल्लेले ।
 कां तेज चि मूर्त बैठले । आसनावरि ॥ ५८ ॥
 तैसैं शरीर होये । जेव्हाळि कुंडलिणी चांद पिण ।
 बग देहाकृती जिते । रुदातु गा ॥ ५९ ॥
 वृक्षाप्य तन्हीं बाहुडे । तारण्याची गांठि विघडे ।
 छेपली उघडे । बालदशा ॥ ६० ॥
 वक्षसा तरि येतुली केन्हीं । जें चलाचा बालार्थु करी ।
 जेयाची धोरी । निरूपम ॥ ६१ ॥
 कनकद्रुमाचा पाळवी । रत्नकळिकांची नवी ।
 बानी तैसी वरवी । नाखें निगति ॥ ६२ ॥
 दांत ही आन होती । परि अपाळे सानेजाती ।
 जैसी दोबाहीं जैसे पांती । हरियांची ॥ ६३ ॥
 आणिकुलेयांचिया कणिया । सावियां चि अणुबामियां ।
 तैसिया सर्वांगी उभवति अणियां । रौमिचिया ॥ ६४ ॥
 करचरणतळें । जैसी कां रातोत्पळें ।
 परवाळी होयि डोळे । काइ सांथी ॥ ६५ ॥

निशासन्नेभि कौंधाटे । मोतियें नावरति संपुटे ।
 मम सिक्कणि जैसी उतटे । कुक्तिपल्लवांची ॥ ६६ ॥
 तैसी पातेचिये कवलिये न समाए । दीठि जाकळनि निर्गों पाए ।
 आधिस्त्री थि परि होये । गगनखलितें ॥ ६७ ॥
 आइकें देह होये सोनेयाचें । परि आचव ये वायुचें ।
 जें आपा आणि पृथ्विचें । अंश नाही ॥ ६८ ॥
 मग समुद्रा पैलाडी देखे । स्वर्गिचा आलोचु आइके ।
 मनोगत ओलखे । मुंगियेचें ॥ ६९ ॥
 पयनाचा वारिका बलधे । चाले तरि उदकी पाऊ न लगे ।
 पर्णे बहु काइ प्रसंगें । होति निद्रि ॥ ७० ॥
 आइकें प्राप्ताचा हातु भरनि । गगनाची पाउटी करुनि ।
 मध्यमेमाक्षिचेनि दादरेहुनि । हृदया आली ॥ ७१ ॥
 जे कुंडलिणी जगदंबा । जे चैतन्यचक्रवर्तिची शोभा ।
 जिखा विश्वर्वाजाचेया कौंभा । साउली केली ॥ ७२ ॥
 जे शून्यलिंगाची पिंडी । जे परमात्मशिखाची करंडी ।
 जे प्राणाची उघडी । जन्मभूमी ॥ ७३ ॥
 हे असो ते कुंडली । हृदया आंतु आली ।
 तब अनाहतखा बोली । चावले ने ॥ ७४ ॥
 कृत्तिचेया आंगा लागले । बुद्धिचें चैतन्य होतें जालें ।
 तेणें तें आइकिलें । आलुमालु ॥ ७५ ॥
 घोषाचा कुंडी । नादचित्रांचीं मण्डी ।
 प्रणवाक्षिपा मोडी । रेविली जैसी ॥ ७६ ॥
 हे थि कल्पये तरि जाणिवे । परि आतां कल्पितें केंचें आणिवे ।
 तन्हें नेणों काइ वाजे । तिथे ठाई ॥ ७७ ॥
 विसरीनि गेलें अर्जुना । जव नाशु नाही पक्का ।
 तब वाषा आधि गगना । कणोनि बोलें ॥ ७८ ॥

तेया अमाहताचेनि मेथें । मग आकाश दुसुदुसुल्लो ।
 तवें मलस्थानिचें वेगें । फांटे साहाजें ॥ ७९ ॥
 आह्मकें कमलगर्भाकरें । जें महदाकाश वूसरें ।
 जेथ चैतन्य आधुधुरें । करुनि असिजे ॥ ८० ॥
 तेया हृदयाचां परिवरी । कुडळिया परमेश्वरी ।
 तेजाचां सिर्षारी । विनियोगिली ॥ ८१ ॥
 बुद्धिचेनि शक्कें । हातवोने नक्कें ।
 ह्मैत जेथ भेदने । तेथ केलें ॥ ८२ ॥
 ऐसी निजकांति हारविली । मग प्राणाची केवल जाली ।
 तेव्हालि कैसी गमली । त्वणाची पां ॥ ८३ ॥
 हो कां जे पवनाची पूतली । पांगुतली होती संनेसली ।
 तिपें काढूनियां वेगली । ठेविली तिआ ॥ ८४ ॥
 ना तारे वारेआचेनि आंगें क्षगटली । दीपाची दीडि निमुठली ।
 कां लसुल्लसूनि हारतली । विजु गगनी ॥ ८५ ॥
 तैसी हृदयकमलवेन्दी । दीसे संनेयांची जैसी सरी ।
 ना तारे प्रकाशजलाची क्षरी । वाहांति आली ॥ ८६ ॥
 मग तिपे हृदयभूमी पोवले । जिराली कां पेकें वेळें ।
 ऐसें शक्तीचें रूप मावले । शक्तीमाशि ॥ ८७ ॥
 तेव्हां तन्हीं शक्तः वि मग क्षणिजे । एन्हांवि तो प्राणु केवल अक्षणिजे ।
 आतां नादविद्रु नेणिजे । कलाज्योति ॥ ८८ ॥
 मनाचा हान मारु । कां पवनाचा धरु ।
 ध्यानाचा आदरु । नाता परी ॥ ८९ ॥
 हे कल्पना घे सांडी । नें नाहिं इथे परिवडी ।
 हे महाभूतांची फुडी । अटणी देखां ॥ ९० ॥
 पिडे पिडाचा प्राप्नु । तो हा नाथसंकेतिचा वस्तु ।
 परि दाउनु गेला उद्देशु । माहाविष्णु ॥ ९१ ॥

तेजः प्रविताचें केणें सोडुनि । यथार्थाची बडी साडुनि ।
 उष्णविळी मियां जाणानि । ग्राहिक ओंते ॥ ९२ ॥
 आह्वां शक्तिचें तेज लोपे । तेथ देहिचें रूप हारपे ।
 मग तें डोलेयां चि माझि लोपे । जगाचेयां ॥ ९३ ॥
 यज्ञदि आदिला चि ऐसें । सावयव तरि असे ।
 परि वायुचें जैसें । बलिलें आहो ॥ ९४ ॥
 ना तरि कदलिचा गाभा । वृंथि सांडुनु उभा ।
 कां अवेनु चि सभा । निवडला तो ॥ ९५ ॥
 तैसें होथे शरीर । तें तें झणिजे खेचर ।
 हें पद होतां चमत्कार । पिंडुजनीं ॥ ९६ ॥
 देखें साधकु निगौनि जाये । मागां पाटलाची उल्लिखी राहे ।
 तेथ ठाई चि होए । अणिमादिक ॥ ९७ ॥
 परि तेणें काह आपणपेया । अवधारीं ऐसा धनंजया ।
 लोपु आधि भूतत्रया । देहिचा देहीं ॥ ९८ ॥
 पृथ्वीतें आप विरवी । आपातें तेज विरवी ।
 तेजतें पवन हारवी । न्हुदधामाशि ॥ ९९ ॥
 पाठि येकला आपण उरे । परि शरीराचेनि अनुकारे ।
 मग तो ही निगे आंतरे । गगना मिलों ॥ १०० ॥
 तेव्हळि कुंडलिणी हे भाक जाये । मग माहती ऐसें नांव लाहे ।
 परि शक्तिपण तें आह् । जयें मिळिल शिवि ॥ १ ॥
 मग जालंधर सांडी । ककारांत फांडी ।
 गगनाचिये पांडी । पंटी होए ॥ २ ॥
 तेथ उंकाराचिये पाटी । पाथे देंत उठाउठी ।
 पश्यंतियेची पाउटी । मागां घाली ॥ ३ ॥
 पुढी तन्मात्रार्जवेन्हीं । आकाशाचें आंतरीं ।
 मरति गमि सागरीं । सरिता जैसी ॥ ४ ॥

मग म्हासधी धिरावौनि । अहंभावानिया नाका पसवनि ।
 परमलिंगा धावौनि । आगा घडे ॥ ५ ॥
 तब महां भूतांची जवनीक फाटे । मग दोहोंसी ही होच बडे ।
 तेथ गगनासकट आटे । समरासिं तिण ॥ ६ ॥
 धें मघाचेनि मुखें निवडला । समुद्र कां उचि पडिला ।
 तो मारवाला जैसा आला । आपणपेआ ॥ ७ ॥
 पिडाचेनि मीस । पटी पद प्रवेष्टे ।
 तें येकत्व होय तेंसे । पांडुकुमरा ॥ ८ ॥
 आतां दुजें हाम होतें । किं एक चि हें आइलें ।
 ऐसिये विवचनेपुरतें । उर चि का ॥ ९ ॥
 गगनीं गगन लया जाय । ऐसा जे काही आहे ।
 तें अनुभवे जो होये । तें होउनि ठाके ॥ १० ॥
 क्षणौनि तेथ चि मातु । न चडे चि बोलाचा हातु ।
 जेणें संवादाचेआ गांवां आंतु । पैठी कीजे ॥ ११ ॥
 अर्जुना यन्हाविं तन्हें । एआ अभिप्रायाचा जे गर्भ धरी ।
 ते पाये पां बैखरी । दूरि ठेली ॥ १२ ॥
 भ्रूलतां मागिलीकडे । तेथ मकाराचें चि आग नडे ।
 सडेआ प्राणा सांकेडे । गगना एतां ॥ १३ ॥
 पाठीं तेथ चि तो भांसलला । तब शब्दाचा दिअ पावळला ।
 मग तेया ही वारि आतु भविनला । आकाशाचा ॥ १४ ॥
 आतां महाशून्याचां डोही । गगनासी चि धाड नाही ।
 तेथ सागा लागेल काड । बोलाचा एआ ॥ १५ ॥
 क्षणौनि आखरांमाक्षि सांपडे । कां कानवारि जोडे ।
 हें तेंसे नवे फुडें । लिशुडी मा ॥ १६ ॥
 चें व्हडें देवें । अनुभविलें फाकवें ।
 तें आपण चि हें ठाकावें । होउनिआं ॥ १७ ॥

पुरुषी जानणें तें नाही चि । हणौनि असो केतो हें चि ।
 बोलावें आतां वायां चि । धनुर्दरा ॥ १८ ॥
 ऐसैं शब्दजात माघौतें फिरे । तेथ संकल्पाचें आयुष्य पुरे ।
 बारा ही जेथ सतिरे । विचाराचा ॥ १९ ॥
 जें उन्मनियेचें लावण्य । जें तुरियेचें तारुण्य ।
 अनादि जें अगण्य । परमतत्व ॥ २० ॥
 जें भाकराचा प्रांतु । जें मोक्षाचा एकांतु ।
 जेथ आदि आणि अंतु । विरौनि गेली ॥ २१ ॥
 जें विश्वाचें येया मूल । जें योगद्रुमाचें फल ।
 जें आनंदाचें कैवल । चैतन्य गा ॥ २२ ॥
 जें महाभूताचें बीज । जें महातेजाचें तेज ।
 पार्था जें निज । स्वरूप माझे ॥ २३ ॥
 हे चतुर्भुज कोमेली । जयाची शोभा चि रूपा आली ।
 देखौनि नास्तिकी नोंकिली । भक्तवृंदे ॥ २४ ॥
 तें अनिर्वाच्य महासुख । पै आपण चि जाले पुरुष ।
 जेहाचें को निष्कर्ष । प्राप्तिवेन्हीं ॥ २५ ॥

युञ्जन्नेवं सदात्मानं योगी नियतमानसः ॥

शान्तिं निर्वाणपरमां मत्संस्थामधिगच्छति ॥ १५ ॥

आर्क्षी साधन जें हें साधितलें । तें चि शरीरी जेही केले ।
 ते अमचेव चि पाडें जालें । निर्वालेया ॥ २६ ॥
 परब्रह्मचेनि रसे । देहाकृतिचिये मूसे ।
 अतिथि जाले तैसे । दीसथि आंगें ॥ २७ ॥
 ना तारि प्रतीति हान आंतरि फांके । तारि विश्व चि हे आघर्षे झांके ।
 तव अर्जुमु कणे मीकें । साव् जी हें ॥ २८ ॥
 कां जें आपण आतां देऊ । हा बोलिजे जो उपाऊ ।
 तो प्राप्तिचा चि ठाऊ । हणौनि घडे ॥ २९ ॥

इथे अभ्यासी हट जे होथि । ते भरवसेनि ब्रह्मत्वा स्थि ।
 हे सांगतियां चि रीती । कल्लें सज ॥ ३३० ॥
 देवा पोठि चि हे आहकता । बोधु उपजत असे चित्ता ।
 मां अनुभवे तल्लिनता । नव्हल केवि ॥ ३१ ॥
 ह्यणौनि एथ काहीं । अनारिसें नाहीं ।
 परे नाभारि चित्त देई । बौला एका ॥ ३२ ॥
 अतां कृष्णा सांगितला योगु । तो मना तारि आळा चांगु ।
 परे न सके कळ पांगु । योग्यतेचा ॥ ३३ ॥
 साहाजे आंगिक जेतुलें आह । तेलुलिया चि जरि सिद्धी जाये ।
 तारि हा चि मार्गु सुखोपाये । अभ्यासीन ॥ ३४ ॥
 नातारि देऊ जैसी सांगतील । तैसी आपणपां जरि निर्दिसेल ।
 तारि योग्यताविण हांडल । तें चि पूसे ॥ ३५ ॥
 जीविची ऐसी कारण । ह्यणौनि वृसावेया जालें कारण ।
 मग ह्यणे तारि आपण । चित्त देइजो ॥ ३६ ॥
 हां हो जी अवधारिलें । जें हें साधन तुम्ही निरूपिलें ।
 तें आवडतेया ही अभ्यासेलें । फावो सके ॥ ३७ ॥
 किं योग्यतेविण नाहीं । ऐसें हान असें काहीं ।
 तेथ कृष्ण म्हणथि तारि काई । धनुर्द्वरा ॥ ३८ ॥
 हें काज फिर निर्वाण । परे अनिक ही काहीं जें साधारण ।
 तें अधिकाराचेनि उडवलेन विण । कायि सिद्धी जाये ॥ ३९ ॥
 पै योग्यता जे म्हणिजे । ते प्राप्ती चि आधीन जाणिजे ।
 कां जें योग्यां होनि कीजे । तें आरंभी चि फले ॥ ४० ॥
 तेंह तैसी एथ काहीं । सान्हियां चि कोणि नाहीं ।
 आणि योग्यांची काई । खाणि आहे ॥ ४१ ॥
 नाव एक विरक्तु । जाला देहधर्मि जरि नियतु ।
 तारि तो चि नव्हे अवस्थितु । अधिकारिया ॥ ४२ ॥

एतुलालिए आणिमाशिवडे । योग्यपण तूतें हीं जीवें ।
 ऐसें प्रसंगें सांकडें । फेडिलें तेयाचें ॥ ४३ ॥
 मग म्हणे पार्श्व । हे ते ऐसी चि व्यवस्था ।
 अनिमतासिं सर्वथा । योग्यता नाही ॥ ४४ ॥

नास्यभ्रतस्तु योगोऽस्ति न चैकान्तमनभ्रतः ।

न चातिस्वप्नशीलस्य जाग्रतो नैव चाजुर्न ॥ १६ ॥

जो रसनेंद्रियांचा आंकला । कां निद्रेंसि जीवें बीकला ।
 तो नाही एथ म्हणितला । अधिकारिया ॥ ४५ ॥
 अथवा आग्रयाचिये आंघोडी । क्षुधातृषा इये कोंडी ।
 आहारातें तोडी । मारुनियां ॥ ४६ ॥
 निद्रेंचिया वाटा न वचे । ऐसा दंडाचेनि अवतरणें नाचें ।
 तें हारीर चि नव्हे तेयाचें । मग योगु कवणां ॥ ४७ ॥

शुक्लाहारविहारस्य युक्तचेष्टस्य कर्मसु ।

युक्तस्वप्नावबोधस्य योगो भवति दुःस्वहा ॥ १७ ॥

भ्रूणौनि अतिशयें विषयमेवा । तैसा बोलु न ग्हावा ।
 कां सर्वनिरोधु करावा । तें हीं नको ॥ ४८ ॥
 आहार तरि सेविजे । परि युगुतिचेनि मापें मविजे ।
 क्रियाजात आचरिजे । तिया चि स्थिती ॥ ४९ ॥
 भितलां बोलीं बोलिजे । मवलां पाटलिं चालिजे ।
 निद्रे ही मानु दीजे । अवसरें येकें ॥ ५० ॥
 जागणें जन्हें जालें । तन्हें तें ही होआवें मितलें ।
 एतुलेनि धातुसाम्य सांचलें । असेल सुखें ॥ ५१ ॥
 ऐसें युगुतिचेनि हाथें । जै इंद्रियां उभे भातें ।
 तें संतोषासि वाढतें । मनु चि करी ॥ ५२ ॥
 बाहिरि युगुतीची मुद्रा पडे । तवें आंतु सुख वाढे ।
 वेध साहाज चि योगु वडे । नाम्यासितां ॥ ५३ ॥

भ्रान्ताभिधिं ग्रहते । उद्यमाच्चेनि नीते ।
 सद्बुद्धिजात जैसे । घर रिगों ये ॥ ५४ ॥
 तैसा युगुतिमंत कवतिकें । अम्यासाचिये मोहरे ठाके ।
 आणि आत्मसिद्धि चि पीके । अनुभों तेवाचा ॥ ५५ ॥

यदा विनियतं चित्तमात्मन्येवावतिष्ठते ।
 निरुद्धः सर्वकामेभ्यो युक्त इत्युच्यते तदा ॥ १८ ॥

म्हणौनि युक्ति हे पांडवा । बडे जेया सदैवा ।
 तो अपवर्गिचिया राणिचा । अलंकरेजे ॥ ५६ ॥
 युक्तियोगाचें आंग पात्रे । ऐसें प्रयाग होये बरें ।
 तेच क्षेत्रसंन्यासें थिरावे । मानस जेहाचें ॥ ५७ ॥

यथा दीपो निवातरूपो जगते सोपमा स्मृता ।
 योगिनो यताचेत्तस्य युजतो योगमात्मनः ॥ १९ ॥

तेयतें योगयुगुतु सण । प्रसंगें हे हीं जाण ।
 तेया दीपाचें उपलक्षण । निर्वाणिवेया ॥ ५८ ॥
 आतां तूसे मनोगत जाणौनि । काहिं येक आर्हि म्हणौनि ।
 तें नीकें चित देउनि । परियसावें ॥ ५९ ॥
 तूं प्राप्तिची चाड वाहासी । परि अभ्यासिं दक्षु नोहोसि ।
 तें सांच पां काड बिहसी । दुवाडपणां ॥ ६० ॥
 तरि पार्था हे ज्ञानें । सायास घेसि हो मनें ।
 वायां बागुलु इथें दुर्जनें । इंद्रियें करिति ॥ ६१ ॥
 पाये पां आयुष्याचा आडळ करी । जें सरतें परिणामु तेन्ही ।
 तेया औषधातें काड वैरी । जिन्हा न झणें ॥ ६२ ॥
 ऐसें हितासि जें जें नीकें । तें सदा चि एकां दुखें
 पन्हावि सौहोपें योगासारिखें । काहि आहे ॥ ६३ ॥

हर्षीनि अवसानाचिया गाढिका ।

जो आखी अभ्यासु सांधितला नीका ।

तेणे होईल तारि हो कां ।

भिरौधु एवां ॥ ६४ ॥

बभोपरमते चित्तं निरुद्धं योगसेवया ।

तत्र खैवासमात्मानं पश्यन्नात्मनि सुष्यति ॥ २० ॥

यन्हावि तन्हें भोगें । जें इंद्रियां विदाण लागे ।

तें चि चित्त भेटों निगे । आपणपेया ॥ ६५ ॥

परतौनि पाठिमेरें ठाके । आणि आपणपेयांतें आपण देखे ।

देखतलेआ ओलखे । हाणे तत्व हे मी ॥ ६६ ॥

तिये ओलखी चि सरिसें । मुक्ताचां माझाखीं वैसे ।

मूढ चित्तपण समरसें । विरीनि जाये ॥ ६७ ॥

सुखमात्यंतिकं यत्तद्बुद्धिर्माह्यमर्त्तद्रियं ।

येसि यत्र न चैवायं स्थितश्चकृति तत्त्वतः ॥ २१ ॥

मग मेरूपासौनि थोरें । देहदुःखाचेनि डोंगरें ।

दाढिजो पां परिभारें । चित्त न दटे ॥ ६८ ॥

कां शखवारें तोडिलेआं । देह आगीमाझि पडिलेआं ।

चित्त महासुखीं पवढलेआं । चेअ नए ॥ ६९ ॥

ऐसें आपणपां रिगोनि ठायें । मग देहाची वास न पाये ।

आणि तें सुख चि होउनि जाण । हर्षीनि विसरे ॥ ७० ॥

बलवत्त्वा चापरं ह्यभं मन्यते नाधिकं ततः ।

यस्मिन्स्थितो न दुःखेन गुरुणापि विचाल्यते ॥ २२ ॥

जेअ सुखाचिआ जोडी । मन आर्त्तिची से चि सांडी ।

सारासाराचें तोडी । गुंतलें जें ॥ ७१ ॥

जें योगाचो बरव । संतोषाची राणिव ।

ज्ञानाची जाणिव । जेयाळणी ॥ ७२ ॥

एन्हर्वी तन्हीं अर्जुना । जो एकावटलिआ भावना ।

सर्व भूती अभिजा । मातें भजे ॥ ९२ ॥

भूतांचेनि अनेकपणें । अनेकु नोहे अंतष्करणें ।

केवल एकत्व चि माझे जाणें । सर्वत्र जो ॥ ९३ ॥

यो मां पश्यति सर्वत्र सर्वं च मयि पश्यति ।

तस्याहं न प्रणश्यामि स च मे न प्रणश्याति ॥ ९४ ॥

मग तो एकु हे माया । बोलतां दीसतसे बायां ।

यन्हवीं न धोळिजे तरि धनजया । तो मी आहे ॥ ९४ ॥

तन्हें दीपा आणि प्रकाशा । एकवैक्येचा पाडु जैस्तें ।

तो माझां ठांड तैसा । मी तयामाझि ॥ ९५ ॥

जैसा उदकाचेनि आयुष्यें रसु । कां गगनाचेनि मानें जलकाष्ठ १

तैसा माझेनि रूपें रूपसु । पुरुषु गा तो ॥ ९६ ॥

सर्वभूतस्थितं यो मां भजत्येकत्वमास्थितः ।

सर्वथा वर्तमानोऽपि स योगी मयि वर्तते ॥ ९७ ॥

जेणें ऐक्याचिया दीठी । सर्वत्र मातें चि किरीटी ।

देखिलें जैसा पटी । तंतु एकु ॥ ९७ ॥

कां सरूपें तरि बहुतें आधि । परि तैसि सांनि बहुतें ओहोति ।

ऐसी ऐक्याचलाचा बुंधी । केली जेणें ॥ ९८ ॥

ना तरि वृक्षाचि पानें जेतुली । तंतुली रोपें नाहि लाविली ।

ऐसी अद्वैतदिग्गसे पाहाली । रात्रि जेआं ॥ ९९ ॥

तो पंचात्मिकी सांकडे । मग सांघ पां कैसेनि अडे ।

जो प्रतीतिचेनि पाडें । मासि तूकें ॥ १०० ॥

माझे व्यापकपण आवयें । गवसलें तेयाचेनि अनुभवें ।

तरि न हणतां स्वभावें । व्यापकु जाला ॥ १ ॥

आत्मौपम्येन सर्वत्र समं पश्यति योऽर्जुन ।

सुखं वा यदि वा दुःखं स योगी परमो मतः ॥ ११ ॥